

UDK 802.1 + 801.09 (05)

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE

JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1981
2

IZDAJA-ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 29	ŠT. 2	STR. 121-232	LJUBLJANA	APR.-JUN. 1981
-----	-----------	-------	--------------	-----------	----------------

VSEBINA

Kopitarjev zbornik	121
RAZPRAVE	
Jože Toporišič	123 <i>A</i>
Pavle Ivič	149 <i>A</i>
Jelena Šaulić	159 <i>A</i>
Stane Suhadolnik	171 <i>A</i>
Martina Orožen	187 <i>A</i>
France Bernik	201 <i>A</i>
 OCENE—ZAPISKI—POROČILA—GRADIVO	
Jakob Rigler	215
Matej Rode	219
Jože Toporišič	223
Božena Tokarz	226
Franc Jakopin	230

CONTENTS

Kopitar's Issue	121
STUDIES	
Jože Toporišič	123
Pavle Ivič	149
Jelena Šaulić	159
Stane Suhadolnik	171
Martina Orožen	187
France Bernik	201
 REVIEWS—NOTES—REPORTS—MATERIALS	
Jakob Rigler	215
Matej Rode	219
Jože Toporišič	223
Božena Tokarz	226
Franc Jakopin	230

Uredniški odbor — Editorial Board: France Bernik, Tomo Korošec, Jože Koruza, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede — Editor in Chief for Literary Sciences), Jakob Rigler, Alenka Sivic-Dular, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje — Editor in Chief for Linguistics), Franc Zadavec

Casopisni svet — Counsel of the Journal: Martin Ahlin, Bibijana Amon, Emil Cesar, Drago Druskovič, Janez Dular, France Forstnerič, Peter Gregorc, Boris Paternu, Jože Siferer (predsednik — President), Alenka Sivic-Dular, Jože Toporišič, Franc Zadavec

Odgovorni urednik — Editor: Franc Zadavec, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana

Tehnični urednik — Managing Editor: Miran Hladnik

Naročila sprejema in časopis odpošilja — Subscription and Distribution: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Natisnila — Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana

KOPITARJEV ZBORNIK

S simpozija ob 200-letnici rojstva
Ljubljana, 21. in 22. novembra 1980

VSEBINA ZBORNIKA

Jože Toporišič	Norma in predpis v Kopitarjevi slovnici	123
Pavle Ivić	Kopitarov uticaj na Vuka Karadžića i razvoj Vukovih shvatanja	149
Jelena Šaulić	Kopitar i Mušicki	159
Stane Suhadolnik	Kopitarjeva (dopisovalna) slovenščina	171
Martina Orožen	Kako pojmovati Kopitarjevo opredelitev za ljudsko osnovo slovenskega knjižnega jezika	187
France Bernik	Kopitarjev in Čopov nazor o poeziji	201

Na simpoziju so bili prebrani še tile referati: *Janez Logar*, Kopitar v zavesti Slovencev ob 100-letnici njegovega rojstva; *Jože Pogačnik*, Kopitarjev avstro-slavistični pomen (objavljeno pod naslovom *Jernej Kopitar i problem avstro-slavizma* v *Letopisu Matice srpske* 156, knjiga 426); *Franc Jakopin*, Kopitar in romunščina (objavljeno v *Jugoslavensko-rumunjskih susretih V*, Beograd 1981); *Breda Pogorelec*, Kopitarjev jezikovni pogled; *Franc Matičič*, Jernej Kopitar in Karantanja in *Asim Peco*, Značenje J. Kopitara za srpsko-hrvatsku dialektologiju (objavljeno v *Književnosti i jeziku* 1980/2, Beograd, pod naslovom *Pogledi Jerneja Kopitara na srpskohrvatski jezik i njegove dialekte*).

NORMA IN PREDPIS V KOPITARJEVI SLOVNICI

Kopitar je v svoji Slovnici (1808/1809) podal fonološko, morfonološko in oblikoslovno normo (osrednjega) slovenskega knjižnega jezika svoje dobe (kažoč se v razviti podobi okoli l. 1805). Zapisovanje fonemov je deloma preuredil (samoglasniki), deloma pa zanje načrtoval temeljito reformo (samoglasniki in soglasniki). Morfonemska stran je izdelana do podrobnosti, naglasno precej variantna; oblikoslovna norma je skoraj idealna, je pa doživela v 50-ih letih novooblikarske »vseslovenske« korekture. Normo v besedju in skladnji je postavil na naravno govornico podeželja in na podlagi le-te odstranjeval (in organiziral odstranjevanje) nepotrebno germaniziranost jezika.

In his Grammar (1808/1809), Kopitar furnishes the phonological, morphological, and morphological norm of (central) literary Slovene of his period (displayed in its developed form around 1805). He partly reorganized (the vowels) and partly contrived to reform thoroughly (the vowels and the consonants) the spelling of Slovene phonemes. The morphonemic part is worked out in detail, with quite a lot of accentual variants; the morphological norm is almost ideal, however, it was to be submitted to corrections in the 1850's (the "all-Slovenian" new forms). Basing the lexical and syntactical norm on the natural vernacular of the countryfolk, Kopitar ousted, and organized the ousting of, unnecessary Germanisms from the language.

0 Kot je znano, obsega Kopitarjeva slovnica izrazno (glasovno-naglasno in pisno), od pomenonosne pa morfonološko, oblikoslovno (in deloma besedoslovno in besedotvorno) podobo osrednjega slovenskega knjižnega jezika z začetka 19. stoletja,¹ mestoma z obširnimi osvetlitvami do 16. stoletja in s protistavami z mnogimi drugimi jeziki,² najbolj pogosto z latinščino, grščino, nemščino, italijanščino, francoščino, angleščino, vsemi slovanskimi jeziki (izvzeti sta tu iz razumljivih razlogov makedonščina in slovaščina, kolikor ni na poslednjo mislil, ko je kdaj govoril o moravščini), pa še z drugimi jeziki, izjemoma celo s hebrejščino (za katero sicer obžaluje, da je ne zna).³ Glede na naslov našega sestavka je treba reči, da je Kopitar normo ugotavljal iz besedil knjižnega zbornega (redko tudi pogovornega) jezika, obenem pa jo je po-

¹ Prim. J. Toporišič, *Kopitar kot slovnicař*, XVI. SSJLK, Ljubljana 1980, str. 7–16; isti: *Kopitarjeva slovnica — oblikoslovje*, SR 1980, str. 395–413.

² Glede tega prim. H. Orzechowska, *Typologiczny aspekt postulatów slawizacyjnych B. Kopitara, Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, 1979 (izšlo 1980), str. 137–153 (moj odziv v tej številki SR, str. 223–226: *Negativne sodbe o Kopitarju*).

³ Ta tematika bi zaslužila posebno razpravo, da bi bila zajeta v celoti objektivno.

merjal ob normo neknjižnega podeželskega govora (nasprotje mu je mestni) določenega narečnega področja ali področij.⁴ Na splošno lahko rečemo, da pretežno kranjskega gorenjsko-dolenjskega, pa naj je šlo za stvari, ki so obema osrednjima narečjema skupne, ali pa za take, pri katerih se je knjižni jezik opiral na eno ali drugo. Pri samoglasnikih se je knjižni jezik opiral na gorenjščino, pri soglasnikih na dolenjščino, v bistvu pa — čeprav Kopitar tega nekako ni hotel videti — vendarle na naravno govorico, kot je bila tedaj v Ljubljani (tipični zastopnik V. Vodnik) in je v tem izročilu segala vse v 16. stoletje. Pogosteje se je Kopitar oziral še na koroščino, le poredkoma na štajerščino. — Rečeno velja na splošno, o posebnostih bo govor pozneje.

0.1 Od splošnih stvari je treba opozoriti še na naslednje: Kopitarjeva norma je dovolj pogosta variantna, tj. dopuščeni sta tudi po dve ali več tekmujočih enot. Variantnost ima pogosto le preprosto oznako *in oz. ali*, večkrat bolj določno *navadno* (üblich) ali *navadneje*, ali omejevalno oznako *nekateri* ipd. V nekaterih primerih je Kopitar vprašanja puščal tudi odprta, in pogosto se je zavedal nevarnosti slovničarskega posploševanja iz ljubezni do sistema. Pri normiranju pa nikakor ni bil le zapisovalec, kakor se pogosto zatrjuje, ampak pogosto svetovalec, predlagalec, da ne rečem — načrtovalec in usmerjevalec.⁵

0.2 Kopitar ugotovljene norme ni mogel predpisati, saj za to ni imel predpogojev ne kot Zoisov tajnik ne kot študent prava na Dunaju, kar je oboje zaporedoma v času izdelave in tiska svoje slovnice bil. Predpis je ta norma postajala in postala iz svoje notranje moči, življenjske sile, ki je izhajala iz prodornosti Kopitarjeve razčlenjevalne misli in iz jasne in prepričljive ubeseditve prav spoznanega; in predpis ni postajala, kolikor Kopitar — razumljivo — v vsem ni mogel spoznati najbistvenjšega in najustreznejšega v jezikovni strukturi in kolikor ni zajemal celote.⁶

⁴ Tudi za to bi bilo treba razpravo šele napisati, zlasti glede na to, da se o tem razmerju dovolj piše v škodo Kopitarjevega znanstvenega in svetovno-nazorskega obraza. Nekaj odgovora na taka neugodna slikanja Kopitarja je v moji razpravi *Kopitar — Prešeren — Čop, Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana 1980 (izšlo 1981), str. 389—408.

⁵ Še najbolj le zapisovalec je bil na glasovnem področju, vključno z naglasom, v morfonologiji pa praktično le tedaj, ko je opozarjal na narečne reflekse določenih knjižnojezikovnih dejstev. Izrazit odmik od kakega mehničnega fonetizma, ki bi sledil slepo načelu »piši, kakor govoriš«, opažamo v morfonologiji, manj v oblikoslovju, prav izrazito pa spet v besedoslovju in skladnji (kjer se je bojeval proti nepotrebnemu germaniziranju; prim. moj sestavek *Kopitar — Prešeren — Čop*, n. m., str. 389—408).

⁶ Tu bi opozoril zlasti na njegov oblikoslovni naglas.

Preden se lotimo obravnave posameznih ravnin jezikovnega ustroja, še ena pripomba splošne narave. Stvari, pri katerih se je Kopitar odločal glede norme, je v njegovi slovnici — kot v vsaki — seveda na tisoče, zato ne morejo biti zajete v celoti v naš prikaz. Omejiti se kaže na splošnejšo oznako njegove norme, nato pa posebej opozoriti z ene strani na tisto, kar je Kopitar prinesel novega nasproti dotlejšnjemu slovničnemu izročilu (Pohlin — treba pa bi bilo misliti tudi na Kumerdeja),⁷ pa se pri tem opiral na svojedobna besedila (Japljeva, Vodnikova (Škri- narjeva) predvsem), z druge strani pa na tisto, kar je poznejši čas iz norme odpravil.⁸ Seveda je tudi pri obojem tem mogoče izbrati le naj- važnejše stvari.

1 Poglejmo najprej izrazno stran jezika, najprej slušno, nato še pisno.

1.1 Če vzamemo za osnovo sedaj že splošno sprejeto delitev glasovja na samoglasnike in soglasnike, pri zadnjih z dvema skupinama — zvoč- niki in nezvočniki, potem za Kopitarjev glasovni sistem lahko rečemo, da je v bistvu enak sedanjemu knjižnemu;⁹ pri samoglasnikih popol- noma, pri soglasnikih pa s to omejitvijo, da med zvočniki sedaj ni več mehkih *l* in *n* (jih je pa navajal čisto iz tradicionalnih razlogov celo še SP 1962), med nezvočniki pa še ne *dž* (te razlike so v preglednicah za- znamovane polkrepko oz. s praznim mestom za *dž*):

<i>i</i>		<i>u</i>		<i>m</i>	<i>n</i>	<i>ń</i>		<i>z</i>	<i>ž</i>			
<i>e</i>		<i>o</i>			<i>l</i>	<i>l</i>		<i>f</i>	<i>s</i>	<i>š</i>	<i>h</i>	
<i>ε</i>	<i>ə</i>	<i>ɔ</i>			<i>r</i>			<i>p</i>	<i>t</i>	<i>č</i>	<i>k</i>	<i>c</i>
		<i>a</i>		<i>v</i>		<i>j</i>		<i>b</i>	<i>d</i>		<i>g</i>	

Pri tem je za samoglasnike treba povedati, da so vsi jasno, čeprav ne enotno in dosledno, zaznamovani že v pisavi,¹⁰ od sredinskih so se posebej zaznamovali ozka *e* in *o* in polglasnik (prim. Japljev prevod

⁷ Vse t. i. rokopisne predkopitarjanske slovnice še čakajo svojega razčlenjevalca in ocenjevalca. Kopitar z vidnim spoštovanjem omenja zlasti Kumerdeja.

⁸ V bistvu iz knjižne zborne norme, medtem ko je v pogovorni še zmeraj v veliki meri v veljavi.

⁹ Prim. J. Toporišič, Slovenska slovnica, 1976, str. 31–32 (le da Kopitar ne govori o razvrstitvi); še prej pri istem avtorju v SKJ 1, 1965, in še prej v SJ (IIR), Zagreb 1961. Iz novejšega časa prim. Komentar k Načrtu pravil slovenskega pravopisa, VI, Glasoslovje, SR 1980, str. 325–356. Ta stališča so bila v skupini za pripravo novega slovenskega pravopisa obravnavana l. 1975.

¹⁰ Pri Kopitarju sta ozka *e* in *o* zaznamovana z *é* in *ó*, široka dolga z *è* in *ò* v nezadnjem zlogu, kratka pa z *ê* in *ô* v zadnjem ali edinem zlogu; polglasnik se je pisal s črko, s katero je bil povezan v krepkem položaju, sicer pa načeloma z *i* in *e*. O tem glej niže.

svetega pisma: *ę, ó, è/â/ò*). Kopitar je isti samoglasniški sestav¹¹ razbral tudi iz Pohlinovega prikaza v 2. izdaji Krajske grammatike.¹² Torej je ta glasovna norma imela za seboj že 50-letno izročilo, v nekem smislu pa gre nazaj do Kastelca, le da je ta hotel uvesti dva ozka *e*).¹³ Kopitar je vedel za Kastelčevo razločevanje dveh ozkih *e*-jev, saj navaja iz uvoda Nebeškega cilja pod E naslednje: »Krativec nad *è* je, kakor da bi bil *ie*, npr. *grè*, kakor bi bilo *grie* (*venit*, bolje *it*), *é* z ostrivcem je, kakor da bi bil *ei*, kot *vèčnu* (*aeternum*)«,¹⁴ k čemur Kopitar pod črto pripominja, da se v *srcè, do nebès* »è komaj glasi kot *ie*«,¹⁵ a nima prav. Na podlagi lastnega in gorenjskega narečja, ki ne loči dveh ozkih *e*-jev, tj. *gre* in *vèčno*, se opredeljuje za Bohoriča. Kot vemo, je ravno to razliko pozneje skušal pisno vpeljati Metelko,¹⁶ četudi neobvezno, in Kopitarju se je pač priljubila, ker je izločala v pisavi kot posebno enoto *iat*, ki bi slovenščino (ob hkratnem poglasniku) bolj povezoval s staro cerkveno slovanščino.¹⁷

Seveda so se samoglasniki z diakritičnimi znamenji zaznamovali ne zmeraj v celoti. Tu je pri Kopitarju precej omahovanja: dosledno naj bi se naglasna znamenja pisala v slovnica in slovarjih, sicer pa ali po načelu italijanščine, ki naglas zaznamuje le na zadnjem zlogu; tako si je bil podobno izdelal sistem Hipolit, ki domneva, da je naglas pri dvo-zložnicah načeloma na predzadnjem zlogu (torej ga zaznamuje le, če je pri teh besedah na zadnjem), pri trozložnicah pa ga zaznamuje zmeraj.¹⁸

Glede narečne podstave takega samoglasniškega sistema se lahko poučimo iz Ramovševe KZSJ. Kot vemo, je isti vokalizem imel tudi Metelko, le da ga je (z oporo pri Krelju in Kastelcu) dialektiziral glede dvojnih ozkih *e* v tem smislu, da bi se bil izjatovski posebej zaznamoval

¹¹ Slovnica slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem (okrajšano SSJ) se bo vnaprej navajala le s stranmi; zadevno na str. 134—136.

¹² Krajska grammatika, 1783, str. 10—11 in 14—15.

¹³ Str. 70—71.

¹⁴ Accentus *gravis* supra *è est*, ac si esset *ie*, ut *grè*, ac si esset *grie* (*venit* vielmehr *it*), *é* cum acuto est, ac si esset *ei*, ut *vèzhnu* (*aeternum*). V odlomku, ki ga Kopitar navaja iz Nebeškega cilja, pa se ostrivec dejansko rabi po Bohoričevi normi: »*Kakòr je Bùg vsakimu vdeilil mèro te vére; dèrži; Ima li gdú eno službó, taku on strézi ti službi.*«

¹⁵ Str. 71.

¹⁶ Prim. Lehrgebäude (dalje Učna zgradba slovenskega jezika — UZSJ), 1825, str. 2: »Glas *ę* je sicer večinoma dolg, toda s priglasnim *i* je še daljši, oz. ima naddolžino; zaznamuje naj se zato vsaj v primeru dvoumnosti z znamenjem za dolžino: *męčem* (nedov.) — *mèčem* (dov.).« Tudi Metelko navaja Kastelca.

¹⁷ Če Hipolit zapisuje naglas, kot je povedano nižje: »Seveda se pri tem spet izgubi bohoričevski *é* /prav bi bilo reči kreljevski/ kot oznaka više glasečega se *e* (Cirilovega jata)!«

¹⁸ Str. 107. Kopitarja potrjuje Hipolitovo besedilo iz Kopitarjeve slovnice: *Ničemurnost je tedéj, posvitnu blagú, katèru sčasom prejde, iskáti, te v'tuistu zavúpati.*«

z *é* (morda je v tem Metelko ustrezal Kopitarjevi kasnejši želji, da bi se bila tudi knjižna slovenščina potrjevala kot neposredna starocerkvenoslovanska dedinja, kakor se očitno v nekaterih narečjih, npr. dolenski refleksi *ie* : *ei* = stsl. *e* : *ě*). Svoj čas se je Čop spraševal,¹⁹ zakaj je Metelku več do te dvojne ozkosti pri *e*-ju kot pri *o*-ju. V nasprotnem primeru vzporednost slovenščine s staro cerkveno slovanščino ne bi bila tolikšna, saj bi jat u postal vštričen (kakor bi rekel Škrabec) cirkumflekturni in zgodaj podaljšani *o*.

1.2 Komentirati je treba še sprejetje mehkih *l* in *n* v Kopitarjevo normo. To se je zgodilo ne le z ozirom na večino besedil po 16. stol., ampak nekako tudi iz strukturalne misli na npr. gorenjsko nasprotje v dvojicah kot *rezdaŕa* — *rezdala*, ki jo je bilo treba v knjižni jezik prepisovati različno (saj je bilo fonološko utemeljeno), tj. kot *razdala* — *razdalja*, prim. *uoya* — *uola* ipd. In analogno pri *n*, kjer se za nekdanji *ń* pojavlja poleg refleksa *n* tudi *jn* (na Dolenskem drugi ustrezni refleksi, na primer namesto *u* glas *l*, namesto *l'* glas *l* (ali *jl* izjemoma) pred nesprednjimi samoglasniki, namesto *ń* in *n* pa *j* in *n* ipd.). Seveda je tu še ustrezno pisno izročilo,²⁰ razločno še zlasti pri Krelju, nekako jasno tudi pri Dalmatinu kot glavnem besedilnem vzorcu, Kastelcu ipd.²¹

Ker je Kopitar tako trden v zatrjevanju, da imajo Gorenjci mehka *l* in *n*²² (prim.: »G o r e n j s k o narečje ima to mehčanje tako zelo rado kot le katero od drugih slovanskih narečij: D o l e n j e c pa govori *lubim, mila, krajl, dina, nega, kojn*; so celo kraji, ki govorijo samo *král, kòn*«),²³ in sicer prav tako kot Italijani ali Francozi, se zastavlja vprašanje, ali jih je Kopitar v svojem narečju tedaj res še imel. Danes se pač tudi tam govori *l* za *l'* pred nesprednjimi samoglasniki, pred sprednjimi

¹⁹ V Abecedni vojni nekje. Sicer pa je *o* obravnaval nevporedno z *e* že Kastelic, kot opozarja SSJ, str. 72: »ò cum accentu gravi, vix est in usu«, tj. v smislu, kakor piše za *è*, da je kot *ie*. Zato Kopitarjeva pripomba »In vendar se tudi v tem delcu samem nahaja bohoričevski *kakòr* na vsaki strani« ni upravičena, saj je Kopitar pri tem prezl, da v tem delcu Kastelic z *ò* zaznamuje polglasnik, ki se je sicer pisal, npr. pred *r* z *e* (*povernili*), sicer pa na koncu s soglasniškim sklopom nezvočnik + zvočnik, npr. *lubezn, edn* (kot je pozneje pisal Pohlin). — Jakob Rigler je v Južnonotranjskih govorih, 1963, str. 42 navedel izjemni *uo* za glas, na katerega je po naši misli mislil Kastelic, ko je pisal *o* *ò* kot *uo* (Rigler navaja le zgled v prevzeti besedi *puob*).

²⁰ To se da dobro zasledovati po v Kopitarjevi slovnici natisnjenih besedilih, zlasti tudi po prilogi k str. 157, prilepljeni na koncu Kopitarjeve slovnice, kjer so navedeni identični odlomki (Lucae X, 30—36) iz let 1557, 1578, 1584, 1612, 1672, 1730, 1747, 1764, 1772, 1777, 1784, 1787, 1792, 1800, 1806; primerljiva mesta: *njega, njemu, njegove, nje, olje, peljal*.

²¹ Glede tega prim. še J. Rigler, Začetki slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana, 1968, zlasti poglavje Razvoj bohoričice.

²² Str. 79 za *l'*, str. 176—177 za *l'* in *ń*.

²³ Str. 176—177.

je nevtralizirano, za *n* pa *n* (kolikor ne sega skoz tja gor ljubljanski *kojn*).²⁴ Ko tolikokrat govori glede tega o nasprotju gorenjščine do dolnjščine, ima morda v mislih tudi ljubljansščino, kjer se govori na eni strani *lublana*, na drugi pa *kojn* oz. *premenat*. Da pa v Kopitarjevem narečnem sistemu *l* in *n* nista bila posebno jasna, sklepamo po tem, da je Kopitar pri zapisovanju *l* in *n* neenoten, doslednejši pravzaprav le tam, kjer se je lahko opiral na morfonološko predvidljive primere.²⁵ Vendar bi to vprašanje zaslužilo posebno pozornost; tu naj opozorimo le na pogosto dvojnično pisanje (ali je pri tem mislil na obe osrednji narečji?).²⁶

1.3 Alofonov Kopitar (načeloma jih nima veliko, pač pa precej narečnih morfonoloških osvetlitev v soglasniških sklopih) malo navaja, imajo jih pa na neki način tisti pisci in slovničarji, ki so pisali tip *siva siu*, npr. Gutsman.²⁷ Človek bi na prvi pogled mislil, da zato, ker se njemu kot Gorenjcu pri *v* tu sploh ni zastavljalo vprašanje, saj je verjetno v vseh položajih govoril *u*, kakor sicer vsekakor tudi Gutsman. Vendar bi se v tem motili. Kopitar ima namreč na enem mestu jasno povedano, da se pisni *av*, *ev*, *iv*, *ov* in *uv* izgovarjajo kot *au* itd., pred samoglasniki pa tako, kot Nemci /.../ izgovarjajo črko *w* pred samoglasnikom /.../ *vama* /.../«.²⁸ Torej pravilo kot danes: zobnoustnični nenosni

²⁴ Kopitarjevo narečje še ni zapisano.

²⁵ Nekaj navedb iz list primerov k posameznim pregibalnim vzorcem v SSJ: 139 — *kamenje, óglje, pólje, živolénje, vupanje*, 245 — *groblja, kluka, kodila (kodélja), kókla (koklja), póstela (póstelja), skrinja, srenja, stela, stopnja*, 226 sl. *kašel (kašelj), krempe, priatelj, oginj*, 265 — *ognen, praženj, rajnki (iz raj), tožliv*, 270 — *bolši, bolji, dalji, manši, manji*, 281 — *njega* itd., 285 — *za-nj*, 302 — *hvalen, delen*, 312 — *dvígnen* (pač po *vučen*).

²⁶ Za mehki *l* prim. še str. 181, kjer govori o nasprotju med dolnjščino in gorenjščino; 345 — *dremlem, giblem, guglem, jemlem, kleplem, kolem, melem, stelem*, 348 — *mahnjen* (z opozorilom, da je dolenjsko *mahnen*), nakar vse deležnike na *-en* glagolov na *-nem* piše z *nj*, tako tudi deležnike glagolov na *-im -iti* pri podrobni obravnavi po razredih od str. 356 dalje, npr. *hvaljen*. S tem je prišlo do neskladja s tabelo (str. 302 in 313), toda bila je že natisnjena, zato Kopitar ni mogel popravljati. Tu je glagole z ustničnikom na koncu korena pisal dvojnično, npr. *lublen (ljubljen)*, str. 359, ne pa, če je bil *-im* naglašen, torej *doblèn* (od str. 361 naprej), tako še *toplén* ipd. (str. 363), pa vendar *lovljen* (str. 365).

²⁷ Tudi vprašanje zapisovanja alofonov v slovenskem knjižnem jeziku preteklih obdobij še čaka svojega raziskovalca.

²⁸ Str. 174—175: »Mi Kranjci uporabljamo torej /.../ *v* a) kot Nemci /.../ *w* pred samoglasniki, npr. /.../ *vama* (BAMA) /.../ b) *av, ev, iv, ov, uv* so pri nas, kar so v nemščini *au, eu, ou* itd. /.../ Pišemo torej /.../ *ravno* /.../ *Paul, Gospódov*, ne /.../ *rauno, Paul, Gospodou*.« Tu pripominja, da se v tem ločimo od latinskega pravopisa. Opozarja še na str. 3 svoje slovnice, kjer je govor o različnem izgovoru nepredsamoglasniškega *v* v slovenščini: slovensko *pav* mu je izgovorno *pau*, hrvatsko *pav* pa *pav*. Za Hrvate navaja (str. 175) za nepredsamoglasniški pisni *av* itd. izgovor *af* itd.

zvočnik pred samoglasnikom, in *u*-jevski za samoglasnikom (in *r*); ni pa Kopitar določil neobsamoglasniških [w] in [ʌ], prim. *vzeti, vsak*, čeprav govori o sklopotvornosti *v*-ja in navaja *vnêsem* (dvozložno) kot *znesem, odova* (dvozložno) = *zdravje, vero* (enozložno kot *ort*).²⁹

1.4 Že tu se zastavlja še vprašanje morfonemskosti razvrstitve enot pravkar obravnavanih glasovnih sistemov (pa bomo o tem spregovorili po obravnavi prozodijskih lastnosti samoglasnikov). V poštev pride seveda v prvi vrsti kolikost samoglasnikov, ki je pri Kopitarju nepri- merno natančnejša in obsežnejša kot pri Vodniku.³⁰ Kopitarju se je nakazovala z zmanjšanjem števila (že tako manjšega) kratkih naglašanih in tudi nenaglašanih samoglasnikov, saj so se *ì, ù* in *ě* zlili z *â*.³¹

Posebno vprašanje je pri soglasniških sklopih, ki jih tu za enkrat moramo preskočiti (*redko* — *rehko*) in izglasnih nezvočnikih, za katere velja isto.³²

1.6 Na nekem mestu³³ Kopitar piše: »/N/aš jezik bi zahteval /črke/ najmanj za 7, če ne za 8 /samoglasnikov/.« Kako je to razumeti? — Zdi se, da mu ali ni bil čisto jasen fonološki samoglasniški sestav slovenskega knjižnega jezika, in sicer ravno kar se tiče polglasnika (bil bi v primerih kot *sar, vidamo, kap, golof* — kakor bi rekli danes — kombinatorna (dopolnjevalna) varianta *i*-ja oz. *ú*-ja- ali *e*-ja iz jata), ali pa je polglasnik sicer videl kot 8. samoglasnik (v primerih, ko se ni premenjeval z *í* in *ú* ali *é* (npr. *tema, pes*), pa je menil, da bi se dal zapisovati s črkami *i, u* in *e*.³⁴ S tem je pojasnjeno mesto o potrebnem številu črk za samoglas- nike slovenskega knjižnega jezika.

1.5. Kakor je znano, Kopitar tonemskosti v svoji slovnici ni upošte- val, verjetno je tudi poznal ni, še manj pa razločeval, ko bi jo bil ven- darle poznal; pa mu jo je oblikoslovni naglas tako rekoč ponujal, npr.

²⁹ Str. 177. Za *bresko* itd. po rabi predlaga ali *breskva* ali *breskov* (*retkuv*). Po *cerkov* razlaga še *cerkovni*.

³⁰ Mislimo na njegovo Pismenost ali Gramatiko za Perve Šole, 1811.

³¹ Za *ì* in *ù* prim. str. 171, za *ù* str. 194; prim. še str. 211.

³² Str. 169 — *drof* (drob, drobtine), *ras* (rad), *droh* (drog), *rehki* (redki), *gvahko pót* (gladko): »Te vrste izgovore dovoljujemo o. Hipolitu (gl. str. 102) hkrati s *kobiva, masvu* in *pvatnu*, naj se mu zdijo še tako slabega zvena, kakor se mu le poljubi.« Tu torej Kopitar ostro loči knjižno od narečnega in obenem opozarja na relativnost merila blaglasnosti.

³³ Str. 164.

³⁴ Prim. str 171, 194. Seveda si je sam zelo želel znamenja za polglasnik (pozneje mu ga je v nelepí obliki podal Metelko). Sicer tudi Nemci nimajo posebne črke za polglasnik, Francozi pa ga pišejo z *e* (*e*-jevske glasove pa zazna- mujejo z ločilnimi znamenji na črki *e* in z dvočrkji, npr. *former*).

pri glagolih na *-am* z vzorci *délam -al -ala* proti *čákam -al -ála* proti *končám -âl -ála*; prim. še *délati* proti *písati/pisáti* proti *končáti*.³⁵

1.6.1 Kar se tiče pisave, je treba reči, da je Kopitar nekako mimo (najboljše) norme druge polovice 18. stoletja (Pohlin, Japelj, Kumerdej) uvedel poenostavljeno (oz. dvojno) pisavo, saj tedaj ni predvideval stalnega zaznamovanja vsakega samoglasniškega fonema s posebno črko,³⁶ ampak se je za sprednje sredinske samoglasnike zadovoljeval z *e*-jem (tako je včasih pisal še polglasnik, večinoma pa z *i*), sredinske zadnje pa z *o*-jem, kar je pišoče občinstvo kot manj zahtevno seveda sprejelo z obema rokama. To je storil iz estetskega, lepotnega razloga, da ne bi s »čirečarami«³⁷ ob črkah prizadel klasične lepote rimskih črk, ideal, ki pa ga od evropskih pisav priznavajo bolj redko kje, najizraziteje Angleži in Italijani, ki sploh nimajo ločevalnih znamenj (z delno izjemo Italijanov za zaznamovanje naglasa). Drugi jeziki se ločevalnih znamenj niso strašili, kot nam povedo nemščina, francoščina, nordijski jeziki, madžarščina itd. Pozneje je Kopitar od teh svojih visokih zahtev odstopil in po sili razmer preko Metelka dal veljavo v bistvu Popovičevi ideji, ki jo je ohranjal v evidenci tudi Vodnik, da se latinica obogati s cirilskimi črkami (ali s po njej napravljenimi), pač zato, ker so slovanske. To se mu je maščevalo.

Ker slovanske (cirilične in glagolske) črke niso poznale nobenih dodatnih znamenj in zaradi svojega lepotnega ideala, je torej Kopitar pisal: »Tako bi tudi mi svoj živi jezik lahko pisali brez naglasnih znamenj: samo v slovarjih in slovnica h bi jih, zaradi mladine in inozemcev, ohranili; pa tudi zaradi tega, da bi utrdili najanalognejše?«³⁸ — Pri tem se je Kopitar opiral na misel, da »pravopisi živih jezikov skoraj ne potrebujejo tonskih znamenj, ker jezika večji bralec, če le ugame prvine, tj. glasove besede, naglas že ugame, ne da bi

³⁵ To se da prenesti v *délati dēlam (zidati zidam), čakati čakam, končati končám* ipd. Vodnik tonemskost pozna, kakšne težave pa je imel pri njeni razvrstitvi, lepo vidimo iz njegovih primerov, med katerimi je precej napačno toniranih (kakor je ugotovil že Škrabec).

³⁶ To je imel v glavnem lepo izvedeno Japelj, ki je dokaj dosledno zaznamoval ozki *e* s Pohlinovim repkom, redkeje ozki *o* z ostrivcem, polglasnik pa skoraj dosledno s krativcem nad reducirajočim se samoglasnikom.

³⁷ Metelko je, kot smo videli, za jat vendarle uvedel ločevalno znamenje (ostrivec) nad črko za ozki *e* in tako prekršil Kopitarjevo načelo o čirečarah; to je Čop seveda takoj opazil in svojo argumentacijo proti pisni reformi močno črpal prav iz tega.

³⁸ Str. 210. Ta dvojnost je sicer slovenskemu jeziku močno olajšala pisanje, še bolj pa otežila branje: teža se je s pišočega (ki naj bi bil vendar bolj pismen) zvrnila na beročega. S pisavo brez ločevalnih znamenj je tudi odpadla pravorečna vzgojnost pisane besede. Z Metelkom je Kopitar to slabost skušal spet odpraviti, toda bilo je prepozno.

mu s prstom nanj kazali. Tako Grk in Rimljan, ko sta jezika cvetela, ni rabil naglasnih znamenj: samo šolske knjige za mladino so bile opremljene z njimi.³⁹ Žal je Kopitar pri tem prezrl, da je bila v grški besedi po opustitvi naglasnega znamenja še zmeraj jasna glasoslovna podoba (dolga in kratka *e* in *o*), v latinščini in slovenščini pa ne (poleg tega je imela latinščina v glavnem avtomatično predvidljivo mesto naglasa, če se je vedela mornost).

Kopitar je ob takih svojih razmišljanjih večkrat pritegoval v obravnavo moderne evropske jezike. Tako piše še: »Če mi torej obojnih *e*-jev in *o*-jev v pisavi tudi sploh ne bi ločili, zaradi tega vendar ne bi bili nič slabši kot stari Rimljani in današnji Italijani in deloma Nemci in celo oni naši Slovanski bratje, ki se vendar ponašajo s svojim posebnim alfabetom.«⁴⁰ — Ker je to le izhod v sili, Kopitar še dostavlja: »Ker pa Francozi, ki tudi imajo globlji in višji *e*, prvega označujejo z *è*, drugega pa z *é*; ker je Bohorič, naš najstarejši in navrlejši (bravster) slovničar, ravno tako rabil *é*; — ker našemu pravopisu mora biti do tega, da loči ta dva *e*, da s strani cirilsko pišočių in celo od preostalih latinsko pišočių, ki to delajo, ne bi zaslužil očitka pomanjkljivosti, zaznamujmo torej vsaj v slovnica h in slovarjih, visoki, *i*-ju bližajoči se *e* z *é* — in globoki, *ä*-ju enaki *e* z *è*.« — Tako potem še za *ó* in *ò*.⁴¹

1.6.2 Kopitarjevo zaznamovanje ozkih *e* in *o* z ostrivcem je ostalo, ne pa tudi širokih s krativcem (ima ga npr. Vodnik v mlajših delih, pozneje pa ga je predlagal Čop le za kratka *e* in *o*, za dolga pa *ê* in *ô*), čeprav je bilo v načelu zelo gospodarno, saj je krativec v zadnjem zlogu zaznamoval tudi kračino, v nezadnjem pa tudi dolžino. Širokih dolgih *e* in *o* v zadnjem zlogu po Kopitarju (v skladu s starejšim stanjem v osrednji Sloveniji) ni bilo, saj se je v takih primerih namesto širokega rabil ozki *e* (ali *o*); prim. še današnje *nôga nóg*, Kopitar sam pa navaja *têta têt*, *vôda vód*. — Določene vrste težave so vendarle obstajale v zaznamovanju dolgega širokega *o* v zadnjem zlogu, ko se je le-ta razvil fonetično iz ozkega dolgega *o* pred *v* (tip *vôlk*, pri Kopitarju seveda *vôlk*,

³⁹ Str. 209.

⁴⁰ Str. 211 in str. 166. Primerjava z Italijani in Nemci ni dobra, ker je v teh dveh jezikih naglas veliko bolj predvidljiv kot v slovenščini. Tudi sklicevanje na cirilsko pišoče Slované stvari ne olajšuje: ti nimajo dvojnih *e*-jev in *o*-jev (Rusi so res da pisali *jat* s posebno črko) in tudi ne polglasnika kot samostojnega fonema (bolgarščine Kopitar ni imel v evidenci). Naglasno mesto je v teh jezikih seveda ravno tako težko uganiti kot v slovenščini.

⁴¹ Str. 166–167. Kopitar je tu šel tudi proti češkemu in poljskemu pisnemu načinu, katerih prvi dosledno zaznamuje *jat* in dolžine, drugi pa npr. glas *u* iz *o* zaznamuje z ostrivcem nad *o*.

kar je bilo po njegovih pravilih mogoče brati samo s kratkim širokim *o*). Zanimivo je, da je Kopitar ta položajni razvoj ozkega *o*-ja zaznamoval že na začetku 19. stoletja, v knjižnem jeziku pa smo ga priznali šele v najnovšem času.⁴² Zaradi Kopitarjevega pregospodarnega zaznamovanja širokega *e* in *o* bi moderna slovenščina prišla v zadrego tudi pri analognih širokih *e* in *o* v tipu *žên* ali *vôd* (pa še tip *šofêr* se ne bi dal prav zaznamovati).⁴³ Toliko je bila upravičena in dobrodošla Čopova inovacija, ki je ločila dolga in kratka široka *e* in *o*, kar je ostalo do danes, vendar seveda ne kot obvezna oblika pisane besede.

2 Morfonologija.

2.1 Soglasnike v morfemih je Kopitar pisal enotno po načelu, kakor so se izgovarjali pred samoglasniki (nezvočniki tudi pred zvočniki), torej *grad*, *gladka* ipd., ker *gradu*, *gladek* ipd. Prim. še *dal dala*, *siv siva*.⁴⁴ Izjema je bila *obraniti* — *obramba*. Tu gre za neenakost bodisi v okviru istega fonema (*siv siva*), za tako imenovana najmanjša (minimalna) nasprotja (zveneči in nezvoneči nezvočniki), medtem ko je *n* — *m* poseben primer, nasprotje po mestu izgovora (pri tem se je Kopitar skliceval na Grke).⁴⁵ Kopitar je pisal samo predlog *z* (ne tudi *s*), predpone pa *z* ali *s*(?).⁴⁶ Pri *lj* in *nj* je seveda tu in tam (dovolj pogosto pravzaprav) še omahovanje, dostikrat pa tudi dvojničnost.⁴⁷ Na drugem mestu⁴⁸ sem že

⁴² Prim. SKJ 1, 1965, SSKJ 1970 (oboje po dogovoru komisije, ki je pripravljala pravorečno podstavo slovarja na podlagi »novejšega« izgovora).

⁴³ Če bi za tip *vôlk* priznali dopolnjevalno razvrstitev pred *v*. Da je Kopitar enako obravnaval tudi *e* pred *j* prim. SSJ, str. 270: *širokéjši* ...

⁴⁴ Gl. opomba 28 in 52. Ko obravnava izgovor deležnika na *-l* (str. 179), pravi, da je to »edini primer, kjer *l* sicer pišemo, pa *v* govorimo«. Temu sledi podčrtana opomba, iz katere se vidi, da je bolj mislil na nasprotje s predsamo-glasniškim *v*: »Preostali *v*-ji gorenjščine namesto *l*-a, dopuščamo, da so neblagoglasni (abson): toda deležnike ne govori noben Kranjec *z* *-l*, vsaj ne s čistim *l*«, pri čemer dalje opozorja na str. 102 svoje slovnice, kjer je citiran Hipolit, ki za »inferiorno« Kranjsko omenja poseben izgovor na koncu besede, k čemur Kopitar pristavlja: »Ali res govori sploh kateri Kranjec ali (štajersko-koroški Slovenec) na *-l*? Razume se čisti *l*, ne poljskega ali ruskega *gro-bega*, ki ga menda lahko slišite okoli Cerknice.« — Da Kopitar ni mislil samo na deležnike na *-l*, pa nam povedo primeri za izgovor črke *l* kot *y*, med katerimi se nahajajo (str. 180—181) *détal* (izgovor *détov*), *priatel*, *pisal*, *vidil* (izgovor *pisov*, *priatuv/priatu*, *viduv*), *vesel*, *gnil*, *uzel* (izgovor *vesev*, *gniv*, *vzev*), *imel* (izgovor *imov*).

⁴⁵ Str. 182: »Grk dela pravilo za *m* v takih primerih; mi hočemo napraviti pravilo proti temu?« Tu bi bilo treba ugotoviti, na koga to leti.

⁴⁶ Enako je pisal tudi *grizti*. Kdaj so bile uvedene izjeme po izgovoru (*z/s*, *z-/s-*, *gristi*, *moštvo* ipd. (*moški* — *težki*), ni znano (za pisavo *možki* prim. SSJ, str. 263).

⁴⁷ Gl. gradivo iz opombe 25 in 26. Na str. 348 pravi Kopitar: »Dolenjec sicer govori *mahnen* brez mehčanja, kakor pravi *hranen*, *branen* namesto *hranjen*, *branjen*. Tu lahko držimo z Gorenjcem, ker so na njegovi strani vsa druga narečja.«

⁴⁸ V razpravi o Kopitarjevi slovnici — oblikoslovju, SR 1980, str. 395—415.

omenil, da je Kopitar, misleč, da ima opraviti z moderno vokalno redukcijo, uglaševal ničte glagolske pripone in torej pisal, čeprav z rezervo, npr. *leziti* nam. *lezti*.⁴⁹ Omenim naj še pri glagolih na *-nem* varianto *objámi* (*objémi*, *objmi*) — tako še *vjámi*, *vzámi* — a samo *snámi* (*vní*).⁵⁰ Podobno pri glagolih na *-nem*.⁵¹ Posebnost je tudi *têrem* (s *tárem* na prvem in *trêm* na drugem mestu).⁵² — Morfonološke posebnosti bi našli še pri zaimkih in drugod. Pri zaimkih npr. *kákošni*, *kakoršni*,⁵³ *mnogitéri*, *vsaktiri*, *vsaki*, *nektéri*, *maloktiri*, *katéri*.⁵⁴ Od drugega prim. *šésti*, *ósmi*, *dvajséti*,⁵⁵ *tridesét*, *dvé sto*,⁵⁶ *kéj*, *pokrajna*, *pú-nj* (= *ponj*), *dežela/dužela*, *gosénca*, *gosénica*, *gospojska*, *lesica/lisica*, *mačoha*, *pelnica*, *šator*, *pezdir/pezder*, tipi *bridek/bridki*, *pasij/pasji*, *srebrni*, *vedni*, *lev*, *strm* ipd.⁵⁸ Kopitar žal nič ne komentira.

2.2 Najznamenitejše so morfonološke preusmeritve v končnicah: *-o* *-ó* *-ò* v im./tož. ed. samostalnikov 1. srednje sklanjatve (*délo*, *blagó*, *dnò*) in *-am(a)* v daj. mn. in dv. (ter or. dv.) tudi pri neajevskih sklanjatvah ne glede na spol: *rakam(a)*, *krajam(a)*, *tatovam(a)* — nepričakovana celo *možáma*, *bogáma* proti pričakovanim *móžam* v or. ed. in *možém* v daj. mn.: prim. še *srcam(a)*, *teletam(a)*, le *i*-sklanjatev od tega ni bila prizadeta (razen deloma večzložnice): *živalim(a)/živalam* proti *klopém*.⁵⁹

2.2.1 Pri *-o* se je Kopitar lahko opiral ne le na svoje gorenjsko narečje (kar glede na tip *mojmo brato* ni bilo enoumno), ampak tudi na knjižne zapise: »/J/az nisem prvi, ki želi uvesti bolj temeljni *-o*; 1578 je to storil prevajalec Spangenbergove postile, in 1797 sedanji

⁴⁹ Str. 336—337.

⁵⁰ Te stvari so na str. 347.

⁵¹ Str. 349, npr. *gáni* (»v navadnem žitljenju *gnì* /.. /«); prim še *mnì* od *meti manem*.

⁵² Str. 350. Kot zanimivost še velelnik *móri* od *mórem* z nedol. *móрати* in del na *-l mógel*. Kopitar torej še nima *moram*.

⁵³ Str. 297; *kakošni* se morda da razumeti iz *kakovšni* po monoftongizaciji *ou* (*ou* pa je morebiti nastalo iz *-ov-*, prim sh. *kakao*).

⁵⁴ Str. 297—298. Pod naglasom piše Kopitar samoglasnik pred *r* z *é*, sicer z *i*; oblike z *i* so v zloženkah in jih Kopitar naglasno ni zaznamoval.

⁵⁵ Str. 278.

⁵⁶ Str. 272 z. 273.

⁵⁷ Str. 297.

⁵⁸ Primeri iz list k posameznim pregibnostnim vzorcem. Težave so bile tudi pri besedi *očim*, tj. sploh pogosto tam, kjer se je govoril polglasnik, pa ni bilo mogoče ugotoviti, za kateri reducirani samoglasnik naj bi pravzaprav šlo. Na moderno vokalno redukcijo kaže *bridek/bridki*, *pasij/pasji*; *pezdir/pezder* pa opozarja na posebni izgovor ozkega *e*-ja pred *r*. S tega stališča je zanimivo, kako se je odločal Metelko: zloženek s *kateri* menda nima, sicer pa piše: *božji* (78), *morsk* (85, napačno), *gladek* (87), *jutrejn* (82), *srebar* (82), *šésti/ósmi* (92), *dvajséti* (93), *tridesét* (93), *večér* (49), *hudír* (49), *držéla*, pogosteje *dežela* (49), *očam* (4), *mačaha* tudi *mačeha* (57), *lašica* (55). Gre torej v smeri etimologije.

⁵⁹ Pri ustreznih vzorcih.

gimnazijski profesor Vodnik v svoji Veliki Pratici ali Kalender za to leto 1797. Dolenjec naj Gorenjcu vsaj ne zameri, če piše, kakor govori; saj je tudi Trubar pisal svoj *-o*, ker ga je govoril: če se pa vpraša, ali je v knjižnem jeziku boljši *u* ali *o*, potem odloča consensus populorum (v vseh drugih slovanskih narečjih) očitno za Gorenjčev *o*.⁶⁰ Tu se torej zastavlja vprašanje o normodajalnosti glavnih narečij, dolensjščini in gorenjsjščini, v knjižnem jeziku. Kopitar se je zavzel za *-o* zato, ker se res govori in ima to svoje izročilo tudi v knjižnem jeziku, kar oboje velja sicer tudi za dolenski *-u*, toda gorenjski *-o* vidi okrepljen s stanjem v drugih slovanskih jezikih. Poleg tega je Kopitar menil, da gre določena pravica glede tega piscem samim, v njegovem času izrazito gorenjskim.

2.2.2 Za *a* v končnicah pred *-m(-)*: »B o h o r i č in njegovi sodobniki pišejo *z'óčetom* mit dem Vater, *očétom* den Vätern, z *o*, kjer mi sedaj govorimo *očétam*, z *a*. Tudi južnoslovanska narečja, s katerimi se naše najbolj sklada, imajo *-om*; in *z a t o*, mislim, namreč zaradi približevanja (iz Dalmatina citira v opombi na str. 235—236: »In kakor tudi se naš kranjski jezik, na katerega sem v tem, kot Kranjec, predvsem gledal, od drugih slovenskih (windischen) narečij loči po posebnih svojstvih: sem se vendar v ortografiji in pisavi besed itd. trudil za to, da se ta moj prevod, kot upam, da plodonosno brati in uporabljati itd. ne le na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem, ampak tudi v sosednjih slovenskih deželah, tako za povzdigo jezikov samih (Aufnehmung) kot za pospeševanje čistega nauka,« pravi Dalmatin v predgovoru svoje Biblije), ne, ker bi bili takratni Kranjci tako govorili, je Bohorič prinesel tudi ta *-om*. Trubar ima celo *nogom* den Füßen, od sam. ž. spola *nôga*.«⁶¹ Napačno o tem H. Orzechowska.⁶² — Glede morfema za daj. dv. samostalnikov 2. ženske sklanjatve prim. še: »Večzložnice imajo v dajalniku in orodniku množine raje *-ama* in *-am*, *-ami* kot *-ima* in *-im*, *-imi*, npr. *kokúš* dela v daj. in or. dvojine *kokúšama* in v daj. mn. *kokúšam*, v or. *kokúšami* (*kokušmi*).«⁶³

2.2.3 Za Kopitarjevo morfonologijo je nadvse značilno njegovo upoštevanje moderne vokalne redukcije do stopnje polglasnika, pri čemer se to na pisni ravni (v nasprotju s Pohlinom in pozneje Metelkom) prak-

⁶⁰ Str. 238. Nasprotje med dolensjščino in gorenjsjščino mu je kot med latinščino in grščino. Ze na str. XXXVI je pisal: »/Juričič/ dela vsa nevtra, ki jih je Trubar tvoril na *-u*, na *-o*, kakor se na *-o* tudi res govorijo na Gorenjskem in pri vseh drugih Slovanih.«

⁶¹ Str. 235—236.

⁶² Gl. opombo 2.

⁶³ Str. 252—253.

tično ni kazalo.⁶⁴ Prim. npr. glagole na *-im*, kjer najdemo samo pod črto naslednje besede: »Končniški *i* s e d a n j i k a je pri tej spregatvi zmeraj nem /stumm = polglasniški/, *mótim* se izgovarja kot *mól'm*, in tako skozi vsa števila in osebe sedanjika, *mót's*, *mót'*, *mót'va*, *mót'ta*, *mót'ta*, *mót'te*, *mót'jo*. V veledniku je v ednini končni *i* zmeraj nem, v dvojini in množini pa zmeraj dolg. V nedoločniku se govori, pretežno večinoma poljubno, nemo ali pa dolgo; v tvornem deležniku je *il* kratko; kakor hitro pa po pregibanju ali sklanjatvi pride za *l* še en samoglasnik, ga lahko, kot *-iti* nedoločnika, izgovorimo poljubno.«⁶⁵

Drugi primer so končnice *-iga*, *-imu* ipd.⁶⁶ v ednini, vendar tudi v množini, prve na Kranjskem prvotno iz jata, druge pač iz *i*-ja, čeprav zlasti kazalni zaimek in glavni števnik tudi tu kaže na jat (prim. *téh* ali *tréh* in celo *petéh*). Do stopnje polglasnika se mu je razen kratkega *i*-ja in nekdanjega jata reduciriral seveda tudi *u*. Nekako z redukcijo *u*-ja iz pripone si razlagam Kopitarjeve oblike tipa *gospodvám gospodváti*, ki jih navaja poleg *gospodújem*.⁶⁷ Prim. še *kupváti*, *kupčuváti*, *oznaváti*, *pomilváti*, *pustváti*, *zdihváti*, *stanváti*, *strahváti*, *svetvam svétváti*, *varováti*, *verováti*. Oblike na *-ovati* skoraj ne pozna, navedena je menda le *darováti* (pač pa še — drugačni — *kovati* in *snovati*).⁶⁸

V Slovnici je bil Kopitar realist v tem smislu, da je v pisni obliki v glavnem ostajal pri zgodovinsko izpričani obliki morfemov (*gospodovati* ipd.), čeprav ga je že tu mikalo (v pasusih o novem, rimskem Cirilu), da bi bil ta posebni glas tudi pisal s posebno črko.⁶⁹ Kot znano, je to pozneje odobral pri Metelku in verjetno prav zaradi tega zbudil

⁶⁴ O posebnih primerih v tem oziru prim. opombo 31. Za ponazoritev iz Pohlinove KG 1783, str. 252: »Boga, kar moreš, useskuzi moli, inu časti ne le skus donášanje teh voľrof, temveč tudi, de Bogu služeš, koker de be na tu persegl.« Str. 79: *stávem*, *hvalém*, *staveš*, *stave*; *stavemo*, *staveta*, *staveta*; *stavema*, *stave*, *stavejo*; *stavel*, vel. *stavi*, nedol. *stavéti*, vendar *hvalil*, pač zaradi *hvalila*. O redukciji pri Kopitarju prim. še str. 171 SSJ, kjer govori o nenaglašeni (oz. kratkih naglašeni) *i* in *u* kot polglasnikih »v navadnem življenju«, primerjajoč ta polglasnik francoskemu »e muet« in nem. *e* v »Vater, haben, Engel«. Omenjen je tudi angleški polglasnik. Zmotno pa je Kopitar mislil (str. 172), da je naš polglasnik enak cirilskemu jeriju.

⁶⁵ Str. 356—357. Kaj je tu res mislil, kažejo natančneje njegove preglednice.

⁶⁶ Kako je izgovarjal *i* v *-iga* itd. (namreč polglasniško), je povedano pri kazalnem zaimku *ia*, str. 292—293: »Kako redne so v *tiga timu* itn. pridevniške sklanjatvene končnice! In kakor je zgoraj v *lepiga*, *lepimu* itd. *i* nenaglašen (to-rej nem), tako tudi v *tiga*, *timu*: zato se ti zlogi v govoru glasijo kot *t'ga*, *t'mu* /.../.« Prešeren je seveda govoril tudi s čisto redukcijo: *obraz bledga mladenča*.

⁶⁷ Str. 341—343.

⁶⁸ Str. 341—342.

⁶⁹ Str. 199: »Rimljani, ki so si za "medius quidam *u* et *i* literae sonus" pomagali z *u*, *i*, *e* (optumus, optimus, here)«; str. 205: »Samoglasnik, katerega pomnjanje je čutil že Rimljan.«

odpor in dal Čopu v roke najmočnejši argument, najmočnejši realni bojni adut: polglasnikov je v pisni podobi take slovenščine preveč. Kopitar je v razpravljanju s Čopom tudi priznal, da je Metelkova rešitev pač prvi poskus in da je pri tem Metelko res šel predaleč.⁷⁰ Temu se je pridružila še slovenska neenotnost v zapisovanju t. i. blagozvočnega, prvotnega in novega, polglasnika v morfemu *-æc*, temelječa sicer prav tako na zgodovinskem izročilu, a prav gotovo kličoča po izenačitvi (tu je posegel vmes pozneje zlasti Vraz in Murko).⁷¹

2.2.4 Upravičeno se je Kopitar upiral popravljajanju morfonološke podobe na podlagi etimoloških ali »pravilnostnih«⁷² spekulacij, najsi jih je uganjal Pohlín (na pisni ravni, prim. *bug* — *mub*)⁷² ali pa so jih zagrešili celo prevajalci katoliškega svetega pisma; poslednji so si zaslužili Kopitarjevo grajo, ker so v revizijski izdaji sv. pisma pisali npr. *kàreg* (*krég*), ker da je iz *karati*, ali *hlinavski* nam. *hinaovski*, ker da je iz *hlinili*.⁷³ Kopitar se je podobnemu rezoniranju dal le redko zapeljati, npr. ko je vzpostavljajal tudi za or. mn. samostalnikov m. spola končnico *-(a)mi*, kjer pa se je takoj umaknil s pripombo, da sta »resnično *n a - v a d n i* le (morebiti s kontrakcijo nastali) *-mi* in *-i*«. ⁷⁴ Podobno je ravnal še pri priponi *i* v *griziti*, o čemer je že bil govor.⁷⁵

2.2.5 Pri morfonoloških premenah bi kazalo omeniti še neko neenotnost sedanjske pripone pri glagolih na *-im*, kjer imamo na eni strani *se veselmò -tè -và -tà* proti *vuči -mò -tè* itd. (pa spet *motimo* itd.).⁷⁶ — Potem je tu oblika *svojga*, čeprav je drugje izrečno rečeno, da se *svoj* sklanja po primeru *lep* (ki ima v Slovnici tip končnic *-iga* itd.). Tu je torej neka neenotnost v normi.⁷⁷ Včasih je Kopitar v zadregi sploh samo za na govorni obliki slonečo pisno podobo (npr. »óčem /óčum, óčim?/«),⁷⁸ zlasti očitno ravno pri zapisovanju polglasnika, kjer si na nekem mestu

⁷⁰ Prim. Kopitarjev Ein Wort zum ABC-Streit.

⁷¹ Prim. J. Toporišič, Slovenski jezik kakor so ga videli tisti, ki so o njem razmišljali, Jezikovni pogovori II, Ljubljana 1967, poglavje VI. Prizadevanje za vseslovenski knjižni jezik, str. 40—47. Epizoda z Vrazom je podrobneje razvidna iz Kidričevega Prešerna.

⁷² S tega stališča je v Pohlínovi KG 1785 zanimiva preglednica Enakoglasnih besed, str. 208—215.

⁷³ Str. 156.

⁷⁴ Str. 220.

⁷⁵ Str. 337: »Kontrahirani nedoločnik je bolj v rabi kot nekontrahirani, tako da se lahko reče, da glagoli na *-zem*, *-sem* nedoločnik zmeraj kontrahirajo.«

⁷⁶ Str. 285 oz. 323.

⁷⁷ Str. 288. Koliko razlika med *lepiga* in *svojga* kaže na razliko med pridevniki in osebnimi svojilnimi zaimki, ki jo je pozneje podrobno obravnaval Škrabec (Cvetje z vertov svetega Frančiška), ostaja za enkrat vprašanje.

⁷⁸ Str. 226.

želi pocenotenje zapisovanja z *i*, ker da se pisani nenaglašeni *i* zmeraj izgovarja polglasniško, *e* pa ne (npr. ne v *kravjek* ipd.).⁷⁹ — Omeniti kaže tudi še nezanesljivosti pri stopnjevalnih obrazilih *-ši* oz. *-ji*, ki ju ima Kopitar za prosti varianti (razen izjemoma),⁸⁰ ne pa za varianti, ki se vežeta na različno glaseče se podstave. Treba pa je reči, da takrat ta sistem morda še ni bil tako zgrajen, kot je danes, ko dopušča celo formalizacijo.⁸¹

Vprašanje protetičnega *v-* (Slovnica ga ima) pri Kopitarju ni obravnavano.

2.2.6 Na koncu naj bodo omenjena še nekatera omahovanja v zvezi s pisanjem (in pač tudi mestom) *i*-ja v zvezi z *j*. Kopitar omenja,⁸² da je »naš o. Marko pisal *Dacija, ladija, lilija, Marija* itd. kot Rusi *ladija, lilēja, Marija, Azija, Francija* itd.; in to ne čisto neupravičeno, kot zatrjujejo nekateri enostranski izboljševalci, ki se delajo opazne raje z novoto, kot pa da bi hoteli ugajati s temeljitostjo; kajti roditelj množine teh besed je vendar čisto jasno *ladij, lilij, Marij* itd., česar ne bi moglo biti, če imenovalnik ed. ne bi bil *-ja*.« Kopitar ima prav glede zapiranja zeva, ko se res govori pred takim *j* glas *i*, vendar takega *i* ni v *ladja*, bil pa je v stari cerkveni slovanščini. Morda je prav v tem vir poznejšega Levstikovega etimologiziranja (tipa *ladija*, ne pa tudi tipa *strije*). Toliko bolj smo presenečeni pozneje v knjigi nad Kopitarjevim pisanjem enakovrstnih končajev v besedah — po njegovem — *kmetia, ladia*,⁸³ *Evangeli Evangelia* (kar je nekako somerno z *Jehu Jehua*,⁸⁴ kjer pa ima tudi varianto, ki odpravlja zev, tj. *Jehuta*). To umetno pisanje imamo še v večji meri pri Vodniku, ki je pisal celo *gonio, gonioč*⁸⁵ namesto pravilnega *gonijo, goneč*.

O podaljševanju osnov s *t* pri samostalnikih na *-a* in *-o* piše neenako.⁸⁶

⁷⁹ Str. 227: »-ki nam bolj ugaja.« Zanimiva razlika se kaže v pisavi *Korošec* proti *kosic*. Gre tu za vpliv strnjenege *š* in razpršenege *s* na polglasnik pred *c*?

⁸⁰ Str. 267—277, dostikrat variantno z *-ejši*.

⁸¹ Za rešitev po dopolnilni razvrstitvi prim. SKJ 1, 1965, str. 193—194. Sedaj tudi v SS 1976.

⁸² Str. 174.

⁸³ Prim. še str. 248, kjer so navedene oblike *ladij, zarij, Marij*. Takega pisanja je še več, npr. *njiu, tiu* proti *obeju* (282—283), celo *priatel*. Pa nekem mestu pravi, da naj bi pisali z *j* med samoglasnikoma, »ali zaradi mene tudi kar *i* + samoglasnik«.

⁸⁴ Str. 235; oblike *Jehuta* so Kopitarju bliže.

⁸⁵ Pismenost, str. 76, 77; oboje je menda davek latinščini.

⁸⁶ Str. 234: »Celo lastna imena na *-a* imajo včasih raje vrivanje *t*-ja«; za *-o* pa (str. 235) le, da »imajo *t*«, torej je bila pozneje tu drugačna norma knjižnemu jeziku vsiljena.

3 Ostane še oblikoslovno normiranje.

3.1 Na splošno se lahko reče, da je Kopitar zapisoval (in torej priporočal v predpis) oblike, ki so še danes knjižne. Posebno pozornost si glede tega zasluži njegovo oblikoslovno naglaševanje, ki se mu pozneje tudi hočemo podrobneje posvetiti.

3.2 Variante končnic pri samostalnikih:

	Ed.	Mn.
im.		<i>vôde/-é, cêrkve/-é</i>
rod.		<i>vôd/-á, hčér/-í</i>
daj.		<i>vôdam/-àm, živalim/-am</i>
tož.	<i>hčér/hči</i>	<i>vôde/-é</i>
mest.	<i>raku/(-i), srcu/(-i)</i>	<i>vôdah/-àh/-éh</i>
or.	<i>miseljo/misljo</i> <i>hčérjo/-jó, cerkovjo</i>	<i>raki/(-mi), bogovmi/-i</i> <i>delmi/deli, vôdami/-ámi</i> <i>hčérami/hčérmi</i>
	Dv.	
im.	<i>ribi/(-e) in vôdi/(-é)</i>	
rod.	<i>vôd/-á, cerkvá</i>	
daj.	<i>vôdama/-áma</i>	
tož.	<i>ribi/(-e), vôdi/(-é)</i>	
mest.	<i>vôdah/-àh/-éh, cêrkvah/(-àh),</i> <i>srcah/-ih</i>	
or.	<i>vôdama/-áma</i>	

Iz preglednice se vidi, da (če izvzamemo samo naglasno različne primere) pri Kopitarju ni veliko variant.⁸⁷ Še najbolj značilna je pri ojevski sklanjatvi v mest. ed. *-u/-i*. Koliko je razlika do dajalnika (ki pozna samo *-u*) upravičena, je za to dobo težko reči, toda prim. pri Trubarju jat v mest. ed. teh osnov (*v tim duhej, v srcej*): Prešeren te razlike vsekakor nima (*Domov je Bogomila šla k očeti, nič več se nista videla na sveti*). Metelko je zadevo rešil tako, da je v mest. pustil samo končnico *-a*

⁸⁷ V tem ni upoštevan Kopitarjev dodatek k str. 253, tj. k samostalnikom, ki imajo v rod. ed. naglas na dolgi končnici (tudi *dné/dnôva/dnéva*). Ta preglednica je v moji razpravi v oblikoslovju v Kopitarjevi slovnici prezrta. Glavna normativna problematika bi bila v naslednjih variantah: e d. rod. *dolgá/dolgú*; daj. *grádu/gradôvu*; v d v. im. *méha/mehá/mehôva, vétra/vetrôva*; daj. *nohtoma/nohtôvoma, panjéma/panjôvama, zobéma/zobôvama, vétrama*; v mn. im. *dnôvi/dnévi, gradôvi/gradjé, lasjé*; daj. *dnôvam/dném, trakôvam/trakém*; tož. *dnôve/dní, klasí, nohtí, trakí, sinôve/sine, vétre/vetrôve*; mest. *dolgôvih/dolgéh, sinih/sinôvih*, sicer je večinoma končnica *-éh*; or. *darmí, duhôvmi, lanôvi, rodôvmi*.

(iz *-i* ali *-u*), verjetno ob misli na starocerkvenoslovanski jat. Značilna varianta je še *miseljo/mislijo* (*cerkovjo* je čisto morfonološko), kar je bilo končno poenostavljeno s končnico *-ijo*.

Kopitarjevo varianto *hči* za tož. ed. (opirajočo se na živi govor) je odpravil že Metelko, ki tip *cerkovjo* rešuje s *cerkvajo*, tj. s Kopitarjevim tipom *mislijo*. Kopitarjeva dvojinska varianta *-e* v 1. žen. sklanjatvi (*ribe*) je morda le analogna (po *vodé*), so pa narečja, kjer v resnici nastopa že v dvojini *-e* (prim. Mostec *medve smo šle*). Že pri Metelku so v or. mn. moške sklanjatve odpadle končnice *-mi* (ostane le *-mí*), kar imamo še danes, tudi *hči*. Dvojinske dileme v im./tož. druge ženske sklanjatve pa je Metelko rešil tako: *ribā/vodé/živalā/klopí*, izgine pa tudi Kopitarjeva oblika *vodéh* in dvojinska *srcah*. To morda govori za to, da so te oblike pri Kopitarju nezanesljive, da torej ne odsevajo resničnega stanja v jeziku.⁸⁸ To velja na splošno; za to in ono pa, da ima Metelko pač rad sistem (*v srci*, samo *vodé*, *hčer* ipd.).

3.3 Pri pridevniških besedah je bilo pri Kopitarju variantnosti še manj:

im./tož. *lepe/(-a) s* *lepi/(-e) ž*

Kopitar pri pridevniških sklanjatvah v im./tož. dv. torej dopušča tudi množinske oblike, v im./tož. mn. pa ima s. spol poleg tradicionalnega *-e* še spolsko razločevalno končnico *-a*. Brez variante je im./tož. dv. oblike za srednji spol, enaka ustrezni obliki za moški spol, torej *-a*, to pa verjetno iz narečij, ki srednje samostalnike maskulinizirajo, ne pa iz ljubezni do sistema ali proklamirane skoraj enakosti samostalnikov moškega in srednjega spola. — Variante tipa *-o/-ih/-eh* pri števnih Kopitar ni komentiral, prav tako ne variant *menó* (*menoj/máno*), pač pa tip *tiga* — *tega*, ko opozarja na pogoje skladenjskih okoliščin njihove rabe: *tega* pod poudarkom (Nachdruck), sicer *tiga*. To bi torej bilo kot *mêne* — *me*.

Posebno pozornost bi zaslužil pri Kopitarju morfem določnosti pri pridevniški besedi;⁸⁹ tu naj bo omenjeno le še njegovo opozorilo, da je pri svojilnem zaimku za tretjo osebo prava oblika *njegòv*, ne pa z določnim *-i* na koncu. V zvezi s tem graja revizorje novega prevoda sv. pisma, ki so v nasprotju z Japljem pisali *Pavlovi*, *Cefovi*, *Kristusovi*.⁹⁰

⁸⁸ Oblika *vodéh* je pač po *gospéh*, *srcah* pa po maskulinizaciji.

⁸⁹ Prim. moja razprava Imenska določnost v slovenskem knjižnem jeziku, SR 1978, str. 287—304. Normativne zadrege so posledica moderne vokalne redukcije.

⁹⁰ Str. 289—291.

3.4 Čeprav se osebni zaimki za 1. in 2. osebo sklanjajo po *a*-jevski sklanjatvi in le za tretjo osebo po pridevniški, naj bodo skupno tu obravnavani vsi. V daj. ed. Kopitar za *ona* pozna le *nji*, ne tudi *njej*,⁹¹ v tož. dvojini pa je roditelj *njih* proti tožilniku *njé* (enako v množini). Vprašanje resnične ustreznosti takega določanja moramo tu pustiti neodgovorjeno. Zanimivo je, da Kopitar navaja le izenačene mest. in or. zaimkov, namreč le *nama*, *vama*, *njima* (kakor imajo štokavci). Za dvojinška *ma*, ž. *me* ima opombo: »Navadno se sliši *mi dva*, žensko *mi dvě* ali *mé dvě*; tako tudi *vidva*, *védvé*«. ⁹² Obliki *mé*, *vé* bi lahko imeli izjati *-é*.

Neki nered je pri vprašalnih (po izvoru izpridevniških) zaimkih, kjer ima *kdo* v mest. *kómu*/(*kom*), *kaj* pa je v rod. sploh nezanesljiv (*čiga*/*čigá*/*kogá*), mest. in or. imata *čímu*/(*čím*/*čém*) oz. *čim*/(*čém*).⁹³ Rod. *kogá* za *kaj* je verjetno varianta iz nekdanjega zaimka *koji*; pri *kar* je *ko-gar*/*česar* pač le enalogno po *kogá*, pač pa so daj., mest in or. izenačeni v *komur* in *čimur*⁹⁴ (težave, ki jih je povzročila moderna vokalna redukcija); tako tudi *ničemur*.⁹⁵

Pri kakovosti naglašanih samoglasnikov se Kopitar redko kdaj loči od današnjega stanja. Poleg že obravnavane najvažnejše razlike v priznanju širokega *e* pred *j*, in *o* pred *v* (prim. *hitréjši*, *sladkéjši* ipd.) je drugih posebnosti malo: *potres -ésa*, *čèp čépa*, *tópel -pla*.⁹⁶ Pri kolikosti je posebnost tip *jeklèn* — *jekléni* (tako še *ognèn* in *ovsèn* proti *vodén*).

3.5 Pri glagolu ima Kopitar prosto variantnost 3. os. mn., npr. *vré-jo/vró*, *učijo/učé*.⁹⁷ V velelniku je v ed. za 1. in 3. osebo variantnost tipa *dela/naj dela*.⁹⁸ V preglednici je postavil deležje na *-č*, deležje na *-ši* pa pospremlja z naslednjim komentarjem: »Naše narečje nima tega deležniškega načina, vsaj v navadnem življenju ne; Dalmatin /tj. Juričić/ ga je v Postili rabil: *pustivši ga malo živiga*; *posadivši ga na svoje živinče* /.../; toda moral je naleteti na odklanjanje, ker ga je pozneje v bibliji zanemaril. Škoda ga je! Kako posrečeno je lahko z njim sveti Ciril v prevodu biblije tekmoval z Grkom v kratkosti izraza!«⁹⁹ Sledi še zavzemanje za deležje na *-č*, kjer graja njegovo pregibnost

⁹¹ To ima že tudi Metelko.

⁹² Str. 280.

⁹³ Str. 295.

⁹⁴ Str. 296.

⁹⁵ Str. 299.

⁹⁶ Med primeri ustreznih pregibnih vzorcev.

⁹⁷ Str. 323.

⁹⁸ Str. 328.

⁹⁹ Str. 321.

v zvezi kot *so stali rekoči* nam. *rekoč*. Na to mesto se na zanimiv način odziva Valentin Vodnik,¹⁰⁰ tako da se zdi, da Prešeren v svojem protestu proti Ravnikarjevemu *-ši* ni prvi ne izviren.

3.6 Ostane še vprašanje oblikoslovnega naglasa. Oblikoslovni naglas nam je tisti, ki se kaže pri oblikoslovnem pregibanju, naj si bo sklanjanje, spreganje, tvorba spolskih pridevniških oblik, primernikov in glagolskih oblik. Besedni slovenski naglas je torej hkrati slovnični v smislu 4 naglasnih tipov, enoumno pa se kaže v rodilniku, kjer nenaglašena končnica kaže na nepremični naglasni tip, če je pred njo izpisan še en zlog z naglasom, na premičnega, naglašena rod. končnica pa kaže na končniški naglasni tip, če je naglašeni samoglasnik kratek, in na mešanega, če je dolg. Tipološko: 1. -V, 2. -VCV, 3. -V̇, 4. -V̇.

Na drugem mestu¹⁰¹ sem že povedal, da Kopitar pozna vse 4 naglasne tipe, vendar jih ne vidi v vsej tipiki paradigmatičnosti, ampak jih le podaja kot del morfonološke problematike.

3.6.1 To najlepše lahko pregledamo pri moški sklanjatvi. Tu ima na prvem mestu vzorec za naš nepremični tip (*ràk ráka, kràj krája*), med primeri pa navaja tudi tiste za premičnega (*kôžuh -úha*), med odstopanji še mešanega (*možá, bogá, tatú/tatóva*), vsebovan pa je tudi končniški tip (*mezèg mezgà*), nobeden od njiju pa ni izpeljan v celotni paradigmi.¹⁰²

Tudi pri samostalniki srednjega spola so štirje tipi. Od posebnosti naj bodo omenjene: *srce* se daje za osnovni primer, končniški tip je podan z *dnò* in *kamnjè, drvà*.¹⁰³ Kopitar vsega tega ni nič utemeljeval, le za *srce* pripominja naslednje: »Komur vzorec *srce* ne ugaja, ker nekatera področja v nekaterih sklonih dajejo naglas drugemu zlogu (*srcé, srcá, srću, srcé, srću, srcam* itd.), ta naj mogoče postavi na njegovo mesto *lice* die Wange.«¹⁰⁴ Neposredno obvestilo o naglasu v množini pri tem še vedno manjka, toda domnevati smemo, da si ga je Kopitar mislil na osnovi. (Sicer je v mešani naglasni tip uvrstil samo tiste samostalnike, ki so še danes v njem: *blagó, mesó, prosó, senó, srebró* (manjka *zlató*), pogojno tudi *srcé*, ne pa tudi *morjé* in *poljé*,¹⁰⁵ ki sta stilno zaznamovana (ima torej *mórje* in *pólje*). Kopitar ima še *séme -na* in *téme -na*.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Pismenost, 1811, str. 140: »Zdejne, pretekle in namestne deležja so med nami premalo navadne; visoka pisavnost jih več potrebuje. Vuner glejmo na lep glas, če jih bomo kaj več spuščati hotli, de ne bodo poslušavce vušesa bolele.«

¹⁰¹ Kopitarjeva slovnica — oblikoslovje, SR 1980, str. 395—424.

¹⁰² Str. 221, 223, 232, 225.

¹⁰³ Str. 137, 239, 242.

¹⁰⁴ Str. 238.

¹⁰⁵ Str. 239.

¹⁰⁶ Str. 240.

Pri ženski sklanjatvi je potem res navajal v vzorcih primere za nepremični (*ribe, živáli*) in za mešani tip (*vôde/vodé, klopí, vasí*),¹⁰⁷ pri čemer je mešani naglasni tip glede na dvojničnost (*vôde/vodé*) ostal spet brez oznake. Za končniški tip je navajal *iglâ* med primeri pod *riba*.¹⁰⁸ Med primeri za vzorec *vôda* ni potrditev za končniški naglasni tip, čeprav sem spadajo, in sicer tako, da so nenaglašene končnice kratke in naglašene (*iglâ -é* ali tudi *iglê?*). Da je izpisal končniški tip v *gospá*,¹⁰⁹ ni moglo rešiti te nejasnosti. Sicer so pri ženski 2. sklanjatvi značilnosti kot v moških sklanjatvah: vzorci *živáli, klopí, vasí* (z mestnikoma *klópi* — *vasi*), *misli, cerkve, matere, hčere*. Primera za premični naglasni tip ni (bil bi npr. *senôžet -éti*).

3.6.2 Pri pridevnikih ima Kopitar en sam oblikoslovni vzorec,¹¹⁰ o naglasni tipiki govori posebej v zvezi z našim mešanim naglasnim tipom,¹¹¹ ko pravi, da ženska končnica *-a* v im. ni nikoli dolga naglašena, pač pa lahko oblika za srednji spol, tj. *-o*: *lépo délo* in *lepó délo*, »posebno, če je pridevnik prediciran: *délo je lepó, težkó, lahkó*«. ¹¹² Na tem mestu se je zavedal, da naglasno ni bil izčrpen, čeprav je v dvojničnem naglasu (Doppelzüngigkeit) ena slovenskih značilnosti: »Želeli bi si, da bi se kdo lotil odkrivanja naglasnih z a k o n o v v kranjščini /.../«. Pridevniški naglas je trd oreh še vedno, ko gre za tonemskost.¹¹³

Pri pridevnikih na *-en* in *-ek* je nakazal (brez komentarja) tri naglasne tipe: *gládek (gládk, gládúk, gládkí)*,¹¹⁴ v stranskih sklonih le *gládkiga*.¹¹⁵ Za ženski spol navaja le *gládká*, za srednjega *gládkó*, ki da se dalje sklanjata kot *dôbra -o*, tj. po nepremičnem naglasnem tipu. Prešeren je tu vsekakor imel končniško tudi naglaševanje (*obraz bléd'gâ mladenča prikaže se na dan*). V tem oziru se Kopitar in Prešeren čudovito dopolnjujeta (glede zaznamovanja naglasa v Prešernovih Poezijah prim. SK J I, 1965 pri posameznih sklanjatvah). Med primeri za pridevnike ima Kopitar primere za vse štiri naglasne tipe: I. *bél, bós*¹¹⁶ (tu bi pričakovali še *bôsa -o/-ó*, približno po *dóber dôbra -o* z napačnim *dób-*

¹⁰⁷ Str. 243 + 250 — 243 + 250.

¹⁰⁸ Str. 245.; na str. 248 — *tmà*.

¹⁰⁹ Str. 248.

¹¹⁰ Str. 255.

¹¹¹ Str. 255—256.

¹¹² Str. 256.

¹¹³ Prim. F. Ramovš, K naglaševanju slovenskih pridevnikov, SJ 1940, str. 45—51.

¹¹⁴ Str. 262. Oblika *gládkí* brez naglasnega znamenja utegne nakazovati dve mesti naglasa: *gládkí* in *gládkí* (ali *gládkí*); prim še *lohki* (263). Tako naglaševanje komentira na str. 257, vendar samo naštevalno.

¹¹⁵ Str. 257.

¹¹⁶ Str. 262.

riġa,¹¹⁷ kar je pač le določna oblika), II. *debel debéla -élo*,¹¹⁸ III. *gladiġ*, *vès vsà*¹¹⁹ implicitno, IV. *hladáġ*¹²⁰ (o *lepó* gl. zgoraj). Pri primerniku zaslužijo pozornost *tankéjġi*, zlasti pa *visokéjġi*, *kratkéjġi*,¹²¹ ki so tudi oblikoslovna posebnost (so pa le dvojnični).

Pri števniki se je naglasna tipskost kazala v nasprotju *én-ega* proti *dv-éh*, *tr-éh*, *pet-éh*¹²² nasproti današnjemu *pét-ih*. Nekomentirana je tudi posebnost *dvajséti*,¹²³ v odvisnih sklonih *dvajsétih*, *dvajsetém*¹²⁴ števnik *dvájset*. — Končniški tip (prvotno) pridevniških besed v množini je bil Kopitar vendar prisiljen izpisati pri osebem zaimku za 3. os. mn.: *óne/ané nj-ih -im -é -ih -ími*.¹²⁵ Ni pa zaznamoval končniškega tipa pri *on*, tj. *nġegà*, ki je izkazan pri Prešernu (*mlado lice nġegà, ki kriv moritve je velike*). Drugo varianto končniškega tipa pri pridevniških besedah ima razvito pri kazalnem zaimku: *tiga* (beri ali *t'ga* ali *t'gà*), *-imu -iga -imu -im*, tako tudi v množini:¹²⁶ »In tako, kot je zgoraj v *lépiga*, *lépimu* itd. *i* nenaglašen (torej nem), tako je tudi v *tiga*, *tímu*; zato se ti zlogi v govoru glasijo *tga*, *tmu* in pri mnogih *tigá*, *timú*; /tu bi bilo pač prav s krativcem/, ali po Japljevem pretiranem bohoričizmu pišejo *tìga*, *tìmu* (beri *t'ga*, *t'mu*).«¹²⁷ Pri nekaterih zaimkih je (v posameznih oblikah) Kopitar naglasne variante samo navajal: med drugim tudi *mène/menè*:¹²⁸ rod. *kóga/kogá*, daj. *kómu/komú*,¹²⁹ ne da bi bil navajal načelo razvrstitve (prim. pri Prešernu *komú narpred zdravico*). V nekaterih primerih vsaj je šlo tudi že za poprislovljenost ali počlenčenje (*kogá hudiča pa nosite, čemú pa hodiš tja*).

3.6.3 Nekatera variantnost v naglasu bi se bila Kopitarju odkrila, ko bi bil obvladal tonemskost, tako npr. nasprotje med sed. *hváliva* in vel. *hvalíva*, če se upoštevata enaka sedanjik in velelnik v *mériva*.¹³⁰ Osnovna naglasna tipa je Kopitar ločil po nedoločniku: 1. *mérim mériti*

¹¹⁷ Str. 257.¹¹⁸ Str. 262.¹¹⁹ Str. 257.¹²⁰ Str. 263.¹²¹ Str. 269—270.¹²² Str. 273—275.¹²³ Str. 278. Tako naglašuje že Pohlin v KG 2, 1785.¹²⁴ Str. 277.¹²⁵ Str. 281—282.¹²⁶ Str. 292.¹²⁷ Str. 292—293.¹²⁸ Str. 287—288; tako še *tebè*, *sebè*, *nġigà*, *menì*, *tebì*, *nġimù* + *mnè*, *mnì*, *sbè*, *sbì*. To ni vse potrjeno v rabi. Te oblike da pridejo prav za metrum (str. 288).¹²⁹ Str. 295.¹³⁰ Str. 301 oz. 358.

proti *hoálím hoáliti/hvalíti*,¹³¹ čeprav seveda ne čisto dosledno. Komentarja k temu nedoločnikovima variantama Kopitar nima. Sicer pa ima na nekem drugem mestu naveden le *hoáliti* in šele pri namenilniku ob *hoálit* tudi *hvalíti*, še na drugem pa *hoáliti/hvalíti*.¹³² Pri naglasu *hoáliti* gre verjetno že za vpliv pogovornega nedoločnika (v Ljubljani). Da gre pri naglaševanju *hoáliti* za naglas po pogovornem nedoločniku in ne morda za analogijo po sedanjiku *hoálím*, nam povedo glagoli kot *sélím*, *góním*, ki jim navaja celo na prvem mestu naglas kratkega nedoločnika (ne da bi ga seveda poznal), torej *séliti se/(selíti)* — s čudnim *é*, prav pa *žéniti/(ženíti)* in *góniti/(goníti)*, pa še *tréditi/(trditi)*.¹³³ — Zdi se, da je Kopitar pri zaznamovanju takih dvojnic včasih kar omagal in nedoločniku potem sploh ni zaznamoval naglasa (prav ta nezaznamovanost prav lahko pomeni tudi dvojničnost v naglasu), npr. pri *lómíti*.¹³⁴ Isto velja za glagole na *-niti* (*máhniti/(mahníti) máhníla/(mahníla)*), kjer je imel tudi tip *gáném ganíti ganíl*.¹³⁵ Sicer pa teh dvojnic ne komentira. Pri glagolih na *-am*, kjer je navajal *jókám jókál -ála, ne jókaj ne jokájte*,¹³⁶ je pripomba, da »tudi naglas ostane skoraj ves čas na zlogu, na katerem je bil v sedanjiku«, da pa si »vendar nekatera področja dovoljujejo« tudi premično naglaševanje.¹³⁷ Tu potem beremo njegovo izpoved o privrženosti načelu, da noče nasilno enotiti, kar v naravi ni izravnano ali enotno: »Slovníčar je le p o r o č e v a l e c : na anomalije sme le opozarjati, ne pa jim izrekati obsodbe: tega ne bo storil niti tedaj, če svoje področje goji s pregledom.«¹³⁸ Malo nejasen je pri glagolu *dremáti*.¹³⁹

Čeprav je za Kopitarja znano, da v tem času ni ločil tonemskosti, si je vendar treba odgovoriti na vprašanje, ali ga je pri razporeditvi primerov glagolov na *-im*¹⁴⁰ pri posameznih skupinah, npr. na *l/n/r-im*, le ni vodila prav ta, saj je primere z dvojnimi nedoločniki postavljajal na konec spisikov: *hoálím, žálim, célim, bráním, góním, hráním, ránim, kúrim* proti *mérim, vdárim*. Vendar naša podmena verjetno ne drži, kot

¹³¹ Str. 300—301.

¹³² Str. 301 oz. 357.

¹³³ Str. 357 in 358.

¹³⁴ Str. 359.

¹³⁵ Str. 348—349. Na str. 350 ima varianti *miníl/minúl*.

¹³⁶ Str. 335.

¹³⁷ Str. 334—335.

¹³⁸ Str. 335.

¹³⁹ Str. 345: Taki glagoli imajo po njem dve obliki: na *-am* in na *-lem*, pred *l* pa je soglasnik; ti drugi naj bi bili pogostejši kot oni na *-am*: *drémlem* in *drémam, dremli, drémati* in *dremáti, drémal*. V velelniku naglas ni zaznamovan, za deležnik je zapisal samo za moško edninsko obliko. Ima pa ločevalno znamenje vel. *jémli*.

¹⁴⁰ Str. 357—360.

nam povedo primeri kot *grābim* — *ljúbim*. Ni znano, zakaj Kopitar pri ustničnikih skoraj ni navajal dvojničnih nedoločnikov.¹⁴¹ Nekaj podobnega je opazal tudi pri glagolih na *-em -ti*, kjer ima k *lézem lézi léz(i)ti lézel lézen* in enakemu *nêsem* . . . opombo o različnosti naglasa pri *nesem*: »*Nêsem* ima še posebnost, da v dvojini in množini prenese naglas raje na predzadnji zlog z zloga v ednini in da *-êjo* v 3. os. lahko strne v *-ó / . . .*«. ¹⁴² Spregatev *nêsem -š -o nesê-va -ta -la -mo -te nesó* je sicer pustil brez komentarja. Pripominja pa, da do »tega prehajanja naglasa prihaja tudi v velelniku in trp. deležniku: *nêsi nesíva nesíta nesímo nesíte* in *nêsen* (!) ali *nesèn nesêna nesêno*«. Zdi se, da je ta pojav omejen na brezpriponske glagole s širokim *ê* v korenu (*trêsem* torej ni upoštevano).

Verjetno je Kopitar prav ob obravnavi glagola (ali mešanega naglasnega tipa pri samostalnikih in pridevnikih) čutil, kako zelo bi bilo potrebno zajeti slovensko besedje v dober slovar, pri čemer bi prav vsaki besedi zaznamovali tudi njen naglas. V slovnici je sam lahko zaznamoval le tipiko, ni je pa zasledoval prav pri vsaki besedi.

Naglasnost bi bilo zanimivo zasledovati tudi pri prislovu, ki ga je Kopitarjevi slovnici — znano — prispeval Vodnik; ta pa se za take stvari ni dosti brigal (prim. brez zaznamovanega naglasa *kako*, vendar *lepó*).

Bistre so Kopitarjeve opombe k naglasom deležnika na *-l*, npr. *pústil*¹⁴³ ipd.

Premični naglas pri velelniku na *-i* pozna le v preglednicah: *móti motíva*, *vučí vučíva*,¹⁴⁴ le redko v pregledu po posameznih vrstah in razredih: *bódiča*, *pójdiva* (*pójva*) proti »*máhni*, *máhniva* in še rajši *mahníva*« itd.¹⁴⁵ Neenotno obravnava velelnik glagolov s širokim naglašanim samoglasnikom. Tako imamo na eni strani samo *bêri*, *sôpi*, *rêci* (*oléci*),

¹⁴¹ Str. 359: od 11 navedenih ima dvojnico le *lúbit*(*lubíti*). Drugi so *grābiti*, *pozabiti*, *snubiti*, *lomiti*, *māmiti*, *kupiti*, *lupiti*, *cepiti*, *daviti*, *stāviti*. Pri deležniku na *-l* je spet zapisana samo oblika za moški spol ednine.

¹⁴² Str. 357. Koliko je sploh *nêsen* ipd. živo na Kranjskem (danes v knjižnem jeziku menda le v *rójen* glagolov na *-ím*). Kopitar navaja *brêden/bredên*, *têpen/tepên*, *plêten/pletên*, str. 353 *gneten*, *pleten*, *meten*, 354 *pečen*, *rečen*, *tolčen*. Glagoli na *-ím* imajo v deležniku na *-en* naglas na *-ên*, npr. *soljên* (*zoonjen* (360) brez naglasa po tiskovni pomoti).

¹⁴³ Str. 360: K del. na *-l* glagolov na *-ím*, npr. *zooníl*, ob primeru *pústil* pripominja: »Samo sestavljenke glagolov na *-ím* imajo *-il* kratek (tj. nenaglašen): ali bi bil *pustim* sestavljenka? Tako kot je npr. *sturím* (iz *z-(s-)toorim*, latinsko *con-ficio*), ki ima zato upravičeno *stúril*. — *Pustim* iz *po* in *stojím*?« (Zadnja etimologija seveda ne velja.)

¹⁴⁴ Str. 328.

¹⁴⁵ Str. 319, 339, 338.

ropôci, sêli, gôni,¹⁴⁶ na drugi strani pa pri *brêdi* vendar tudi *brêdi -iva* in še *têpi -iva*, *plêti -iva*.¹⁴⁷ Pač pa pri glagolih na *-aj* navaja le *jókaj -ájte*.¹⁴⁸

Pri deležniku na *-l* je zaznamoval premični naglasni tip na osnovi večkrat le pri glagolih na *-ati*: *jókajl jókála* (*díšal -ála* ipd. glagolov na *-ím*), vendar le *béžal* in *lêžal* ali *mižál*;¹⁴⁹ izpisal ga je še v *hótel -éla*¹⁵⁰ (sicer pa pisal le *lêtel*, *hítel*, *žível*);¹⁵¹ izpisal ga je tudi v *mahníl -íla/ -íla*,¹⁵² pa hkrati pisal le *gôníl*, *sêlíl*¹⁵³ — *klepal* pustil brez naglasa, zapisal pa spet pri *têsal*, *mêtal* itd.;¹⁵⁴ tudi glagole na *-em -sti* je večkrat pustil brez naglasa, npr. *pletel* (kot da bi bil omahoval med *plêtel* in *plétel*?),¹⁵⁵ tako tudi *molčal* (kjer gre morda za omahovanje med *mólčal* in *molčál*).¹⁵⁶

Pri deležniku na *-n* je premični naglas zaznamoval redko (*brêden* ali *bredèn -êna -o*),¹⁵⁷ sicer pa je večkrat spet pisano brez naglasa, npr. *klepan*,¹⁵⁸ ali s posebnim naglasom, npr. *têsan*,¹⁵⁷ *nêsen*, medtem ko je pri *metán* Kopitar postavil vprašaj.

Te preglednice so na koncu Kopitarjevega dela v slovnici. Morda jih je pisal hitreje pred odhodom na Dunaj, verjetno se tudi ni imel s kom posvetovati ali kaj, sicer bi bil natančnejši. Z druge strani pa je Vodnik v svoji slovnici v vsem tem neprimerno skromnejši. Na koncu ne smemo

¹⁴⁶ Str. 350, 354, 355, 357.

¹⁴⁷ Str. 337; toda v preglednicah po vrstah le na korenu: *têpi* (350), *pleti* (353).

¹⁴⁸ Str. 335; edini primer, ker liste nima.

¹⁴⁹ Str. 335 in dalje.

¹⁵⁰ Str. 355 poleg *hótel hótla* (prim. Prešeren: *al hotla bi z mano plesati*), poleg *tel tla tlo* in *tel téla telo* »v navadnem življenju«. Tu je tudi zapisano *nočem* in *nêčem* in celo *notéti* ali *netéti*.

¹⁵¹ Str. 365; str. 363 *gôrel* proti *grmèl*, *šumél* (edini primer z dolžino, verjetno tiskovna napaka), str. 362 *sedèl*, *srbèl*, *skrbèl*.

¹⁵² Str. 348, ob nedoločniku *máhniti/mahníti*. Noben drug tak glagol nima več izpisane take variante; glagola *lónem* nima.

¹⁵³ Od takih glagolov *ženil* ni izpisan, brez naglasa pa so *hranil*, *trdil*, *lubil*, *pozabil*, *snubil*, *lomil*, *kupil*, *lupil*, *davil*.

¹⁵⁴ Brez naglasa so *gugal*, *klepal*, *šipal*, *zibal*, *pisal*, *pihal*, *lizal*, *kazal* (*tipal* ni izpisan), sicer pa: *dremal*, *kôpal*, *krêsal*, *têsal*, *mázal*, *rézal*, *vézal*, *klícal*, *mêtal* — *stlál*, *lagál*, *iskál*, *ropotál*, *trepetál* — *jemál*, *žgál*.

¹⁵⁵ Tako pri obdelavi v razredu, str. 353, v uvodnem delu glagolov na *-em* (str. 336—337), kjer je bil pri izpisovanju obširnejši, deležnika na *-l* pri *pletel* nima; za vzorec imajo ti glagoli naveden *nêsem* z del. na *-l* *nêsel* proti *lêzel* in *mólzel* (in sicer *krádel*, *pádel*, *prédel*, *najdel/našel*, *sôpel*, *têpel*, *gnetel*, *metel*, *pekel*, *rekel*, *sékal*, *tolkel*, *vlekel* (vse na ustreznih mestih)).

¹⁵⁶ Sicer ima *díšal -ála -o* (364), drugače še *búčal*, *dřčal*, *jéčal*, *kléčal*, *kričal*, *scál*, *tičal* (365), *béžal* itd. (364), vendar *mižál*.

¹⁵⁷ Gl. opombo 142.

¹⁵⁸ Glagoli na *-am -ati* imajo deležnik na *-n* tak: *gíban*, *gugan*, *klepan*, *šipan*, *ziban*, *pisán*, *pihan*, *strgan*, *šegatan*, *rezan* — *krêsan*, *brísan*, *mázan*, *vézan* — *lagán*, *iskán*, *metán* (?), *klepetán*, *žgán*.

pozabiti, da je Kopitar rokopis svoje slovnice sproti nosil v tiskarno, zato za nazaj, kot je pripomnil sam, ni bilo mogoče ničesar popraviti. Menil je, da bi se vse neenotnosti lahko odpravile v drugi izdaji,¹⁵⁹ vendar do nje nikoli ni prišlo.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Str. 385: »Avtor je moral pristati na začetek tiskanja teh prispevkov h Krajski slovnici, ko je imel besedilo gotovo za prve tri pole. In preostale pole je dodeloval, kakor jih je potreboval stavec, ki je temu delu lahko posvetil tudi le malo postranskih ur. Naklonjeni (billige) bralec naj torej potrpi zaradi s tako tvegano metodo skoraj nerazdružnih neizenačenosti, ponovitev in dopolnitev. Dicendo ipse didici. Pri drugi izdaji bi se vse te pomanjkljivosti lahko odpravile.«

¹⁶⁰ Zaslugo za reproducirano izdajo Kopitarjeve slovnice 1971. leta imata Mladinska knjiga v Ljubljani in založba Dr. Dr. Rudolf Trofenik v Münchnu.

SUMMARY

Kopitar's *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* (1808/09) encompasses the phonemic-graphemic and the morphological (morphonemics and parts of speech) levels of (central) literary Slovene at the beginning of the 19th c. These levels are extensively outlined by contrastive analyses of texts and linguistic works reaching to the middle of the 16th c., when literary Slovene came into being; particular elements are additionally illustrated by their counterparts in Latin and Greek on the one side, in German, Italian, French, and English on the other, and Slavic "dialects" on the third.

Kopitar was detecting the norm in contemporary standard-Slovene texts (the Catholic translation of the Bible, Vodnik's texts, Linhart) and, partly, also in the urban colloquial standard, juxtaposing it to the norm of nonstandard countryside vernacular — predominantly that of the Upper and Lower Carniolan dialectal area — and to the norm of historical texts and grammatical descriptions. Whenever these sources furnished heterogeneous information, Kopitar had to decide between admitting the variants and selecting one of them as preferable. His decisions were dictated primarily by genuine linguistic facts, i.e. by the state of the language and texts of the specific domain: this is generally true of desinential morphology and phonological-accentual morphemics. His decisions about the writing system, syntax, and lexicology were, however, partly affected by another principle — the idealness of model solutions: one such model solution was, to him, the Slavic Cyrillic-Glagolitic writing, and he searched for its congenial Latin counterpart (as opposed to the "Teutonic" writing systems of the rest of Europe using the Latin alphabet and neglecting the principle "as many phonemes, so many, and only so many, single letters without diacritics"); correspondingly, he disapproved of the traditional Slovene writing system, in which the one phoneme—one letter relation had, in essence, already been achieved for vowels (however, by means of diacritics, cf. the Pohlin-Japelj system: *i, e, e, a, o, ó, u*, and \check{V} for the schwa). In lexis and syntax Kopitar advocated the not unnecessarily Germanizing Slavic-Slovene individuality. In all areas of language structure he objected to logicism, such as

nonphonological graphic distinction between homonyms and unnecessary etymologization of morphemes; he was, however, occasionally sympathetic to obsolete (obsolescent) gerundial-participial forms, which stylistically enrich (other) languages.

It was not within Kopitar's power to prescribe his norm, but he endeavored to spread it through the texts and linguistic teachings of his disciples and in a great measure also through his own criticism of those texts and teachings which went counter to his norm. Viewed as a whole and from a broader time perspective, the normative ideal of his grammar came to be realized, though not by exactly the same means that he had proposed. In the points where he was wavering himself (or where the very norm of the actual usage he described was unsteady, e.g. accent), the norm and the codification either continued to show variants and dilemmas until today or they were pushed toward what was the easy way out for the encoder (the spelling of vowel phonemes), thus tolerating loose verbal realization and concomitantly forcing into superfluous distinctions (e.g. the spelling *lesti*, *moški* — *težki*, *z/s* etc.) which even today cause needless troubles and avert people from mastering more useful distinctions.

KOPITAROV UTICAJ NA VUKA KARADŽIĆA I RAZVOJ VUKOVIH SHVATANJA

Postavlja se pitanje, ranije zanemarivano u nauci, u kojoj je meri evolucija Vuka Karadžića tokom njegovog pedesetogodišnjeg književnog i naučnog rada (1814—1864) izmenila njegova osnovna shvatanja, koja mu je na samom početku tog rada sugerirao Jernej Kopitar. Pokazuje se da je Karadžić ostao pri najvažnijim gledištima iz svoje rane faze, ali da je u izvesnim tačkama kasnije revidirao svoje poglede.

Earlier science neglected the question to what extent Vuk Karadžić's evolution through the fifty years of his literary and scientific work (1814—1864) modified his fundamental concepts having been suggested to him at the very beginning of his work by Jernej Kopitar. Karadžić, in fact, persevered in the most important views from his early period; but in certain points he later revised his opinions.

Dobro je poznato da je Kopitarova zasluga za rad Vuka Karadžića ogromna i mnogostruka.¹ On je, pored ostalog, Vuka nagovorio da se počne sistematski baviti pisanjem, odredio glavne tačke programa njegovog rada (izdavanje narodnih pesama, gramatika, rečnik, prevod Svetog pisma) i sugerirao mu osnovne poglede na književni jezik, azbuku i pravopis. On je, uz to, uporno i vešto branio Vuka pred austrijskim vlastima, popularisao ga u svojim prikazima u javnosti i skretao na njega pažnju svojih uticajnih prijatelja. Budući da je Vukova uloga

¹ Podaci o Kopitarovim pogledima ovde su crpeni prtežno iz dva zbirna izdanja njegovih spisa: *Barth. Kopitars Kleinere Schriften*, herausgegeben von Fr. Miklosich, Erster Theil, Wien 1857, i *Jerneja Kopitarja spisov II. del, Srednja doba*, priredil Rajko Nahtigal, 1. knjiga, Ljubljana 1944, 2. knjiga, Ljubljana 1945. Razvoj Karadžićevih shvatanja najbolje se prati po zbirci *Skupljeni gramatički i polemički spisi Vuka Stef. Karadžića* (urednik P. P. Đorđević), I—III, Beograd 1894—1896. Gledišta tih dvaju autora prikazana su i analizirana u radovima: Jože Pogačnik, *Bartholomäus Kopitar, Leben und Werk*, München 1978, Aleksandar Belić, *O Vukovim pogledima na srpske dijalekte i književni jezik*, Glas SKA LXXXII, Beograd 1910, 101—242 (preštampano s izmenama u knjizi *Vukova borba za narodni i književni jezik*, Beograd 1948), Ljubomir Stojanović, *Život i rad Vuka Stef. Karadžića*, Beograd 1924, i Pavle Ivić, *Razvoj Vukovih pogleda na srpski književni jezik*, Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistikku XXI/1, 1978, 135—141 (u ovom poslednjem radu tačno su navedena ključna mesta iz Vukovih spisa, tako da će se ovde uz pojedina Vukova gledišta navoditi samo godine kad je Vuk izašao s njima u javnost.) Odnosi između Kopitara i Vuka osvetljen je i u trima publikacijama objavljenim nedavno u Beogradu povodom dvestagodišnjice Kopitarovog rođenja: Jelena Saulić, *Kopitar i Vuk*, Beograd, maj 1978, *Kopitar i Vuk*, priredio Golub Dobrašinić, Beograd 1980, Asim Peco, *Pogledi Jerneja Kopitara na srpskohrvatski jezik i njegove dijalekte*, Književnost i jezik 1980, br. 2, 135—151.

u demokratizaciji srpske kulture, uobličavanju srpskog nacionalnog bića i spasavanju folklornog nasleđa od zaborava u osnovi veoma pozitivna, takva mora biti i ocena Kopitarove uloge u srpskoj istoriji. Malo je ljudi izvan srpskog naroda kojima pripada tako visoko priznanje tog naroda kao Jerneju Kopitaru.

Ovo izlaganje usredsrediće se na analizi jedne od pomenutih strana Kopitarove zasluge — njegovog uticaja na Vukova shvatanja.

Vuk je prihvatio gledišta svog slovenačkog prijatelja i inspiratora da svaki narod treba da se u književnosti služi sopstvenim jezikom, da se polje upotrebe crkvenoslovenskog jezika kod Srba mora ograničiti na crkvu, da je nedopustivo mešanje jezičkih tipova kakvo su praktikovali tadašnji srpski književnici, i da zadatak gramatičara nije da propisuju jezik, već samo da ga opisuju.² Isto tako, Vuk je, doduše ne bez početnih kolebanja i lutanja, prihvatio fonološko načelo u azbuci i pravopisu, koje je Kopitar sazeo u formulaciju: »Nijedan zvuk ne može imati više od jednog znaka, i nijedan znak više od jednog zvuka«,³ misleći tu istovremeno na paradigmatške i sintagmatske odnose. Izloženi sistem ideja svedoči o Kopitarovoj lucidnosti i zdravim shvatanjima, dok program Vukovog rada pokazuje Kopitarovu sposobnost da odabere ono što je bitno, čime je omogućeno da Vuk ne rasipa snagu na sporedne stvari, nego da se posveti poslovima u kojima će njegov napor doneti najznačajnije plodove.

Odmah u ranom periodu Vukove delatnosti pojavilo se kod njega, uz pomenute osnovne i čvrsto utemeljene stavove, i nekoliko drugih, specifičnijih i manje opravdanih gledišta, koja su takođe na neki način bila vezana za Kopitara.

Vuk je pisao jekavski, iako se ogromna većina tadašnjih srpskih pisaca služila ekavskim narečjem. Vuk je to činio zato što je više voleo svoj rodni dijalekat i zato što mu je bilo lakše da tako piše, ali je argumentaciju za takav postupak našao kod Kopitara, koji je u svojim

² Sva su ta gledišta bila formulisana još pre Kopitarovog prvog susreta s Vukom, upor. *Kleinere Schriften*, passim. Treba, međutim, imati u vidu da su kod Vuka Kopitarova shvatanja naišla na plodno tle. Objašnjenja zašto je Vuk spremno prihvatio baš takve poglede treba tražiti u Vukovom poreklu i biografiji. Njemu, kao seljačkom sinu i učesniku Prvog ustanka, čoveku sa izvanrednim osećanjem za narodno, a neopterećenom učenošću i knjižskom tradicijom, odgovarao je demokratski duh i utilitarni racionalizam Kopitarovog pristupa književnom jeziku, azbuci i pravopisu. Osim toga, Vuk je imao priliku da čuje i prihvati slična shvatanja još 1810. godine u Budimpešti, od svog prijatelja Save Mrkalja, autora čuvene knjižice *Salo debelog jera libo azbukoprotres*, izdate te iste 1810. godine (Mrkaljeve ideje su obuhvatale osim azbuke i jezik; on se zanosio mišlju da napiše i *Jezikoprotres*).

³ Godine 1815; *Kleinere Schriften* 249.

spisima u više mahova iznosio ideju da svi dijalekti treba da dobiju rang književnih jezika, kao nekad u antičkoj Grčkoj.⁴ Ta romantičarska sanjarija, kojoj je Vuk dao apodiktičnu formulaciju, nikako nije odgovarala potrebama jednog modernog standardnog jezika u formiranju. Grčki uzor je uveliko bio anahroničan u doba kad je glavni medij kulture bila štampana reč, koja zahteva široko tržište knjige, i kad su književni jezici bili funkcionalno daleko polivalentniji nego u Grčkoj pre uopštavanja koine-a.⁵ Da je Vuk nekim čudom ostvario kod Srba takvu viziju, to bi dovelo srpski književni jezik u stanje regionalne rasepkanosti, a Vuk ne bi ostao zapamćen po zaslugi za stvaranje standardnog jezika, nego po šteti koju je naneo tom jeziku. Što se tiče Vukovog insistiranja na jekavskom pisanju, nije jednostavno odmeriti koliko je ono donelo dobra, a koliko štete srpskom narodu i njegovoj kulturi. Da je jekavica, pod Vukovim uticajem, mogla biti opšte prihvaćena, to bi bilo dragoceno jer bi obezbedilo potpunije jedinstvo književnog jezika kod Srba u raznim krajevima, kao i na srpskohrvatskom području u celini. Bio bi uklonjen i povod za mnoge sporove koji su došli kasnije. Međutim, istorija je pokazala da to nije bilo moguće. Nedostajali su psihološki uslovi da Srbi u Srbiji i Vojvodini, u doba političkog, ekonomskog i kulturnog uspona, napuste vlastiti izgovor, zamenjujući ga bez vidljive potrebe daleko složenijom i teškom jekavicom. Za njih je pobeda Vukovog načela da narodni jezik mora biti ishodište književnog značila, sasvim prirodno, uvođenje sopstvenog govora u tu funkciju. U tom je pogledu Vukova reforma pravi antipod Gajevoj, u čije ishode spada uvođenje jekavice kod Hrvata. Dok je Vuk pozivao Srbe da pišu onako kako govore, Gaj je zahtevao od svojih kajkavskih sunarodnika da usvoje tuđe, štokavsko narečje. U Zagrebu je jekavica bila samo jedna od mnogobrojnih jezičkih pojava koje su se, sve istovremeno, morale savladavati

⁴ O tome v. Rado Lencek, *Kopitar's Slavic Version of the Greek Dialects Theme*, *Symbolae in honorem Georgii Y. Shevelov*, München 1971, 244—256.

⁵ Doduše, Kopitarova ideja o ugledanju na Grčku iz doba pre jezičke unifikacije nije imala onaj ekstreman vid koji nalazimo u ponekim (ranim) Vukovim spisima. U praktičnoj primeni te ideje Kopitar je bio na dobrom putu. On je na slovenske jezike gledao kao na dijalekte (jezik je za njega bio slovenski, a dijalekti ruski, poljski, češki itd.; vrlo jasnu formulaciju u tom smislu nalazimo već u prvom njegovom istupanju s tom temom, 1808/1809 u *Gramatici*, XIX—XX). U njegovoj koncepciji takav se »dijalekatski« pluralizam suprotstavljao zajedničkom (crkvenoslovenskom ili sl.) književnom jeziku za sve Slovene. Vuk se, međutim, pozivao na antičku Grčku da bi opravdao svoje pisanje dijalektom drukčijim od onoga koji je bio običan u tadašnjoj srpskoj književnosti. To znači da je Vuk operisao posebnom, svojom verzijom Kopitarove ideje. Svakako je tu verziju odobrio sam Kopitar, ili ju je možda čak sugerirao Vuku radi primene na srpske prilike. I kasnije Vukovo napuštanje ovog gledišta odnosi se, naravno, na tu verziju.

učenjem. S druge strane, postojala je, bar teorijski, i mogućnost da Vuk prihvati ekavicu. Nagadanje kakve bi bile posledice toga čina kretalo bi se po nesigurnom tlu i ne bi imalo pravog smisla. Ipak, jasno je toliko da je Vukovo jekavsko pisanje škodilo pre svega samoj njegovoj borbi. Od svega što je on predlagao jekavica je bila najmanje prihvatljiva za većinu srpskih intelektualaca (i uopšte za većinu srpskog naroda) i kasnije se pretvorila u jedan od najčešće potezanih i najdelotvornijih argumenata njegovih protivnika.

Vuk je u ranom razdoblju svoga rada često isticao da »gramatiku moramo uzeti od pastira i od orača« zato što je jedino govor prostog seoskog sveta neiskvaren, dok se po gradovima rđavo govori, a književnici iz građanske sredine pišu jezikom prepunim grešaka. I u ovom slučaju se Vuk, rođen na selu i sjajan poznavalac zavičajnog govora, izjašnjavao za ono što mu je lakše i prisnije, diskreditujući istovremeno »izobraženi« jezik kojim su se dičili njegovi protivnici. Ujedno, Vuk se i u ovome naslanjao na Kopitara, koji je više puta podvlačio da se slovenački dobro govori samo na selu, dok je jezik varošana, a naročito jezik u knjigama, iskvaren germanizmima. Vuk je takvo gledanje primenio na srpske prilike i dao mu zaoštrenu klasnu obojenost. Naslućujemo da je on imao bolnih iskustava sa nadmenošću pojedinih pripadnika »višše klasse«, koji su u njemu videli neškolovanog seljačkog sina. Psihološki je veoma shvatljiv potez kojim je on svoju slabost pretvarao u vrlinu, a jaku stranu protivnika u nedostatak. Taj bi potez mogao izgledati i kao vešt taktički manevar, ali se kao takav nije potvrdio: on je odbijao srpske intelektualce od Vuka i bio je često kritikovan i izvirgavan ruglu. S pravom se iznosilo da jezik moderne kulture ne može biti zasnovan na izražajnim mogućnostima onih kojima ta kultura nedostaje, i da se književni jezici razvijenih naroda naslanjaju na govor obrazovanih slojeva društva. Osim toga Vuk je neopravdano preneo Kopitarove zaključke na srpske prilike. Dok je Kopitar konstatovao poplavu germanizama u govoru slovenačkog građanstva i u knjigama poteklim iz toga kruga, Vuk je kvarenjem jezika proglašavao vojvodanske dijalektizme, nastale sasvim nezavisno od nemačkog uticaja. Mnogo kasnije, kad je njegovo poznavanje stvari bilo potpunije, on je iste osobine pripisivao »prostoti« i odbacivao ih sa pozicija »pravilnosti« jezika.

Kopitar je u Srbe ubrajao i katolike štokavce, npr. slavonske Šokce i dalmatinskog pisca Andriju Kačića Miošića, i to na osnovu jezičkog kriterija. U doba romantičarskog zanosa etničnošću jezik se smatrao

praktično jedinom odrednicom narodnosti, a Kopitar je odlično shvatao jezičku bliskost svih štokavaca i razlike koje ih dele od kajkavaca (ove poslednje on je, opet na osnovu jezika, smatrao Slovencima). Vukovo preuzimanje ovog gledišta donelo je kasnije teške posledice: izazvalo je žestok otpor Hrvata, koji su u Vukovom svojatanju štokavskih katolika gledali agresivan nacionalistički zahvat i s pravom isticali da taj živalj ne smatra sebe srpskim. Rasprava koja se iz toga izrodila nanela je štetu odnosima između dvaju naroda.

Kopitar je na neki način odgovoran za još jedan Vukov pogrešan potez, koji se, doduše, tiče jedne pojedinosti, ali takve koja je odigrala krupnu istorijsku ulogu. Kopitar se rano počeo zanositi maštanjem o zajedničkoj azbuci za sve Slovene i o dopunjavanju i sintezi azbuka. On je čak i Nemcima predlagao da u svoju abecedu uvrste neka ćiriliska slova.⁶ Utoliko nas manje može začuditi to što je on u svojoj recenziji prve Vukove gramatike izneo ideju da srpsku azbuku treba upotpuniti latiničkim slovom *j*.⁷ Vuk je poslušao savet i time dao protivnicima u ruke argument koji im je koristio možda više no ijedan drugi. I inače se u srpskoj javnosti sumnjalo da Kopitar, katolik i čovek od poverenja bečkog dvora, želi pomoću Vuka odvojiti Srbe od pravoslavne tradicije. Ovu sumnju je gajio i raspirivao visoki kler, koji se i inače nalazio na čelu otpora Vukovoj reformi, i to sa pozicija čuvanja uticaja crkve u kulturi i odbrane povezanosti Srba s Rusijom, u kojoj je gledan zaštitnik pravoslavlja. Srpskoj javnosti, preosetljivoj zbog pokušaja unijaćenja Srba, latinička jota je izgledala kao oruđe kojim Kopitar želi da udalji Srbe od njihove ruske braće. Otuda je jota postala glavni predmet napada protivnika Vukove azbuke i glavna prepreka njenom usvajanju. Ta bi azbuka svakako bila lakše i brže prihvaćena da je mesto jote Vuk upotrebio slovo *i* ili *Ѣ*. Oba ta slova već su u srpskoj ćirilici bila upotrebljavana u vrednosti *j*, a Vuk ih je oba isključio iz azbuke, da bi nepotrebno uveo znak *j*.

Docnija sudbina ovde izloženih pet Vukovih spornih stavova nije bila jednaka. Vuk se dosledno držao samo pisanja jote; nema znakova da je on ikad pomišljao na odstupanje u toj pojedinosti. To on, uostalom, ne bi ni mogao lako učiniti. Jota se u međuvremenu pretvorila u amblem, čak su i Vukove pristalice nazivali jotistima. Povući se pod takvim okolnostima nije bilo moguće bez velike moralne štete. Sami jotisti to

⁶ U napisu *Die deutsche Orthographie* (1813, preštampanom u *Kleinere Schriften* 243–256).

⁷ Godine 1815; *Kleinere Schriften* 313.

Vuku svakako ne bi oprostili. U vezi s jekavicom, on je oko 1830. godine, u doba dok je povremeno živio u Srbiji, radeći kao knežev činovnik, prošao kroz period kolebanja, verovatno osećajući koliko je ekavizam bio dominantan u vladajućim krugovima nove države, ali se po konačnom povratku u Beč, ponovo izdvojen iz srpske sredine, vratio zavičajnom jekavskom govoru. Što se tiče ostala tri stava, Vuk ih je tokom svog rada revidirao.

Od shvatanja da su svi štokavci Srbi Vuk je najranije odstupio, ali se ubrzo ponovo našao na prvobitnoj poziciji, da se od nje pred kraj života još jednom donekle udalji. Očigledno pod Kopitarovim uticajem, Vuk je u svojoj prvoj gramatici, još 1814, podelio srpski jezik na tri dijalekta, od kojih je jedan »slavonski«, tj. ikavski, u stvari govor katoličkog (i muslimanskog) živilja, a ne srpskog. Međutim, već 1817. i 1818. on daje drukčiju klasifikaciju, u kojoj se slavonski dijalekat ne pominje. O mogućim Vukovim pobudama za ovo izostavljanje dosta se pisalo,⁸ i uglavnom se pretpostavlja da su one bile tehničke prirode, a ne načelne. Značajno je da u Rječniku iz 1818. Vuk tumači reč *Šokac* kao 'serbus latini ritus'. Već 1821. on ponovo pominje Šokce kao »Srblje«,⁹ a u *Dodatku k sanktpeterburgskim sraavniteljnim rječnicima* 1822. on među srpskim dijalekatskim oblicima navodi ikavske, svaki put s oznakom »šokački«. Godine 1823. on je od Grimma zahtevao da u nemački prevod njegove gramatike unese pomen o slavonskom narečju¹⁰ (koji on sam u tu gramatiku 1818. godine nije bio uneo). Najzad, u svojoj konačnoj klasifikaciji srpskih dijalekata 1839, on govori o »tri glavna narječja«, od kojih je jedno, »zapadnje«, ikavsko. Ipak on nikad nije u ovom pravcu išao tako daleko kao Kopitar, koji je čak i Hrvate čakavce (one »južno od Kupe« i one »u Istri«) rado obuhvatao srpskim jezičkim imenom.¹¹ To je shvatanje Vuku očigledno bilo tuđe. On se na njega nikad nije osvrnuo. Odobriti ga nije mogao, a njegovo poštovanje prema daleko kompetentnijem prijatelju sprečavalo ga je da se ogradi. Znatno kasnije, 1849. godine, kad Kopitara više nije bilo među živima, Vuk je izašao s mišljenjem da su svi štokavci Srbi, označavajući samo čakavce kao

⁸ V. npr. Milan Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, Wien 1907, 2—3, Aleksandar Belić, Glas SKA LXXXII 137—140, Pavle Ivić, *Pogovor, O Vukovom Rječniku iz 1818*, Srpski rječnik (1818), Sabrana dela Vuka Karadžića, knjiga druga, Beograd 1966, 51.

⁹ *Skupljeni gram. i pol. spisi* II 155.

¹⁰ A. Belić, n. d. 176—177.

¹¹ V. npr. *Kleinere Schriften* 23—24 (1808), 129 (1811), 135 (1811), 284 (1814), *Jerneja Kopitarja spisov II. del*, knj. 1, str. 6 (1818), 17 (1818), 201—202 (1822), 202—203 (1822). Uostalom, slično je postupao i Pavle Josif Šafařík (v. npr. *Serbische Lesekörner*, Pesth 833, 7).

prave Hrvate.¹² Ni tu Vuk nije bio originalan. On je pošao za shvatanjem najistaknutijeg slaviste te epohe, Frana Miklošiča, koji je do kraja života razlikovao »srpski« jezik (tj. štokavsko narečje) od »hrvatskog« (tj. čakavskog).¹³ Naravno, iz današnje perspektive je jasno da su i Miklošič i Vuk bili u zabludi, kao nekada Kopitar. Vuku je odgovorio, s poštovanjem ali polemično, zagrebački filolog Bogoslav Šulek 1856. U svojoj replici 1861. Vuk je u znatnoj meri odstupio od prvobitnog stava, priznajući da među katolicima štokavcima može biti Hrvata i dopuštajući da verispovest može odigrati ulogu kriterija nacionalnog razgraničenja. Istovremeno, Vuk je u poznom razdoblju svog rada vrlo određeno zastupao gledište koje je Kopitar formulisao još 1808. o tome da su srpski i hrvatski jedan jezik.¹⁴ U književnom dogovoru 1850. godine uz tu tvrdnju ide i izjava da su Srbi i Hrvati jedan narod.

Ideje o govoru neškolovanog seoskog stanovništva kao uzoru za književni jezik i o dijalekatskom pluralizmu u književnom jeziku Vuk nikad nije eksplicitno korigovao. On je njih u početku rečito zastupao, a kasnije ih je tiho i neosetno napustio.

1821. godine Vuk prvi put zahteva od književnika selektivan odnos prema govoru prostog naroda: »Ako književnici imaju kakvu vlast u jeziku, ja mislim da imaju tu, da u gramatičkim predmetima, koji su kod naroda neopredijeljeni, izaberu ono što je najpravičnije«. Ovo je prvi pomen kod Vuka o gramatičkoj pravilnosti kao pojmu nezavisnom od dijalekatske autentičnosti neke jezičke forme.

Proširujući svoja znanja i iskustva, Karadžić je postepeno izlazio iz duhovne zavisnosti od Kopitara. U živom kontaktu s procesima oblikovanja srpskog književnog jezika na osnovici narodnog, on je imao prilike da bolje shvati fenomen književnog jezika i potrebe srpskog društva na tom polju. Svakako je razmišljao i o reagovanju srpske publike na njegove spise; bio je isuviše mudar da se ne zamisli nad pitanjem zašto mu neke stvari ni prijatelji ne odobravaju.

1836. godine Vuk je u svoj jezik uveo pisanje slova *h* u rečima domaćeg porekla (dotad je on pisao *h* samo u pozajmljenim internacionalnim rečima i u stranim imenima). Ovu je izmenu on izvršio pošto se

¹² U članku *Srbi sdi i svuda*, v. Sk. gr. i pol. spisi III, 290—298.

¹³ Upor. Aleksandar Belić, *Jezičko jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca kod Đure Daničića i njegovih savremenika*, Daničićev zbornik, Beograd — Ljubljana 1925, 52—53.

¹⁴ Od ovog je Vuk odstupio samo u recenziji Auerove knjige *Die Sprachenhalle*. Tu je recenziju Vuk sačinio 1848. »in Verbindung mit... Dr. Franz Miklosich«. Recenzent nabraja četiri južnoslovenska jezika: slovenački, bugarski, srpski i hrvatski (Sk. gr. i pol. spisi III, 288).

uverio da se konsonant *h* izgovara u živom govoru naroda u Dubrovniku, u Boki Kotorskoj i u Crnoj Gori. Tu je on prvi put primenio svoje novo shvatanje o književnom jeziku kao selektivnoj kombinaciji osobina raznih dijalekata. Naravno, takvo shvatanje protivreći njegovom ranijem gledištu da treba pisati autentičnim narodnim govorima. Ipak, Vuk je ostao veran svom načelu da u književni jezik ne sme ući ništa čega ne bi bilo makar negde u narodnim govorima (on je očito podrazumevao da se to načelo ne odnosi na leksiku, mada to nije izričito naglašavao). S druge strane, Vuk 1836. ponavlja mišljenje da svaki pisac treba da piše svojim dijalektom. Ali ovo je, kako se iz konteksta vidi, samo njegova odbrana sopstvenog jekavskog pisanja: on je bio nespreman da se odrekne svog rodnog govora, a nije bio u mogućnosti da ga nametne ekavcima, te je stoga dopuštao dijalekatski pluralizam u književnosti (doduše, u praksi sveden na razliku između dvaju tipova zamene jata). Vuku je ovde promaklo da njegova nova vizija književnog jezika kao selekcije crta iz raznih dijalekata isključuje slobodu pisanja bilo kojim konkretnim dijalektom, a pogotovu svakim dijalektom. Uostalom, u Vukovoj formuli iz 1836. liberalni stav prema dijalektima bio je praćen značajnom ogradom: pisci treba da pišu svojim dijalektima zasad, dok se javnost ne upozna dobro sa dijalekatskim osobinama, a zatim će se opšti književni jezik vremenom uobličiti sam od sebe, u skladu sa zakonitostima po kojima se uobličio i kod drugih naroda (takvo gledanje nije bilo tude ni samom Kopitaru).

Godine 1839. Vuk uvodi u svoj književni jezik nove izmene, od kojih je najznačajnije pisanje *tje* i *dje* umesto *će* i *de* u primerima gde je kratko *ě* stajalo iza dentalnih ploziva (dakle *tjerati*, *djevojka*, a ne više *ćerati*, *devojka*). I za ovo je Vuk našao podršku u dubrovačkom govoru, a još 1822. pominjao je da se tako govori u Sarajevu i drugim bosanskim gradovima. Svoju inovaciju on je propratio objašnjenjem da je to »varoški, gospodski govor« jekavskog dijalekta. Ovim je Vuk potpuno raskinuo s teorijom o seoskom govoru kao obrascu za književni jezik. Celokupan tok dotadašnje diskusije pokazao je da je to shvatanje u načelu neodrživo i Vuk je, čim mu se ukazala prilika, posegnuo za gradskim govorima van Vojvodine kao uzorima prema kojima treba da se ravna književni jezik. (Ne treba zaboraviti da su vojvodanski gradovi bili glavna uporišta njegovih protivnika; da bi njih diskredito-
vao, on je u više mahova isticao da se nigde ne greši u jeziku toliko kao u Vojvodini, naročito po gradovima, a da najviše greše tamošnji književnici.) Za izmenjeni odnos prema seoskom govoru karakterističan je i stav

iz 1839. godine u kojem Vuk svog oponenta Svetića upućuje da, ako želi dobro pisati, prvo »izučiti govorni jezik« (kurziv Vukov) — dakle govorni, a ne seoski.

Analiza promena koje je Vuk uveo u svoj jezik 1836. i 1839. godine ukazuje na smerove njegovih intervencija: on je u izvesnoj meri arhaizirao književni jezik, približavao ga je ostalim slovenskim književnim jezicima, a posebno onome kojim su pisali Hrvati, povećavao je meru gramatičke doslednosti u jeziku i, kao što je već istaknuto, davao mu oslonce u izvesnim gradskim govorima.¹⁵ Uglavnom isti kriteriji se uočavaju i ako se razgledaju dugi spiskovi »pokvarenih« oblika koje govori »prostota«, a koje Vuk odbacuje 1845. godine. Te je godine Vuk uveo i pojam »općene pravilnosti«, ali ga nije definisao. Međutim, kontekst pokazuje da iza tog pojma stoje ovde nabrojani kriteriji, a naročito vernost starini i unutrašnja gramatička pravilnost — i jedno i drugo elementi koje i današnji stručnjaci za jezičku standardizaciju smatraju relevantnim.

Vukov prevod Novog zaveta iz 1847. godine donosi razjašnjavaње njegovih stavova u pogledu leksike. U svom predgovoru on daje spiskove reči koje je upotrebio u prevodu iako ih nema u narodnom jeziku. Tu se nabraja 86 crkvenoslovenskih reči i 84 reči koje je sam Vuk sačinio u duhu narodnog jezika. Ovim je on jasno pokazao svest o tome da dijalekatski vokabular nije dovoljan za potrebe književnog jezika.

Zaključujući možemo konstatovati da je Vuk, ostajući čvrsto na svojoj osnovnoj poziciji narodnog jezika kao osnovice književnog, uneo u svoja gledišta ispravke koje se uglavnom kreću u dva pravca:

1. napustio je stav o prednosti seoskih govora nad gradskima kad je u pitanju uzor za književni jezik;

2. romantičarski liberalni stav prema dijalekatskom pluralizmu u književnosti zamenio je težnjom ka jezičkom jedinstvu, i to ne na podlozi jednog lokalnog govora, nego na bazi selekcije osobina raznih dijalekata, izvršene prema sociolingvističkim i unutrašnjejezičkim merilima (doduše, Vuk je do kraja života manje-više tolerisao koegzistenciju ekavskog i jekavskog izgovora u književnom jeziku, ali to je bila istorijska neminovnost kojoj se on nije mogao suprotstaviti).

U oba slučaja Vuk je bio na dobrom putu. On se prema srpskom književnom jeziku odnosio trezveno i odgovorno, domaćinski. S pravom je u ponečemu odstupio od prvobitnih Kopitarovih saveta, ostajući

¹⁵ Upor. P. Ivić, *Tendencije u konačnoj fazi Vukove jezičke reforme*, Vukov zbornik, Posebna izdanja SANU CD, Beograd 1966, 63—71.

njemu veran kao prijatelju. Prevazišavši svoju prvobitnu neukost, Vuk se osposobio da samostalno razvija svoja shvatanja i izvlači pouke iz iskustava. On nije bio tip kabinetskog intelektualca, već pre svega javni radnik, vešt borac i u određenom smislu praktični političar. Stvaranje i negovanje novog književnog jezika zahtevalo je prilagodljivost, koju je Vuk i pokazao.

SUMMARY

It is known that Vuk Karadžić's view of standard Serbian language, alphabet, and orthography was formed under the decisive influence of Jernej Kopitar. Kopitar's principles were perfectly accordant with Karadžić's predispositions arising from his biographical background. In this light it is quite natural that he remained, to the end of his active life, faithful to the essential principles of his early phase: that every nation is to create literature in their own language; that the usage of Church Slavic is to be limited to the church; that the mixing of language types (*slavenosrpski jezik*), as was practiced by Serbian writers of the period, is inadmissible; and that the alphabet and the orthography are to be based on the phonological principle. In addition to these fundamentals, Karadžić was accepting certain other, more specific and less justified, views of Kopitar. In justification of his jekavian writing (opposed to the ekavian of the majority of Serbian writers) he pleaded the theory that pluralism of dialects is necessary in literature, as in Ancient Greece before the general spread of Koine Greek. The language that he put forth as the model of standard was the uncorrupted speech of uneducated countryfolk. Following Kopitar's advice, he introduced the Latin letter *j* into the Cyrillic alphabet, even though the latter, such as had been used until then, made different, no less practical solutions quite possible. Finally, like Kopitar, he was including the Štokavian-speaking Catholics among Serbs. All of these views considerably handicapped Karadžić in his struggle with his opponents and caused vehement reactions in the Serbian, or, in the case of Štokavian Catholics, the Croatian public. Later Karadžić staunchly stuck only to the usage of *j*, while correcting to a smaller or greater degree the rest of these views. What he gave up the soonest and most completely was the theory of the rustic speech serving as the model of literary standard; he substituted for it the concept of literary language as a selective combination of "correct" elements from various dialects, giving preference to the varieties spoken in the cities on the jekavian territory. By and large he resigned from the ideal of dialectal pluralism in literature. Twice he receded from counting the Catholic Štokavians among Serbs: tacitly in 1817 and 1818, and explicitly (but incompletely) towards the end of his career. These tergiversations were all for the best. Karadžić's temperament was one of a fighter — but also one of a politician. His ability to realize which views were unacceptable for the public was combined with a readiness to give such views up.

КОПИТАР И МУШИЦКИ

Lukijan Mušicki, pravoslavni teolog in pesnik psevdoklasicističnih od, je leta 1810 postal Kopitarjev informator za srbsko književnost in jezik. Kljub ne vedno enakim pogledom na jezik je bilo njuno sodelovanje vseskozi prijateljsko in plodno.

Lukijan Mušicki, an Orthodox theologian and a writer of pseudoclassical odes, was Kopitar's informant on Serbian literature and language since 1810. It was a friendly and fruitful collaboration throughout, even though the two sometimes held divergent views on the language and orthography.

О преписци и пријатељству Јернеја Копитара с Лукијаном Мушицким први је напоменуо Ђорђе Мушицки у биографији Лукијановој.¹ Податке о везама Копитара и Мушицког даје Ђорђе Рајковић у биографији **Јернеј Копитар**² и другој **Лукијан Мушицки и његов књижевни рад**,³ опширнијој по изнесеним чињеницама, закључцима о Мушицком као и по наводима из њихове преписке.

Јаснија слика о везама Копитара и Мушицког стиче се кад се прегледају Јагићева **Новые письма Добровского, Копитара и других югозападных славян** (Санктпетербург, 1897) Крстићев **Извештај одбору за науке историјске и државне о рукописима . . .** (штампан у Гласнику Српског ученог друштва, књ. 72, 112, 119 и 132—140). Крстић доноси садржину првих двају писама Копитара Мушицком. Ако се к томе дода из **Вукове преписке**, књ. I (Београд, 1908, дописивање Копитара и Вука (130—493), из књ. II (Београд, 1908) писма Мушицког и Вука, и Алексе Ивића **Архивска грађа о српским и хрватским књижевним и културним радницима** (књ. друга, 1790—1897, Београд, 1931, 93—96; књига четврта, 1723—1887, Београд, 1935, 174—194 и **Архивска грађа о југословенским књижевницима и културним радницима** (књига шеста, 1722—1847, Београд, 1964, 160—174), писмо Лукијана Мушицког Копитару од 16/28 1811. из Аустријске народне библиотеке (А 140/

¹ **Животопис Лукијана Мушицког**, Нови Сад, 1879, 16.

² По његовим нештампаним писмима. **Изабрани списи I**. Биографије књижевника, Нови Сад, 1950, 108—117.

³ **Исто**, 48—94.

41—5) и преписка Мушицког и Копитара из Архива САНУ види се да је грађа доста обимна па се у саопштењу може дати само нацрт за потпунију слику односа Копитара и Мушицког.

Већ од свог доласка у Беч 1808. године Копитар се посветио проучавању словенских културних споменика, словенских језика и књижевности. У чланку **Патриотске фантазије једног Словена** он је изнео жељу да Беч постане културно средиште Словена, већине становника у Аустрији.⁴ Желео је да се они културно уздигну, али да остану народносно оно што су и дођу до већег политичког изражаја. Из Беча је Копитар настојао да утиче на словеначке интелектуалце с којима је већ раније имао успостављене везе и писао им подстицајна писма како да допринесу развоју словеначког језика. Са истим циљем је успоставио везе са загребачким бискупом Максимилијаном Врховцем и на њега очигледно утицао да разашље свештенству своје дијецезе окружницу о потреби сакупљања лексичке грађе, народних песама и пословица, старих рукописа и књига.

На студијама права у Бечу Копитар се упознао са колегама Србима и преко њих покушао да сазна нешто о српској књижевности. Сазнао је за Доситеја, чијим се првим делима одушевио јер су била писана народу блиским језиком. Приказивао их је, делимично преводио за бечке листове, а у некрологу високо оценио Доситејев значај за српску књижевност. Али Копитар је желео да сазна о српској књижевности и језику више него што су га могле обавестити колеге са студија или други Срби са којима је у Бечу долазио у додир. Поред љубави и интересовања за све словенско била је то и потреба јер је септембра 1810. постављен за цензора словенских и новогрчких списа, а децембра исте године за скриптора у Дворској боблиотеци. Зато се обратио у Сремске Карловце митрополиту Стратимировићу, коме је већ 1809. послао своју граматiku⁵ и молио га је да одреди једног од својих књижевних помоћника од кога би добијао по-

⁴ *Vaterländische Blätter*, No IX, 5 Juni 1810, 87—93.

⁵ **Новые письма**, 779. У библиотеци митрополита Стратимировића која припада Библиотеци Српске патријаршије сачувана је Копитарова **Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark** (Грамматика словенских језика у Крањској, Корушкој и Штајерској — Љубљана, 1808). Копитарова посвета на њој гласи: In Bibliotheca Celsitudinis Suae Stephani Stratimirovič Akhiepis, Serborum libello suo locum precatur autor — Viennae die 6. Aprilii 1809 (У библиотеци Његове узвишености Стефана Стратимировића, архиепископа Срба, моли за место својој књижици писац. У Бечу 6. априла 1809).

датке о српској кижевности и језику.⁶ Избор је пао на Лукијана Мушицког, мотрополитовог протосинђела, који је поред теологије завршио права и слушао естетику на пештанском универзитету.

Од Мушицког Копитар је добио пошилку славенских књига без објашњења и зато му се одмах обратио 1. новембра 1811. године писмом у жељи да што пре добије податке који су му били потребни.⁷ У овом писму Копитар засипа Мушицког великим бројем питања. Интересује га разлика између хрватског и српског говора. Пита ко је писац **Азбукопотреса** (о томе предлогу гласовног правописа Саве Мркаља је већ био написао врло ласкав осврт).⁸ Пошто је осетио да Качићева збирка »народних« песама није од вредности примећује: »Кад би се бољи Качић међу Илирима нашао који би скупио најлепше народне песме разне садржине: Срби и Хрвати имају право благо ових песама као можда ниједан народ! Хрватске већ имам неке сакупљене, још више ми је обећано; да ли се могу на Вас за српске ослонити?« Копитар и даље наставља с питањима. »Зашто Хасан-агиница није могла од стида да посети мужа? Ко је Краљевић Марко?« И непосредно се Мушицком обраћа: »Да ли ћете Ви издати народне песме? Да ли већ постоји српска граматика? Да ли постоји бољи речник од Курцбековог? (веома слабог немачко-српског речника). Постављајући ова питања Копитар подстиче Мушицког да се прихвати прикупљања народних песама, састављања српске граматике, изгледа и речника.

Мушички је послао Копитару писмо које се момоило са његовим. Види се да је познавао Копитарове приказе дела из српске књижевности јер одушевљено истиче: »Ви сте се за кратко време показали као одани пријатељ српске књижевности и Срба и то је нас Србе врло пријатно дирнуло. Волимо Вас истом оданошћу и високо Вас ценимо.«⁹ Он опширно пише Копитару о Доситеју кога је лично познавао. Шаље му препис једне Доситејеве песме својеручно записане на књигу коју му је поклатио. Пише му о својим одама и класичној просодији коју је усвојио. Обавештава Копитара да је сам саставио славенску граматику

⁶ Исто, 780.

⁷ Исто, 785—787.

⁸ *Beitrage zur Übersicht der serbischen Literatur in dem Österreichischen Kaiserstate*. Vaterländische Blätter, No 95, November 1811, 574.

⁹ *Österreichische Nationalbibliothek*, Wien, 140/41—5 (Манастир Раковац, 16/18. октобра 1811).

за своје ученике у Карловачкој богословији и шаље му схему конјугације и деклинације, о којој се Копитар похвално изразио.¹⁰

У првом писму Мушицког има података који су Копитару могли бити занимљиви, мада је морао зажалити што му је, поред података о Доситеју, уместо дела Доситејевих следбеника послао дела Срба славенских писаца. Морала га је ипак разочарати схема деклинације и конјугације славенске граматике, тим пре што је Копитар желео да привуче Мушицког за свога сарадника на реформи српског књижевног језика и правописа. Када га већ у наведеном писму пита да ли ће издати народне песме, а у писму од 29. јуна 1813. подстиче: »Дакле, труди се да саставиш српску граматику,«¹¹ очигледно је да је Копитар желео да придобије Мушицког за књижевно-језичку реформу и сакупљање народног усменог стваралаштва као што је нешто доцније успео да у Вуку нађе себи сарадника. Мушички то није могао постати ни због васпитања у школама где се предавало на славенском, ни због средине у којој је живео, где је службени језик био славенски. Заплашен од понемчавања и уније, као и остало православно свештенство, сматрао је да је славенски језик штит српске народности. Колебљив је био Мушички. Једно време прихватио је Вуков правопис у писмима која је њему писао.¹² Покушаји Копитарови и Вукови да га придобију за своју реформу, последњи пут 1820. године, остали су без успеха. Тада је Вук написао рецензију на оду Мушицког **Глас народољубца** објављену 1819. у Књижевном додатку 44 броја **Новина србских**. Не улазећи у оцену песама Мушицког Вук оштро критикује недоследност језика ове оде: мешање славенских и српских облика и речи. Рецензију је послао Мушичком и у пропратном писму запретио му да ће је штампати ако не почне да пише оде на српском. »Сад избирајте или волите мир или рат.«¹³ Ово упозорење допринело је да Мушички замени српским многе славенске облике и речи у **Гласу народољубца**, што се види кад се ова ода из **Новина србских** упореди са њеном другом верзијом која је изашла у првој књизи песама Мушицког (Пешта, 1838, 59—60).

¹⁰ Ђ. Рајковић, **Изабрани списи** . . . Нови Сад, 1950, 228.

¹¹ **Новые письма**, 794. Ergo, fac facias gramaticam serbam.)

¹² Писмо од 25. нов./7. дец. 1821. написано је потпуно по Вуковом правопису. Мушички га почиње: »Ево ме подражатеља, заштитника и највећег бранитеља одсад ваше ортографическе системе« (**Вукова преписка II**, 275). Тако је Мушички писао Вуку писма до краја 1821. године.

¹³ **Исто**, 255.

И друга упозорења Копитара и Вука допринела су да Мушицки неке оде пише чистијим народним језиком, а **Надписе на сербско књижевство** понегде правим народним језиком.¹⁴

У писму Вуковом Мушицком од 9. марта 1820. пророчки звуче речи: »Живот ода ваши зависи од језика.«¹⁵

Хвалећи Мушицког Копитар је 1813. године писао у листу **Wiener allgemeine Zeitung**: »Док Французи у својој развијеној књижевности по најновијим новинским вестима нуде награду од хиљаду франака за покушај да се француски језик прилагоди старогрчком размеру, Србин Мушицки (сада архимандрит манастира Шишатовца у Срему, човек који одлично познаје стару и нову књижевност свих образованих народа) у тек почетничкој књижевности даје две оде које нису само у античком духу — што доприноси слави српскога народа — него и испеване у алкајском метру којим је Хорације тридесет и седам својих најлепших ода спевао.«¹⁶

Уз кратак опис ода **Сјени Доситеја Обрадовића и Мојему пријатељу Михаилу Витковићу** Копитар додаје: »Кад би уважени писац (Мушицки) који је овде (у српској књижевности по времену о вредности први као што је онде (у Грчкој) био Хомер, покушао да се осмели и за даље стварање у другом размеру и кад би овај Србин хтео да Немцима граматиком и речником омогући да могу слушати српску музу без објашњавања,« подстичући још једампут Мушицког, непосредно пре сусрета с Вуком, на састављање српске граматике и речника.¹⁷

И у писмима Мушицком он је хвалио његове оде¹⁸ због родољубивих тема, мисаоне садржине, понекад изванредног ритма, али никако није могао одобрити што су већином писане на славенском језику.

Што се тиче тема и садржине ода Мушицки је прихватио по неки савет Копитаров. »деде још ово до новог гъта . . . , пише му Вук, начините оне две оде (србски и славенски) на мир за кое вам је Копитар писао; али немојте хулити на Бонапарту: зашто

¹⁴ Лукиана Мушицкогъ Стихотворенія. Књига четврта. У Новомъ Саду, 1847. (На пример натпис *Учена крађа* на страни 25).

¹⁵ *Преписка II*, 258.

¹⁶ *Kopitar's Kleinere Schriften*. Wien, 1857, 209—210.

¹⁷ *Исто*, 210.

¹⁸ *Архив САНУ*, 7061/6 (Копитарово писмо Мушицком од 3. октобра 1817. и 7061/7 (од 25. новембра исте године) и *Новые письма*, 800 (Писмо од 27. маја 1819).

сад ние никаква храброст нити майсторја, каже г. Копитар.¹⁹ Мушички је прихватио савет и јавља Вуку: »Хулио сам био на Бонапарту и јако, јако, ал' само таки (одмах) могао поправити по совѣту вашему.«²⁰ Тако је Копитар дао Мушичком подстицај за врло успелу оду **На мир Европе**.²¹ Треба поменути да је и Мушички слао потребне податке Копитару и Вуку. Поред тога што је слао Вуку записане народне песме, месецима га је, по жељи Копитара, држао у манастиру, доводио му гусларе и помагао у раду на речнику. На изричит Копитаров захтев бележио је биографске податке о Филипу Вишњићу непосредно од Вишњића.²² Расправљао је са Вуком и Копитаром о српском правопису. Послао им је нацрт за слово ђ, износио своје мишљење о етимолошком правопису, једначењу и избацавању сугласника у новом, што се види из његових писама Вуку и **Надписа на сербско књижество**, епиграма у којима се Мушички критички освртао на проблеме књижевне, језичке и правописне код Срба.²³

У Архиву САНУ међу рукописима Мушичког чува се и један лист на којем је он ставио наслов **Противъ Копитаря**, где се у осам тачака противи Копитаровом мишљењу о језичким и правописним питањима или се слаже с њим. Занимљиве су белешке под тачком »1 въ славенскомъ языке многа слова... Кирилъ и Меѳодий сковаша нова« и »2 Дакле нису све болгаризми, карантанизми, него има и кириллизама и мее одизама.«²⁴ Тако је већ Мушички дао критику Копитарове панонске теорије, коју су оборили Јагић и Облак.

Мушички је слао Копитару списак књига из митрополитове библиотеке, позајмљивао старе црквене књиге из сремских ма-

¹⁹ Преписка II, 120 (Писмо од 28. новембра 1816).

²⁰ Исто, 125 (Писмо од 15. децембра 1816).

²¹ Лукиана Мушицкогъ Стіхотворенія. Пешта, 1838, 59—61.

²² Вук у писму од 6. марта 1817. моли Мушицког: »Дозовите Филипа слијепца (ако није отишао у Србију) па га запитајте колико има како је ослијепио и остала сва његова прикљученија (н. п. како се оженио, докле је путовао и шта му се знаменито догађало итд.) па напишите те нам пошаљите (то особито жели Г-н Копитар).« Податке о Вишњићу забележио је Мушички јуна исте године. Објавио их је Никола Крстић у **Гласнику Српског ученог друштва**, св. XX, Београд, 1866, 236—43.

²³ Штампани су, као што је наведено, у четвртој књизи **Лукиана Мушицкогъ Стіхотворенія** (Нови Сад, 1847), али су писани 1820. и 1821. године. Мушички их је послао Копитару и Вуку и они су хтели да их штампају о своме трошку, али Мушички није смео као православни калуђер да се отворено саглашава у језичким питањима са Копитаром и Вуком. На његово тражење они су му **Надписе**... вратили (Рајковић, **Изабрани списи**, 88).

²⁴ Архив САНУ, 9240/23.

настира ради проучавања, а неколико књига Копитар је од њега купио за Дворску библиотеку. Увид у књиге по манастирима имао је Мушицки јер их је 1812, како пише Копитару, прегледао у двадесет и четири манастира Славоније и Баната,²⁵ а оне у манастирима Срема и Бачке познавао је већ раније.

Мада је увиђао извесне мане Мушицког, Копитар је имао за њега више разумевања од Вука коме је Мушицки много помогао; прелазео је преко нереалности, нетачности и нетактичности Мушицког, које су њему биле сасвим стране. Замерао му је што се није прихватио приказивања српских књига у листу *Vaterländische Blätter* где је Копитар уређивао словенску рубрику.²⁶ Некономичност Мушицкога и стална задуживања нису могли бити симпатични Копитару. Задужио је манастир због великих, али неопходних поправки и гостећи књижевнике, интелектуалце и угледне посетиоце. На Копитаров подстицај и по својој хуманости желео је да у манастиру буде састајалиште муза²⁷ и уточиште невољних. После слома првог српског устанка 1813. године Мушицки је избеглим Србима износио колима хлебове, а исто тако је неродне 1817. помагао гладним Хрватима који су пролазили Сремом. Помагао је свакоме ко му се у невољи обратио.²⁸

Дуг се гомилао поред већ затеченог у манастиру, али Мушицки није могао да не дочека угледне госте: Добровског, Кепена, Соларића, Магарашевића, Давидовића, Фрушића и друге.²⁹ Директопу и једном професору карловачке гимназије давао је, свакако за школске потребе, редовну годишњу помоћ.³⁰ Давао је и Вуку, који је у два маха провео скоро годину дана у манастиру Шишатовцу.³¹ Копитар је из Беча поздрављао Мушицког »нашег мецену« јер је Вуку омогућио миран рад и божански одмор, прикупљање народних песама и помагао у раду на речнику. Митрополит

²⁵ Исто, 7060/2 (Писмо од 10/22. марта 1816).

²⁶ У писму од 13. јуна 1813. године Копитар пише Мушицком: »Али заиста, пријатељу и добротинитељу, не сјмете ме оставити на цедилу, јер Ваш преглед српске књижевности неће само занимати странце него ће бити добит и за Ваше земљаке. Зар није нечовечно кад без икакве опасности по себе можеш, а нећеш да помогнеш?«; *Новые письма*, 795; двоструко обраћање са ви и ти јавља се јер су делови писма писани немачки где се употребљава ви, а делови на латинском где се употребљава ти).

²⁷ *Архив САНУ*, 7961/3 (Копитарово писмо Мушицком од 5. децембра 1816).

²⁸ О овоме види опширније у наведеној биографији Ђ. Рајковића *Мушицки и његов књижевни рад*, 59—60.

²⁹ Исто, 59.

³⁰ Исто, 60.

³¹ *Ibid.*

Стратимировић није хтео да допусти да Шишатовац постане гласовитије културно и друштвено средиште од његовог двора у Карловцима. Наредио је Мушицком да Вук као »мирјанин« мора напустити манастир с претњом да ће и њега прогнати са Вуком ако га у манастиру још задржи.³² Како се Мушицки жалио Копитару не само у писмима него и у одама поводом ове Стратимировићеве наредбе написао му је у оди:

У кои часъ ме Вуковымъ поздравил
Ты Меценатомъ, престало въ тойже быт'.
Сад' видишь да су само мечта
Твоя желанія жит' здѣ. Музамъ!³³

Многе оде посвећене црвеним и светским великодостојницима па и царевима аустријском и руском су ненадахнуте, пригодне. Искрено надахнуте оде писао је Мушицки пријатељима, нарочито Копитару и Вуку.

Прогоњен од митрополита и понижаван од необразованих калуђера када му је одузета управа манастира, Мушицки не може да се посвети књижевном раду јер га ометају. На прекор Вука и Копитара што им не пише одговара у оди:

Кажі пріятельіма да ђу имъ писати много,
Само духу свобода еданпутъ да ми се врати,
Лабудъ съ пресеченыма крыли не лети . . .³⁴

Он сматра срећним Копитара који искључиво може да се посвети науци и књижевности:

О благо теби! едным' само Музам' служишь!
Богъ ти е покой желаемый дао главо дражайша!³⁵

А када пише Вуку, било писмо или оду, Мушицки не заборавља Копитара. »Поздравите Г-дина Копитара. Његова е заслуга незабвенна (незабавны) у нашој литератури,«³⁶ а у једној оди га поздравља као »любљанску дику краснѣйшу«.

Копитар је имао саосећања за оне који су у невољи па и за Мушицког када му је митрополит Стратимировић одузео управу

³² Ђорђе Мушицки, **Животопис Лукијана Мушицког**. Нови Сад, 1879, 17.

³³ **Лукиана Мушицкогъ Стихотворенія**, књига прва. У Пешти, 1838, 41.

³⁴ **Исто**, 74.

³⁵ **Исто**, 55.

³⁶ **Преписка II**, 213.

над манастиром. Мушички је тада психички па и физички трпео, није имао новца за топло одело зими, па некад ни за најосновније потребе. Није могао више да помаже свом синовцу студенту у Бечу, па му је Копитар дао новац за одело.³⁷ Хиљаду осамсто двадесет и прве посредством Копитаровим Мушички је предложен за владикау шибеничког, а на захтев Врховног полицијског звања у Бечу Копитар је послао врло повољан извештај о њему.³⁸ Овај предлог није прихваћен, али сведочи о Копитаровој бризи за Мушичког. Представка уједно сведочи да је Копитар био против унијаћења мада је за то без икаквих доказа набеђиван, а уз њега и Вук. Копитар изричито каже: »О унији је потписани чешће излагао свое погледе. Сад при надмоћности и близини Русије само непријатељ аустријски може на томе настојати. Лукијан Мушички је књижевно најобразованији од свих несједињених. Нико не би био способнији од њега, ако буде послат у Далмацију, да исправи оно што је Краљевић покварио.«³⁹

Доцније, 1826. године Копитар је опет пред Врховним полицијским звањем бранио Мушичког од једне тужбе због просветно-националног рада у Горњокарловачкој епархији, где је 1824. године постављен за администратора.⁴⁰ Помогао је да га цар наименује за епископа,⁴¹ пошто мотрополит са синодом није хтео да га устолочи. Копитар саветује Мушичком да као епископ збаци јарам (»excute jugum«) митрополитов⁴² и подигне у Карловцу гимназију и тиме повреди сујету Стратимировићеву.⁴³

Из једног писма Копитаровог Мушичком види се да је желео да му подигне углед те је Брођинском, песнику, преводиоцу српских народних песама, критичару и професору пољске књижев-

³⁷ Исто, 168 (У писму Вуку од 17. априла 1817. Мушички је писао: »Г-ну Копитару особено благодаримъ што ми е синовца оденуо«).

³⁸ Алекса Ивић, **Архивска грађа о српским и хрватским књижевним и културним радницима**. Књига друга, 1780—1897, Београд, 1931, 93.

³⁹ *Ibid.* Под реченицом »што је Краљевић покварио« Копитар је мислио на омразу која је продубљена између православних и католика тиме што је православни епископ Венедикт Краљевић, непринципијелан, а имао је у виду само своју личну корист, настојао да унијати православне и ради тога је довео католике предаваче из Пољске у православну богословију у Шибенику. Због тога су Срби покушали да га убију при чему је погинуо један његов пратилац. Краљевић је после тога прешао у Италију и остао онде до смрти. На његово упражњено место предложио је Копитар Мушичког.

⁴⁰ Исто, 93—96.

⁴¹ **Вукова преписка I**, 303, 305, 306. (Копитарова писма Вуку од 15. 16. и 20. фебруара 1828.)

⁴² Ђ. Рајковић, **Изабрани списи**... 226 (Писмо од 26. марта 1830).

⁴³ **Архов САНУ**, 7061/6 (Писмо од 19. марта 1830).

ности на варшавском универзитету, предложио да му напише оду; после тога би Мушицки постао члан Ученог друштва у Варшави.⁴⁴ Са сличним циљем му предлаже да пошаље своје оде у Праг Палацком.⁴⁵

Као епископ Мушицки је предано радио на национално-просветном уздизању Срба у својој епархији. Основао је богословију у којој су школовани стипендисти са циљем да по завршеном учењу оду у своја села као свештеници и учитељи по три године. Основао је и школу у којој су граничарска деца која су учила у немачким школама долазила преко распуста да уче српски читати и писати.⁴⁶

Просветно-национални рад Мушицког изазвао је негодовање граничарских војних власти због буђења националне свести код Срба, а код католичког свештенства због ометања унијаћења. Од 1826. до 1835. године стизале су против Мушицког, анонимне тужбе Угарској дворској канцеларији, Ратном савету, надвојводи Лудвигу па и самом цару Францу, о његовој нетачности у погледу вршења верских дужности и самобољном управљању општим новцем, »претераној наклоности према свему што је српско«, ружном изражавању о митрополиту и самом цару. Како је Мушицки успео да се одбрани, јер су у његову одбрану стали представници Плашког (где је он био администратор) с изјавом да је име њихове општине злоупотребљено у тужби и да су они захвални Мушицком за његов рад. Како је одбрањен, граничарске војне власти с једне стране, а с друге људи блиски митрополиту Стратимировићу настојали су да онемогуће Мушицког, доведу до његовог пашчињавања, можда и затварања.⁴⁷ Највероватније је Копитар и у овим случајевима бранио Мушицког вешто преко својих веза,

⁴⁴ Исто, 7061/22 (Писмо од 12/24. априла 1824).

⁴⁵ Исто, 7061/32 (Писмо од 7/19. фебруара 1831).

⁴⁶ Милан Радека, **Прилози о просветним настојањима Лукијана Мушицког у Горњој Крајини**, Споменик СХ САНУ, 1960, Одељење друштвених наука, н. с. 211, 73—74.

⁴⁷ А. Ивић, **Архивска грађа...** књига друга, 1790—1897, Београд, 1931, 98; Књига четврта, 1723—1887, Београд, 1935, 188—192; књига шеста, 1772—1847, Београд, 1964, 160—162 (Одломак из једне тужбе поднесене против Мушицког септембра 1835. године гласи: »Наклоњен је Французима, зато увек хвали Французе и наводи често шта је Наполеон рекао или учинио [из наведеног примера о песми у којој је Мушицки нападао Наполеона види се да је овај навод у тужби нетачан]. Природно право лебди му пред очима и стотину пута чују се с његових усана речи: једнакост, слобода, а хиљаду пута говорио је о увођењу заставе која би требало да се зове народна застава.« (Ивић, Исто, књига четврта, 1723—1887, Београд, 1935, 189.)

а обазриво да себе не доведе у сумњу, јер Мушицки није био ни осуђен, ни разрешен епископске дужности. Али је исцрпен од ове борбе умро 1837.

Седам година пред смрт саопштио је Копитару у писму од 29. новембра 1830. године своје песимистичко животно искуство: »О пријатељу, зашто је имање на првом месту? Врлина је после новца. Порекло и врлина без имовине јевтини су као морска трава.«⁴⁸

Искрено пријатељство, љубав према словенству, поред родољубља, темељно и широко образовање, отвореност карактера, хуманост и залагање за друге, заједничко интересовање за старе словенске споменике и филологију зближавали су Копитара и Мушицког у том погледу више него Копитара и Вука. Макако да су извесне црте Мушицког одбијале Копитара (највише колебљивост у прихватању књижевно-језичке и правописне реформе, не-реалност у његовим безбројним плановима које није остваривао, несналажљивост, недостатак воље да сам себи помогне, слављење одама цара, митрополита Стратимировића и других великодо-стојника),⁴⁹ он је признавао дар и ретко образовање Мушицком, његову хуманост и искрено је жалио што је био везан за средину која га није разумевала, штавише мрзела га је и прогонила, а он није имао снаге да се отргне од ње.

Због изразите обдарености, борбености, отпорности према непријатељу, а највише због прихватања језичке и правописне реформе Копитару је као ученик, сарадник и саборац милији био Вук, али је и према Мушицком својим поступцима доказао право пријатељство скоро до краја његовог живота.

⁴⁸ *Österreichische Nationalbibliothek*, Wien, 140/41—2. За фотокопију писма захваљујем др Максу Деметру Пејфусу, асистенту бечког универзитета. Цитирани део писан је на латинском и гласи: *O amice, qua re de pecunia primum! Virtus post nummos! Et genus, et virtus nisi cum. Re vilior alga est!*

POVZETEK

Kopitarjeva želja, da Dunaj postane kulturno središče avstrijskih Slovanov, sega v leto 1808. Dve leti kasneje je postal cenzor slovanskih in novogrških spisov in skriptor v Dvorni knjižnici. To so osnove za njegovo aktivno in vseskozi pozitivno povezovanje s srbsko literaturo. Kot študent se je spoznal z literaturo Dositeja Obradovića in jo celo prevajal za nemške liste. Metropolit Stratimirović mu je na njegovo željo priskrbel svojega duhovnika (protosindžela) Lujana Mušickega, teologa, pravnika in esteta, za poročevalca o srbski književnosti. Kopitar se je pri njem zanimal za razlike med hrvaškim in srbskim govorom, spodbujal ga je k pisanju srbske slovnice in k zbiranju narodnih pesmi. Hotel ga je napraviti za svojega sodelavca, vendar z njim ni imel takega uspeha kot kasneje z Vukom; pravoslavni duhovnik je bil nezaupljiv do jezikovnih reform. Vukovi in Kopitarjevi opomini pa so le pomagali, da je Mušicki napisal nekaj svojih psevdoklasicističnih od v skoraj čistem narodnem jeziku brez slovanosrbskih besed. Najbolj doživete ode je posvetil prav njima. V rokopisni estalini Mušickega se je vendar našel spis z naslovom *Proti Kopitarju*, v katerem izraža dvome nad Kopitarjevo panonsko teorijo.

V želji, da bi napravil svoj samostan Šišatovac za kulturni center (v njem je gostil ugledne može od Dobrovskega do Vuka), se je prekomerno zadolžil in ljubosumni metropolit Stratimirović mu je samostan odvzel. Kopitar je Mušickemu v materialnih težavah često skušal pomagati (predlagal ga je na primer za šibeniškega vladiko) in ga preko svojih zvez obraniti pred sovražniki, ki jim ni bilo všeč Mušickega narodnoprosvetno delovanje. Ljubezen do slovanstva, izobrazba, zanimanje za slovanske jezikovne spomenike in filologijo, rodoljubje, humanost, človeška odprtost, vse to je Kopitarja in Mušickega bolj povezovalo, kot pa je Kopitarja in Vuka.

KOPITARJEVA (DOPISOVALNA) SLOVENŠČINA

Med obsežno Kopitarjevo korespondenco je tudi nekaj slovenskih pisem. V članku je ta korespondenčna slovenščina jezikovno in stilno analizirana, zlasti v odnosu do norme v Slovnici iz 1808, ter predstavljena kot tip pogovornega jezika slovenskih izobražencev iz začetka 19. stoletja.

Kopitar's bulky correspondence includes also a certain number of letters written in Slovene. This epistolary Slovene, analyzed linguistically and stylistically, esp. in its relation to the norm set up in Kopitar's Grammar of 1808, turns out to be a type of colloquial language of early 19th c. Slovene intellectuals.

O Kopitarju se navadno trdi, da v slovenskem jeziku ni nič oziroma skoraj nič napisal. Že Čop je v svoji literarni zgodovini dejal, da se je o Kopitarju »splah tako malo vedelo, ali zna pisati po kranjsko, kakor o Dobrovškem, ali zna pisati po češko«;¹ odtelej so se ta in podobne trditve ponavljale ob vsaki predstavitvi Kopitarjevega dela.²

Res je, da je imel Kopitar za svoj publicistični in uradovalni jezik nemščino ter latinščino, pa tudi za dopisovanje sta mu služila predvsem ta dva jezika. Slovenščine v tak namen pravzaprav niti uporabiti ni mogel, saj ni imela ustreznih poimenovanj za pojme, ki so bili predmet Kopitarjevih znanstvenih obravnav.³ Vendar so se ohranili posredni in neposredni podatki o živi Kopitarjevi slovenščini. Z njimi se da zavrniti trditve o Kopitarjevem neznanju oz. neuporabljanju slovenščine. Podatkov dejansko ni veliko, toliko pa vendarle, da si je mogoče iz njih ustvariti vsaj približno predstavo o njej.

Materinščina se je Kopitarju oblikovala v domačem gorenjskem okolju do devetega leta, ko je odšel v Ljubljano, kjer je postala njegov vsakdanji jezik nemščina. V zrelih letih je ocenil svoje tedanje znanje materinščine za precej majhno (V 143).⁴ Dopolnjeval ga je v Zoisovem

¹ E. Kerne, Slovenski biografski leksikon 1, Ljubljana 1925—1932, 509.

² Npr. F. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, Ljubljana 1938, 482.

³ Zois v pismu Vodniku 25. 6. 1794: Den Begriff des Negativen auszudrücken wäre in der krainerschen Sprache für demals vielleicht nicht möglich, weil es an Worten für abstrakte Gegenstände fehlt. (Vodnikov spomenik, Ljubljana 1859, 49.)

⁴ Kratično-številčni navedki pomenijo stran v določeni objavi: J = V. Jagić, Istočniki dlja istorii slavjanskoj filologii 1—2, Berlin 1885—1897; K = F. Kidrič, Zoisova korespondenca 1—2, Ljubljana 1939—1941; M = F. Miklošičeva

krogu, zlasti ob baronu samem, ki da je, po Kopitarjevi izjavi v avtobiografiji, »izvrstno govoril kranjsko«. Do zavestnega spoznanja in teoretičnega obvladanja maternega jezika je prišel pri poučevanju kontese Bellegarde in ob pripravljanju slovnice. Isto metodo študija jezika, to je »docere frailam americanam loqui ruski cum tua coqua«, je dobrih dvajset let kasneje priporočil rusinskemu slovničarju Levickemu, priznal pa je, da je bil ta študij težaven (N 2, 501). Tako izoblikovan je kmalu po prihodu na Dunaj pisal Zoisu o načrtu, kako bo nadomestil Zlobicekega, Dobrovskega in druge slaviste, češ da mu daje znanje slovenščine v znanosti prednost pred njimi (K 1, 194). Potem se je njegov stik z govorno slovenščino pretrgal in odtlej si jo je oživiljal le iz pisanih virov, zlasti iz Ravnikarjevih prevodov in Zupanovih pisem (J 2, 192 in 211).

Čeprav je Kopitar praviloma pisal v tujih jezikih, je slovenščino precej uporabljal. Karkoli je pisal, ocenjeval, vedno je navajal slovenske zglede in s tem opozarjal na obstoj svoje materinščine — »pulcerrimae dialecti linguae pulcerrimae«, kakor je sam zapisal (J 2, 182). Slovenščina mu je služila za etimološka in zgodovinska dokazovanja; pri tem je dajal podatke o pomenih slovenskih besed, o njihovih sinonimih in slovničnih posebnostih, o njihovi pokrajinski razširjenosti in stilni znamenovanosti, o izgovoru in pisavi. Zapisal je npr., da slovenščina pozna besedo *zdravica* N 2, 250, da rabi zvezo *dan počí* V 137, pojasnil je prislova *davi* in *drevi* V 89, opozoril na naglasno vezanost rekla *slóvo dati* J 1, 69, razložil pomen stalne zveze *pisana mati* V 84 in ji pripisal ekspresivno vrednost, medtem ko spada *mačeha* po njegovem med pravno izrazje; glagol *rajati* J 2, 312 je označil kot pesniški sinonim, besedo *far* J 1, 69 je imel za slabšalno, reklo o *enajsti šoli* M 3 pa za ironično. Določil je narečne odnose med *sčira* in *sekira* J 2, 262, *kropiva*, *kropljiva* in *kopriva* M 292, *morem* in *murem* 'moram' J 1, 254, *jest*, *jes* in *jez* J 2, 225 in M 215 ipd. Sporočil je, kako je Vodnik kalkiral termin Schiesspulver s *strelni prah*, pa potem od kmeta slišal ter sprejel izraz *smodnik* M 162. Najbolj se je razgovoril, če je beseda nanesa na spomine iz domovine in mladosti. Ko je ocenjeval Vodnikovo trditev, da uporabljajo Slovenci namesto Aleksander ime Sander/Zander J 1, 238, je skle-

izdaja Barth. Kopitars Kleinere Schriften, Wien 1857; N = R. Nahtigalova izdaja Jerneja Kopitarja Spisov II/1—2, Ljubljana 1944—1945; P = I. Prijatelj, Korrespondenca med Vodnikom in Kopitarjem, Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino V, 1926, 121—143; Pog. = J. Pogačnik, Bartholomäus Kopitar, München 1978; V = M. Vasmer, B. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm, Berlin 1938.

nil: »Jaz bi rajši rekel Škander kakor Turki. Pa saj tudi imamo Škandra pri nas: najlepši Kranjec se piše tako in je gostilničar ob cesti proti Vrhniki.«

Vendar zasledimo v Kopitarjevih pismih že od 1811 dalje tudi pomanjkljive podatke oziroma njegove osebne zadržke glede točnosti podatkov o slovenskem jeziku. Dobrovskemu je npr. dejal, da je pozabil, na katere svetnike se nanaša beseda *trijaki* J 1, 235, in da ne ve, kje na Slovenskem se govori *mojo prašanje* namesto *moje prašanje* J 1, 234. Pred Grimmom se je v obvestilu, da se rabi *umreti* V 176 razen za človeka še za konja, čebelo in ovco, zavaroval s »če se prav spominjam«. Ali ko se je neki Srb zanimal, kako se slovensko reče *lavini*, je vrednost svojega odgovora, namreč *valovi* J 1, 304, spet omejil z enakim pristavkom ter se obrnil na Vodnika. (Ta si je pripisal *plaz* P 131.⁵) Pri redkih besedah in strokovnih izrazih je postajal vedno bolj odvisen od informatorjev.⁶ Tako je 1821 Metelka oziroma Ravnikarja⁷ spraševal, kaj pomenijo *kružilice* in *vlazoželci* J 2, 173.⁸ Slovenski kritiki so mu zlasti zamerili posamezne stvarne napake, Glonar npr., ker ni vedel, da se hren ne seje, ampak sadi.⁹

Vendar slovensko besedje, s katerim so podprta različna etimološka in slovnična dejstva, ne bo snov našega razpravljanja. Prav tako ne teoretična stran Kopitarjeve slovenščine, kakor je predstavljena v njegovih znanstvenih delih, zlasti v Slovnici.¹⁰ Zanimala nas bo praktična

⁵ Besedo so že pred Vodnikom registrirali Megiser 1744, Apostel 1760, Pohlin 1781 in Gutsman 1789.

⁶ V pismu Vodniku 11. 12. 1812: O si nunc fratrum Zois terminologia hist., nat. ad manus mihi esset, ut est vobis (P 131). V pismu Zupanu 13. 2. 1815: Dic Vodniko et hoc, ut mihi respondeat, praecipue de lexico, quod illum interrogavi (J 2, 252).

⁷ A. Žigon, Carniola IX, 1919, 127.

⁸ M. Matičetov (Slovenska ljudska imena zvezd in predstave o njih, Anzeiger für slavische Philologie VI, 1972) prvega izraza nima, pri drugem navaja za vir Miklošiča (str. 85). Pleteršnik pozna *krožilice*.

⁹ Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XXIX, 1938, 139.

¹⁰ Slovnica = Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark, Laibach 1808. — Prim. H. Orzechowska, Obdobja I, Ljubljana 1979, 137–153 in J. Toporišič, XVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana 1980, 7–16; isti, Slavistična revija 28, 1980, 395–413. — J. Toporišič v referatu (ib. 12): »Zakaj Kopitar ni odkril tonemskosti (ali jo prevzel od Vodnika, če jo je tedaj že bil odkril), ni jasno.« Da se je Vodnik že pred oddajo Kopitarjeve slovnice v tiskarno (po Kidriču okrog začetka 1808) ukvarjal s tonemskim naglasom, priča njegovo pismo Dobrovskemu 28. 1. 1808: Ich entschloß mich denn, den Ton durch Accent zu bezeichnen, und zwar durch Accutus den gedehnten, durch den Gravis den geschärften (V. Burian, Slavia IV, 1925/6, 125). Stvar je realiziral takole: cirkumflektirani »težek« vokal je zaznamoval oz. identificiral kot *mòsh* 'der Mann' = *móosh*, akutirani »ojster« vokal pa kot *mósh* 'der Männer' = *moósh* (NUK, Ms 540, 8). Ta način zapisovanja je potem upo-

stran Kopitarjeve slovenščine, torej njena živa raba. Ta se kaže predvsem v slovenskih pismih in slovenskih vrinkih v tujejezična pisma. Drugih del ne kaže jemati v pretres: v Vukovem slovarju, za katerega soavtorja se je Kopitar sam razglasil, je slovenskega gradiva premalo,¹¹ njegov prevod Tinčka Petelinčka pa je izgubljen.¹² Pri predstavljanju Kopitarjeve slovenščine pa je treba zlasti glede njene normativnosti poleg Slovnice upoštevati t. i. Zupanovo kritiko Primčevih Branj iz 1813 (M 211—228), ob kateri je Kopitar izjavil, da se skoraj v celoti strinja z ocenjevalčevimi nazori,¹³ in Kopitarjeve rokopisne opombe k isti knjigi.¹⁴

Kopitar je imel okrog 650 dopisnikov in je napisal več tisoč pisem; med njimi jih je veliko, ki obsegajo po 10 in več strani.¹⁵ Veliko pisem je objavljenih, veliko pa tudi neobjavljenih, založenih ali izgubljenih. Nekaj jih je Kopitar uničil sam (K 1, 7—24). To se da sklepati zlasti iz Briefjournala, v katerega si je Kopitar v letih 1816—1844 sproti beležil odposlana pisma,¹⁶ pa tudi iz Miklošičevega pripovedovanja Jagiću (N 1, XX) ter iz vsebine pisem samih.

V doslej objavljeni korespondenci je 16 pisem, ki so samo slovenska, pretežno slovenska ali imajo vsaj večje in pomembnejše slovenske dele, in sicer: 2 Zoisu, 6 Vodniku, 5 Zupanu, 2 Hanki in 1 svaku.¹⁷ Mnoga druga pisma, pisana istim naslovnikom in drugim (Primcu, Metelku itd.), vsebujejo krajše slovenske odstavke ali stavke. Popolni izpis osnovne skupine pisem ima 2870 besed oz. 860 leksemov, izpis iz vseh pisem pa izkazuje 3900 besed oziroma 1100 leksemov. V teh številkah seveda

rabil tudi v Pismenosti 1811,4. Kasneje je prišel še do natančnejših kvantitativnih in tonemskih oznak slovenskih vokalov. Prim:

ga vlečem do vrat, ga primem za vrat; sim šal spat, pak nisim mogel spat
(NUK, Ms 451).

¹¹ M. Teršakovec, Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Berlin 1908, 466—467. — Prim. Mára ... 2) šarena bubica (österr. Frauentäfer und Marienkäfer, krain. božji volek). Mišölovka ... 2) der Mäusefalk (österr. Windwachel, krain. postovka), buteo.

¹² L. Legiša, Zgodovina slovenskega slovstva 2, Ljubljana 1959, 26.

¹³ I. Prijatelj, Duševni profili slovenskih preporoditeljev, Ljubljana 1935, 79.

¹⁴ Prim. NUK, Ms 580/69.

¹⁵ J. Pogačnik, Jernej Kopitar, Ljubljana 1977, 81. Prim. Kopitarjev sklep pisma Dobrovskemu, ki obsega celo tiskovno polo: Je n'ai pas eu le temps d'être court (J 1, 31).

¹⁶ J. Glonar, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XIX, 1938, 142—150 in V. Jagić, Istočniki 2, Berlin 1897, 823—850.

¹⁷ Preglednica slovenskih pisem:

niso zajete besede, ki so bile Kopitarju le predmet znanstvenih obravnav.¹⁸

Ta »slovenska pisma« segajo časovno od 1808 do 1816 oziroma morda celo tja v trideseta leta, vendar je njihovo težišče v letih 1809—1811. Pisma Zoisu govorijo o prvih Kopitarjevih življenjskih korakih na Dunaju, o njegovi navezanosti na Zoisovo omizje in se redno končujejo z romantično okrašenimi pozdravi. V dopisih Vodniku se govori o korekturah Kopitarjeve slovnice, ko jih je ta opravljal namesto avtorja, potem o Vodnikovem slovarju, o knjižnih dezideratih; ob tem se bolj ali manj prikrito stopnjuje napetost med mladim in podjetnim študentom ter dvaindvajset let starejšim in umirjenim strokovnim in kulturnim delavcem. Vmes so opisi sprotnih dogodkov (umori, povodnji, vojske). Pisma Zupanu odkrivajo polnost Kopitarjevega dunajskega življenja, slo po znanstvih, znanju in knjigah, pa tudi ne povsem normalni čustvenopolni Kopitarjev razvoj. Pisma so preprežena z načrti, ki jih ima Kopitar z ljubljanskimi sodelavci, pri čemer je Zupan »spes nostra« (J 2, 182). V pismih Hanki se govori o tisku neke srbske slovnice in pričakanju staroslovenske slovnice, ki naj jo izda Dobrovský. Osutek pisma svaku vsebuje voščilo za novo leto in veliko željo po ponovnem snidenju z njim in z »učenim krogom tvojega rodu«.

Pisma kažejo na naglico, v kateri so nastajala, z dopolnili in postskripti ter z mnogimi neposrednimi izjavami: *nisim imal cajta* J 2, 192, *opravit imam dovol* J 2, 14, *se mi mudi* J 2, 192, *se morem fehtiniti* J 2,

St.	Naslovnik	Datum	Besed	%	Objava (gl. op. 4)
1.	Zoisu	1.—3. 2. 1809	170	5,9	K 1, 152
2.	Zoisu	18. 10. 1809			K 2, 104
3.	Vodniku	23. 12. 1808—16. 1. 1809	1450	50,5	P 121—2
4.	Vodniku	6. 2. 1809			P 124
5.	Vodniku	8. 2. 1809			P 126
6.	Vodniku	sept. 1809			P 127
7.	Vodniku	11.—18. 10. 1809			P 127—8
8.	Vodniku	febr. 1810			P 129
9.	Zupanu	15. 2. 1810			J 2, 186—7
10.	Zupanu	10. 3. 1810			J 2, 187—8
11.	Zupanu	16.—28. 2. 1811	950	32,4	J 2, 213—5
12.	Zupanu	13.—25. 3. 1811			J 2, 215—7
13.	Zupanu	10.—19. 4. 1811			J 2, 217—8
14.	Hanki	29. 6. 1816	260	9,1	J 2, 15—4
15.	Hanki	26. 8. 1816			J 2, 14
16.	svaku	brez datuma	60	2,1	Pog., priloga

Glede na to preglednico je treba popraviti formulacije v SBL 1, 500.

¹⁸ Pri zbiranju in obdelovanju leksikalnega gradiva, ki je last Inštituta za slovenski jezik, je sodeloval prof. Izidor Klemen.

215, *morem v šolo* P 126, *sim raztresen* J 2, 14. Zaradi tega se je Kopitar tudi neredko zapisal oziroma zmotil, npr. *stistim* J 2, 214, *nebo* J 2, 199, *kov* J 2, 214. Ker se Kopitarjeva pisava težko bere,¹⁹ je marsikateri prepis vprašljiv (*pošla* J 2, 215), poleg tega so v objavljenih besedilih še tiskarske napake, npr. *da* K 1, 166, *s* J 2, 214, *prvi* K 1, 100. Zato je treba zlasti pri obravnavanju pisne strani Kopitarjevih besedil imeti v mislih možnost napačnih sklepanj.

Če hočemo prav razumeti jezik Kopitarjevih slovenskih pisem, moramo upoštevati dvoje: funkcijo pisma v Kopitarjevem času in stilne značilnosti pisemskega sporočila.

Pismo je bilo nekoč znanstveniku zelo uporabno občilo za sporočanje in sprejemanje obvestil. Na eni strani mu je v veliki meri nadomestčalo strokovne časopise in znanstvene zbornice, na drugi pa vse vrste tehničnih pomagal, ki omogočajo osebne stike, npr. telefon. Pri Kopitarju je treba računati tudi z osamljenostjo (N 2, 365).

Pisemsko sporočilo praviloma ni namenjeno abstraktnemu, ampak konkretnemu prejemniku. Zato je v obliki, izboru besedja in stilu tako, da omogoča čim bolj neovirano komunikacijo le na določeni zvezi, ali drugače: pri vsaki vrsti pisemskega sporočila (uradnega, strokovnega, prijateljskega ipd.) je v okviru izbranega tipa mogočih nešteto variant, odvisnih od izobrazbe, odnosov in trenutnega razpoloženja na sporočilo vezanih ljudi.

Kopitarjeva slovenska pisma so namenjena bližnjim znancem in v njih je govor o preprostih, vsakdanjih zadevah, barvan z izrazi ustreznega čustvenega odnosa. Tudi v tujem jeziku Slovincem pisana pisma prehajajo v slovenščino na čustveno izpostavljenih mestih. Kopitar je torej uporabljal materinščino predvsem za zelo osebna sporočila in izpovedovanje intimnih vezi z naslovnikom.

Slovenščina v teh pismih je rahlo poknjizen jezik ljubljanskih izobražencev iz začetka 19. stoletja, ki ima za osnovo kmečki govor, zgornje plasti pa so mu obremenjene z mestno, tujih vplivov polno govorico, in se razlikuje od vseh znanih jezikovnih vzorcev tistega obdobja, tudi od Vodnikove in Primčeve dopisovalne slovenščine.²⁰ Vendar ne gre za enoten jezik. Pisma Zoisu so bližje govornim navadam baronove družine in služinčadi, ona Vodniku imajo bolj polikan knjižni jezik, poživiljen

¹⁹ Prim. A. Žigon, Carniola IX, 1919, 124.

²⁰ Prim. F. Kidrič, Korespondenca Janeza Nepomuka Primca 1803—1815, Ljubljana 1934 in I. Prijatelj, Nekaj Vodnikovih pisem Kopitarju, Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino IV, 1924, 147—167.

s citatnimi izrazi, sproščen pogovorni jezik slovenskih razumnikov pa je namenjen Zupanu. V dopisih Hanki je Kopitar slovenščino delno slaviziral in opremil z nekaterimi nemškimi ustrezniki, da bi jo Hanka lažje razumel oziroma da bi ga opozoril na podobnost med slovenščino in starocerkvenoslovanščino. Voščilo svaku, ki je zadnje Kopitarjevo pisanje, pa želi biti zborna knjižno in svečano, vendar je v njem čutiti, da pisec jezika ne obvlada več aktivno.

Pisno-govorne značilnosti in posebnosti Kopitarjevega pisanja so: Poleg bohoričice uporablja (za Hanko) staro cirilico. Pri prevzetih besedah, ki jih navadno samo v končnicah prilagaja slovenskemu slovničnemu sistemu, piše črki *x* in *y*,²¹ medtem ko v imenih *w* zamenjuje z *v* in *ć* s *č* (*addressirati* J 2, 213, *quartir* P 121, *lexicograf* P 127, *Lvov* J 2, 14, *Obradovič* P 124). Palatalna glasova sta podana po večini brez mehčanja (*velati* J 2, 216, *mankati* P 124),²² vendar so pri tem določena odstopanja. Vodniku zapiše *Lublana* P 126, Dobrovskemu *Ljubljana* J 1, 69; ob sicer zavestni pisavi *kranski* P 126 rabi citatno *Vivat Krajnska špraha* J 2, 204. Repatega *ę* nima, kar je razumljivo spričo odpora, ki ga je imel do te Pohlinove črke.²³ Velika začetnica mu služi v prvi vrsti za izražanje spoštovanja (*Baron* P 124, *Mojster* J 2, 14, deloma tudi *Ti Pog.*, pril.), medtem ko piše imena narodov z malo (*francoz* P 127, *mažar* J 2, 186).²⁴ Vezaj uporablja zelo malo (*na-me* J 2, 213),²⁵ opuščaja nima razen pri nezložnih predlogih. Tudi naglas je razmeroma redek.²⁶ S pridom ga zapiše npr., ko oporeka Vodniku: »je djala, de 1 Maji bode pláčala (sicer bi rekel plačála, ko bi ne bilo zavol vas).« P 128.²⁷

Kopitarjev glasovni ustroj izhaja iz tradicije: *inu* K 1, 152 (pozneje *ino*), *skuz(i)* P 124, *v'vudo* J 2, 213, *ojster* J 2, 213. Polglasnik se zaznamuje največ z *i*, pa tudi z *e* in *a*: *starčik* J 2, 219, *vkradil* J 2, 204, *majhin* P 126, *odpustek* P 128.²⁸ Zanimivo je, da je Kopitar po starem zapisal *rekal* še februarja 1809, mesec dni kasneje pa je Zupana poučeval, da se mora pisati pravilno *rekel*, ker se glasi v ženskem spolu *rekla* J 2, 215. Kopitar je uporabljal veliko reduciranih oblik (*dnar* P 127, *glavca* J 2, 265, *djal* K 1, 152, *zlo* J 2, 213) in poznal maskulinizacijo nevter (*blat*,

²¹ V delnem neskladju s Slovnico 42 in 73.

²² Tudi Slovnica je v tem pogledu neenotna.

²³ Prim. Slovnico 160.

²⁴ V Slovnici *Hrovat*, *Jud* (231), pa tudi *lah* (223), *korošec* (227).

²⁵ V skladu s Slovnico 196 in 286.

²⁶ V skladu s Slovnico 155 in 209.

²⁷ Prim. Izbil pa je Dobrovský Slovencu [Vodniku] misel, naj bi v slovenščini imel naglas vedno debelski zlog. (F. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovtva*, Ljubljana 1938, 428.)

²⁸ V Slovnici 227 priporoča pisavo z *i*.

jutr J 2, 202).²⁹ V pismih ni opaziti upadanja vokalne redukcije. Prej narobe. Oblika *bila* je v rabi do preloma 1808/9, potem začne prodirati in zmagovati oblika *bla*. Vendar so nekatere besede tako rekoč dosledno pisane brez redukcije (*morebiti* P 129, *sicer* K 2, 145, *dosti* J 2, 215). Tudi asimilirane oblike prevladujejo (*Dunej* J 2, 215, *dejte* P 129, *mende* P 121, *Slovenov* K 2, 104, *križov* P 127). Pridružujejo se jim ob regularnih dvojnica h mnoge narečne, zlasti gorenjske oblike: *zgončik* P 128, *očte* P 126, *drujga* J 2, 215, *lohka* J 2, 14, *kmalo* P 122, *soj* P 124, *tok* J 2, 215, *koppan* J 2, 220. V pismih so tudi osrednje oziroma ljubljanske pogovorne oblike, npr. *dam* J 2, 215, *čaki* P 124. Zev praviloma ni zaprt, posebej ne v zgodnji dobi in v tujih besedah sploh (*priatel* P 121, *pianka* K 1, 122, *pravio* P 124, *vodio* K 1, 121, *biblioteka* K 1, 152, *historio* P 121, *Moldavio* J 2, 215).³⁰

Med oblikoslovnimi značilnostmi Kopitarjevih pisem je treba pri samostalniku omeniti tele: Moški samostalniki na *-o/-e* se v sklanjatvi daljšajo (*Jenkota* J 2, 199,³¹ *konopetu* P 126), pogoste so oksitonirane oblike *glavé* K 2, 120, *žené* J 2, 224, *tatjé* K 1, 69,³² uporablja se sklanjatveni tip *gospod barona* P 121, v dajalniku oziroma mestniku se pojavljata poleg predpisanega *-u* (*očetu* J 2, 215) tudi variantni *-i* (*očeti* P 127)³³ in izjemoma narečni *-o* (*strico* J 2, 215), v tožilniku ednine nastopa oblika *hči* J 2, 186,³⁴ rabi se vokativ (*brate* J 2, 212),³⁵ v dvojini se pojavlja tudi oblika *dve gramatike* P 127.³⁶ Češka imena na *-ský* se v sklanjatvi in izpeljavi ne daljšajo: *Dobrovský, Dobrovska* P 126, *Dobrovskov* J 2, 218. Pri glagolu je večina nedoločnikov reducirana, v 3. osebi množine se rabijo samo kratke oblike (*ležé* J 2, 187, *se zdé* J 2, 200),³⁷ predpreteklik je razmeroma redek (P 127; J 2, 214),³⁸ deležnika *prine-*

²⁹ V Slovnici 262: *grözno blato... oder dobro jutro... lautet in und um Laibach wie gröz'n' blät', dobr' jut'r'*. V izpisu iz Primčevih Branj si je Kopitar notiral *dober juter* 105 in odklonil *blät! pro blato* 58.

³⁰ Tako tudi v Slovnici: *priatel* 181, *liák* 225, *Maria* 560, *Marija* 248 (Pohlinova varianta, ki je »nicht ganz unrecht«). Zato je Ravnikar spraševal Kopitarja: *Wie soll man schreiben mótio oder mótiyo, María oder Marija. Entscheiden Sie, et ut decideris, ita scribam* (NUK, Ms 973/VIII B, 2, 3).

³¹ Enako v Slovnici 235.

³² V Slovnici 231 kot drugotna dvojnica.

³³ V Slovnici 220, 222 in 257 dopušča za dajalnik *-u*, za mestnik *-u/-i* in opozarja na polglasniški izgovor.

³⁴ V Slovnici 253 kot drugotna dvojnica.

³⁵ Po slovnici 220 je zvalnik enak imenovalniku.

³⁶ V Slovnici 245 kot drugotna dvojnica. V pismu Zoisu 24. 1. 1809: *In Krain lebt der Dual noch in voller Blüthe fort* (K 1, 34).

³⁷ V Slovnici 323 kot drugotna dvojnica, seveda le pri glagolih na *-im*.

³⁸ V opombah k ponatisu Slovnice leta 1971, str. VII, je R. Kolarič opozoril, da Kopitar ni registriral pluskvamperfekta.

sivši J 2, 250 in *prišedši* J 2, 215 sta rabljena pridevniško.³⁹ Poleg regularnih oblik za tikanje, vikanje in onikanje se v povedni obliki v zvezi s pomožnikom uporablja polvikanje *niste hud* P 121, *ste milostiv* P 129.⁴⁰ Pridevnik pozna oboje oblike: *tuj* J 1, 92, *velik* P 126, *dolžan* P 129, (*en*) *lep* P 121 in *tuji* P 127, *velki* J 2, 253, *ta bogati* J 2, 202. Med posebne oblike pridevnikov sodijo: *je cël kupec* J 2, 227, *vsaki dan* J 2, 215. Pridevnik *žleht* P 127 je rabljen nesklonljivo.⁴¹ Namesto povratnega osebnega zaimka se pojavlja osebni zaimek: *morem še vse moje opraviti* K 1, 152.⁴² Redno se rabi tradicionalna nevtralizirana (dolenjska) oblika svojilnega zaimka *njih pismo* P 124.⁴³ Opomniti je treba, da pozna Kopitar za govorni *ka*⁴⁴ tri pisne variante *ki*, *ko* in citatno *ke*; le-ta izraža lahko oziralnost (P 121 ali J 2, 202), časovnost (J 2, 213 ali P 121), vzročnost (J 2, 239 ali J 2, 14), irealno pogojnost (K 1, 152 ali P 127) ali primerjalnost (J 2, 219). Veznik *dokler* J 2, 14 se ne veže z nikalnico. V pisnih se uporabljata tako določni (*potlei pa te šribarje pogleda* K 1, 152) kot nedoločni člen (*en priatelj me za nje nadlegje* P 127);⁴⁵ vendar sta časovno v upadanju, le nekaj zvez se ohranja (*en malo* J 2, 244).⁴⁶

Najbolj zanimiv in presenetljiv hkrati je pogled v Kopitarjevo besedišče. Ta, v imenu katerega se je začel čelni spopad z germanizmi, je v svojih pisnih uporabil nad sto nemških in drugih izposojenk ter več desetink kalkov in evropeizmov. Tudi če upoštevamo stilistiko privatnih pisem in piščev temperament, nas obilica tega gradiva opozarja na treznost Kopitarjevega odnosa do prevzetih besed oziroma na njegovo védenje za zvrsti knjižnega jezika.⁴⁷ Kar je grajal npr. v Primčevih knjiž-

³⁹ V Slovnici 321 obžaluje izginjanje teh oblik.

⁴⁰ V Slovnici 289 dopušča to izrazno možnost za nižji govor.

⁴¹ O nesklonljivosti izposojenih pridevnikov govori, navajajoč za zgled tudi ta leksem, v pismu Dobrovškemu (J 1, 69). — Naglasi pri pridevniku: *hudi* J 2, 187, *lepé* K 2, 146; *lépi* K 2, 152. Pridevniška shema v Slovnici 255 določa debelno naglašanje.

⁴² V Slovnici 283 posebej opozarja na povratni osebni zaimek kot slovensko posebnost. Podobno v Zupanovi oceni Primčevih Branj (M 218).

⁴³ V skladu s Slovnico 290.

⁴⁴ V Slovnici 294: *ki* (*lies k'*).

⁴⁵ Norma je določena v Slovnici 214–215 in 273. Zupan je v kritiki Branj Primca hudo napadel zaradi rabe člena. Kopitar si je iz knjige še posebej izpisal več primerov slabe rabe: *tim revnim* 93, *en stol* 89, *en mejckino* 38 itd.

⁴⁶ V Slovnici 368: *enmalo*.

⁴⁷ V Slovnici 288 opozarja na razliko med kmečko in meščansko govorico pa tudi na način, v katerem meščani govorijo s služabniki. Razlikuje govorni in pisani jezik (M 265). Omenja knjižni jezik (J 1, 343), dialekt v pomenu 'jezik' (M 124) in v pomenu 'narečje' (M 265), (mestni) žargon (J 1, 14 in M 301) in pravni stil (V 84). Posebej oceni Vodnikov (K 1, 152) in Kumerdejev stil (J 1, 34). Dvojni stil je bil znan tudi Vodniku (Ms 425/c 18) in Primcu (Ms 361/J). Zato Kopitar v polemiki užaljeno citira Čopovo »so wichtig empfohlenen Unterschiede der solemnen und der colloquialen Sprache« (N 2, 338).

nih delih,⁴⁸ je sam zapisal v pogovornem jeziku privatnega pisma, tako se zna *vrajmat* J 2, 199, *pustite slišat* P 126, *gori dati* J 2, 213.⁴⁹ Sicer pa je to misel vsaj posredno sam izrazil (N 2, 260). Večina Kopitarjevih izposojenk je bila v času nastanka pisem zunaj oziroma že zunaj knjižnega jezika, živele pa so v govoru ljubljanskih meščanov, predvsem med sluščinčadjo, s katero je bil Kopitar, ko je bil pri Zoisu, v najtesnejših stikih. Poglejmo si po nekaj primerov za posamezne skupine. Knjižne izposojenke: *gnada* K 1, 152, *soldat* P 122, *vakance* P 126, *študirati* J 2, 220, *lih kar* J 2, 214. Neknjižne oziroma iz knjižnega jezika že izločene izposojenke: *rajtinga* J 2, 196, *štenga* P 128, *štrafati* J 2, 219, *koštati* J 2, 213, *lonati* P 121, *ponucati* P 121, *fajn* J 2, 265, *fertig* P 124. Splošne pogovorne besede: *prata* J 2, 190, *komi* J 2, 187, *kajon* J 2, 213, *interesant* P 124, *topelt* J 2, 213, *natirlih* P 127, *aventiš* P 121, *probirati* P 121. Specialne pogovorne oziroma žargonske besede: *drukfeler* P 126, *instruktion* J 2, 215, *drukati* P 127, *gratulirati* P 124. (Med njimi so besede, ki se danes tudi v teh zvrsteh ne uporabljajo več: *kofehaps* P 124, *kuhelicimer* K 2, 173, *šarvahter* K 1, 152, *birtšoftvati* J 2, 187, *unterhaltati* P 124).⁵⁰ Kalki: *dopasti* P 121, *zastopiti* P 124, *podstopiti se* J 2, 183, *držati na koga* J 2, 218, *oun videti* P 121, *gori dati* J 2, 213, *brez de bi* P 127. Posamezne zelo očitne germanizme je začel Kopitar opuščati po 1811, npr. *slišati* 'pripadati' (J 1, 70 in J 2, 213) ali pa za + nedoločnik (K 1, 152 in J 2, 214), sicer srečujemo to besedje v vseh pismih. Kako previden je bil v sprejemanju nadomestnih besed, pričajo *cajt*, *kušniti* in predlog *od*. Zveza *nimam cajta* J 2, 192 je bila splošno pogovorna in Kopitar jo je rabil tudi v pismih. Potem se je v korespondenci nekje med Primcem, Zupanom in Vodnikom pojavil dolenski *ne utegnem*⁵¹ in Kopitar se je začudil: »Wexelna že nisim imal cajta (quin dicis vtégnil) potégniti.« Beseda *kušniti/kušovati* P 124 je bila celo knjižno rabljena, zato so se tem bolj prizadevali najti ji primerno domačo sopomenko. In Kopitar je v pismu Zupanu takole naročil pozdrave za Zoisa: »Velkimu očetu roko ljubim (dalmatice).« (J 2, 244.) Ko je Dobrovský v pismu omenil, da je predlog *od* v zvezi *Pesem od Lambergarja* germanizem,

⁴⁸ V izpisu iz Primčevih Branj: *pustili spat* 14, *skerbno gori zrediti* 15 [14]. V Zupanovi oceni iste knjige 225: Znati ethält im slovenischen nur den Begriff des verstehens, wissens, nicht des physischen könnens.

⁴⁹ Ta tip prislovne glagolske zloženke je bil razširjen celo pri Srbih in Hrvatih. Prim. I. Nyomárkay, *Studia Slavica* XXIV, 1978, 195.

⁵⁰ Besedo *unterholtati* v pomenu 'zabavati' je pred 1890 zapisal T. Zupan. Kako Lenka Prešernova svojega brata pesnika popisuje, Celje 1935, 23.

⁵¹ Prim. F. Levstik, *Gospodoma nasprotnikoma*, Zbrano delo 6, Ljubljana 1956, 111.

in dodal, da je neločevanje med *od* in *o* znamenje popolne slovenske germaniziranosti (J 1, 229), mu je Kopitar lakonično odvrnil: »Pravimo od Lambergarja, o pa nima tega pomena.« (J 1, 231.)

Poleg ljudskih izposojenk je Kopitarjev slovar poln kulturnih besed in evropeizmov, npr.: *grammatika* P 127, *lexicon* P 121, *plural* P 126, *proverbium* J 2, 214, *skriptor* J 2, 213, *duplikat* P 127, *fragment* P 129, *cen-zura* J 2, 214, *jus* P 124, *direktor* J 2, 218, *porto* J 2, 213, *kurz* J 2, 216, *kompetirati* J 2, 188, *repetirati* J 2, 203. Za Kopitarja značilno leksiko predstavljajo tudi citatne besede iz več evropskih jezikov: *notarius* J 2, 188, *ergo* P 126, *accurate* P 129, *nota bene* [NB] P 132; *abbe* J 2, 215, *sa santé* J 2, 187, *d'accord* P 128; *Kundschaft* J 2, 213, *Gebelbuch* P 121; *philologičeskaja učenost* J 2, 188; *duben* J 2, 13, *gosudar* J 2, 186.⁵² Izbor le-teh je seveda pogojeval prejemnik pisma. Vodniku npr., ki ga je hotel zbadati zaradi pretiranega slovenjenja in sprejemanja slovanskih izposojenk, je namenil besede *gospon* P 124, *klopež* 'bankir' P 127, *posvoditi* P 127.⁵³ Med tako vezane besede spadajo tudi: za Metelka oz. Ravnikarja *prazdnik* J 2, 175, za Zupana *jezikar* J 2, 214 in *liceličnik* J 2, 227. Kopitar je bil sploh zadržan do novih besed, zlasti do predolgih zloženk. Za dober primer take tvornosti pa je imel kontrahirano ljudsko obliko tipa *debe-kožnik* < *debelokožnik*.⁵⁴ Tudi za izpeljanke je imel stroga merila.⁵⁵ Po drugi strani je za Kopitarja značilno, da nima niti starih oziroma zastarelih besed niti novih slovanskih izposojenk. V zgodnji dobi je še pisal tradicijski *kadar* P 121 in *kateri* P 127, pozneje je začel uporabljati *ko* in *ki*. Že Breznik je ugotovil, da nima Kopitar v svoji Slovnici nobene izposojenke;⁵⁶ k temu lahko dodamo, da najbrž tudi v pismih ni nobene,

⁵² Veliko citatnih besed in zvez je uporabil tudi v nemških pismih, npr. Zoisu: *nolens volens, proprio motu, in publico, pour tout cas, à disposition, va bene, vedremo* itd. Med citati so mu bili ljubi zlasti svetopisemski, npr. *dic verbo et sanabitur anima mea*.

⁵³ Ker je bil za naravno in postopno uvajanje novega, se je v izpisu iz Primčevih Branj 26 spotaknil ob Pohlinovo oz. Vodnikovo novinko: *okrožnik quare non adponis taljer?* In v oceni Vodnikove Pismenosti: pismenja znadnost = Grammatika! quae varietas et copia! sed qualis (J 1, 255). V pismu Zupanu 18. 8. 1810: Solche Vodnikismi machen in Briefen lachen, in Büchern würden sie speyen machen (J 2, 201). Prim. tudi Slovnico 142–143.

⁵⁴ Prim. Diess ist ein Beispiel aus hunderten von der Art, wie das Volk zusammengesetzte Wörter bildet, nicht so ellenlang wie die Grammatiker von Profession (M 154). Isti primer navaja po Kopitarju Levstik, Napake slovenskega pisanja, Zbrano delo 6, Ljubljana 1956, 67.

⁵⁵ Dobrovskega je takole poučil: Der Hosenträger heisst nicht hlačar (ein Mensch mit weiten Hosen oder ein Hosenmacher, wenn die Schneideri so getheilt wäre, würde so heissen), sondern ašterželj, allem Ansehen nach ein deutsches Wort (M 281).

⁵⁶ A. Breznik, Josef Dobrovský 1753–1829, Praha 1929, 10. — Nekaj jih vendar ima: *cilj, tolovaj* 224, *po nobeni ceni* 375. — Prim. v izpisu iz Primčevih Branj 53: *kinč ungarisch?*

ki bi nastopala kot nevtralen izraz (*činiti* J 2, 187, *platiti* J 2, 186, *spečaten* J 2, 14).

Toda motili bi se, če bi iz povedanega sklepali, da Kopitarjeva slovenska pisma — niso slovenska. Frekvenčna analiza kaže, da je osnovno in ključno besedje njegovih pisem tipično slovensko, ljudsko v najboljšem pomenu besede, saj se pogostnostna lestvica Kopitarjevih besed v vrhu dobro pokriva z lestvico ljudskega besedišča, kakor se kaže npr. v Prešernovih ljudskih pesmih, oziroma z lestvico slovenskega knjižnega jezika.⁵⁷ Poleg tega so pisma prepletana z domačo frazeologijo, klišeji,

⁵⁷ Prim. vrh pogostnostne lestvice za:

Št.	Kopitarjev dopisovalni jezik	Jezik Prešernovih ljudskih pesmi	Splošni knjižni jezik	
1.	biti	229	biti	in
2.	on	77	on	biti
3.	ne	77	jaz	se
4.	da	63	se	v
5.	jaz	56	ne	ne
6.	pa	53	v	on
7.	ino	53	ti	da
8.	za	42	da	na
9.	na	41	in	ta
10.	se	40	tako	jaz
11.	en	39	na	z
12.	vi	35	iti	pa
13.	bi	30	moj	ki
14.	tudi	30	ta	bi
15.	ves	30	pa	ves
16.	še	29	lep	za
17.	v	26	hoteti	po
18.	ali	23	z	svoj
19.	po	22	k	še
20.	imeti	21	imeti	ti

Kopitarjevi leksemi, ki imajo vzporednico vsaj v eni sosednjih lestvic, so debelo tiskani. Ostali so pogojeni z zvrstjo sporočila (*ti* — *ti*) ali z osebnim stilom (*ves, še, ali*).

Morda ne bo odveč, če poizkusimo pogledati na Kopitarjevo besedišče še z nekaterih drugih vidikov. Popolni izpis 16 Kopitarjevih slovenskih pisem — smo že rekli — obsega 2870 besed oz. 860 leksemov. Iz teh podatkov lahko ugotovimo, da ima Kopitar zelo obsežen besednjak: vrednost 16 po Guiraudovi formuli. (Prim. Prispevek k statistični obdelavi slovenskega jezika, Ljubljana 1974, 16.) S celotne pogostnostne lestvice razberemo tole: Osnovni leksemi (št. 1—50), med katerimi je kar 8 glagolov (*biti, imeti, dati, pisati, vedeti, iti, prositi, morati*, pri čemer sta značilna zlasti zadnja dva) in le 3 samostalniki (*gospod, gramatika, baron*), pravega pridevnika pa sploh ni, so zelo angažirani, medtem ko raba preostalih visokofrekvenčnih leksemov hitro upada, tako da je razmerje med 1. in 50. leksemom na lestvici 1:23, kar je v primerjavi z drugimi doslej znanimi dejstvi nenavadno veliko. (Prim. S. Suhadolnik, Frekvenčna analiza besedišča v Tavčarjevi povesti Cvetje v jeseni, Slavistična revija XXII, 1974, 32.) Osnovni in ključni leksemi s frekvenco (nad) 4, ki jih je skupaj 130, pokrivajo 65% vsega v pisnih uporabljenega besedja, preostali areal pa

reki in pregovori: *dobiti v roke* K 1, 152, za *dobro vzeti* P 129, *rojiti po glavi* K 2, 104, *na kol obesiti* J 2, 214, za *nos voditi* K 1, 121, *molčati kot rit* J 2, 257; *to se pravi* K 1, 152, *lepo počasi* K 2, 168, *po vsi sili* J 2, 249; *to je ena* P 127, *ni gotova* P 121,⁵⁸ *taka je là* K 2, 108; *korajža velja* J 2, 216; *gosta služba, redka suknja* J 2, 238.⁵⁹ Nekatere fraze so pri Kopitarju malo drugačne, kot jih poznamo danes, npr. *bob v steno* J 2, 239, *se bojim, de bo maša* P 127, *pri tebi vse na dilcah leži* J 2, 204, *pod koš spraviti koga* J 2, 188, za *uho povedati* P 127.

Pomeni in sopomeni Kopitarjevih besed se v glavnem pokrivajo s sedanjimi, npr. *besedišče* 'slovar' K 1, 45, *fant* 'sin' K 2, 108, *je glavca* 'je nadarjen' J 2, 265, oziroma s pomeni, poznanimi iz takratne rabe, npr. *kupec* 'trgovec' J 2, 227, *zamera* 'odpuščanje' J 2, 192, *nedelja* 'teden' J 2, 186. Med pomensko manj znane sodijo *tabla* 'tabela' P 121, *zbor* 'komisija' J 2, 218, *komisija* 'opravek' J 2, 219, *učilišče* 'univerza' J 2, 14. Opazna je metonimična raba: *velki oče* 'Zois' P 127, *miza* 'omizje' P 128, *voda* 'Donava' K 2, 104, *Turek* 'Turki' J 2, 204, *šola* 'univerza' P 126. Iz želje po pomenski natančnosti je Kopitar (rabil in) zagovarjal pisno ločevanje *sej* J 2, 218 : *saj* K 2, 134 ali J 1, 234⁶⁰ in *kje* : *tje* (namesto narečnega *kjè* J 1, 234).⁶¹ Med leksičnimi posebnostmi naj omenimo strokovna izraza *človeška ribica* K 2, 134 in *zoisit* J 2, 215, kriptogram *Prešeren [P]* J 2, 112 ter aktualizirani šaljivi etimologiji imena *Napoleon*, to je *na-pol-on* K 2, 104 oziroma *na-polje-on* P 127 in K 2, 119, druga morda z ekspresivno konotacijo *napolje-on*.

Tudi skladenjsko je v pisnih marsikaj pozornosti vrednega. Pri zaničanem povedku se precej uporablja tožilnik: *zakaj to ne pogledate* J 2, 218, *to pravo nobeden ne ve* P 128, *kar nisim vreden* K 1, 152,⁶² a tudi *vaših buko še nisam pogledal* J 2, 14. Posamezne glagolske vezave niso, kakor so v rabi v sodobnem knjižnem jeziku, vendar je zaradi pomanjkanja primerjalnega gradiva težko reči, ali gre za starejše domače tipe ali za kalke. Take so: *čakati na 'želeti'* J 2, 14, *premišljevat* ga J 2, 191,

zaseda 730 nizkofrekvenčnih leksemov, med katerimi je 540 takih, ki so uporabljeni le po enkrat. To priča o nabitosti besedila z zelo različnimi informacijami.

⁵⁸ Podobno v Slovnici 262.

⁵⁹ Prim. Kopitarjevo premišljanje o glagolskem vidu ob drugem slovenskem pregovoru: Ich hatte Ihnen versprochen, im August umständlicher zu schreiben. Aber homo proponit, Deus disponit, was ein Bauer dem Baron Zois, unbewußt, so krainerisch gab: élóv'k obrača, bog oberne, die imperf. Form und die perf. so glücklich gebrauchend: homo versat, Deus vertit (V 199).

⁶⁰ V skladu s Slovnico 368.

⁶¹ V skladu s Slovnico 193 in 297.

⁶² V Zupanovi oceni Primčevih Branj M 220: Nie hört man was solches aus dem Munde des Landmannes; es beleidigt jedes unverwöhnte slovenische Ohr.

pisati h komu P 127. V Kopitarjevih pismih sicer ni umetnih povedi, kakršne je uporabil npr. Prešeren v pismu staršem, je pa precej zapletenih priredij in podredij (J 2, 213), zato zavzemajo ustrezni vezniki visoka mesta na pogostnostni lestvici: *da* (4.), *ki* (30. oz. 12.), *ko* (49.), *če* (28.), *ino* (7.), *pa* (6.), *ali* (18.).⁵⁷ Ima pa tudi zelo kratke, razsekane povedi. Besedni red je domač; povedek praviloma ne teži po umiku proti koncu stavka, vendar je zlasti v prvih letih marsikak stavek oblikovan po nemško.⁶³ Prim. »Ena mlada Dunejka je svojga moža zadavila, desi je še le pul leta omožena bila, zato ki jo je kregal, de je soldata štimala.« (P 121.) Pogost pa je premik pomožnika oziroma naslonke sploh zaradi pogovornega stila na začetek stavka: *Sim mu prerokval* J 2, 188, *Je siten mož* K 2, 174, *Se mi mudi* P 128.

S tem smo se dotaknili stilnih vprašanj v Kopitarjevih pismih. Tu je treba posebej omeniti dve stvari: ekspresivna besedna sredstva in makaronizem. V pismih srečujemo dosti čustveno obarvanih besed (*ženica* P 124, *božček* J 2, 230, *florček* P 127, *šembrano* J 2, 187, *pocrkljati se* J 2, 244), vendar je bila večina njih iz slabšalno-ironičnega območja (*baba* K 2, 108, *buča* K 2, 143, *norec* J 2, 214, *Krajničič* P 131, *kracljati* J 2, 192, *črkniti* P 127, *preklet* J 2, 188, *hudičov* J 2, 213, *smrdljivo* J 2, 191, *smrkov* J 2, 265), deloma pa tudi iz nizkega in vulgarnega slovarja (*spinja* J 2, 224, *uscane* J 2, 188, *drek* J 2, 214, *rit* J 2, 238, *požreti* K 2, 104, *naj se piše* J 2, 205). V literaturi se pogosto omenja, da je imel Kopitar za psovko tudi besedo *menih*,⁶⁴ vendar za to ni dokaza. Kopitar se je norčeval iz menihov in meništva, beseda sama pa je bila nevtralna in kot taka ena izmed desetih, ki so mu služile za utemeljevanje panonske teorije (J 1, 506). Med opazne Kopitarjeve stilizme sodijo tudi naslovi, ogovori in zaključki pisem s podpisi vred. Zupana je npr. takole tituliral: *Dragi brate, Ljubimejši in dražajši moj, Verehrtester Freund, Sacrosancte Doctor, Жyкzвф τω Εξραω Censor et scriptor S. P.* (J 2, 182—270). Največjo stilno zanimivost predstavlja makaronizem. Tak način izražanja v Kopitarjevem času za razvite jezike ni bil kaj nenavadnega,⁶⁵ za slovenščino pa je bil posebnost. Prim. »Bodi ga Bog hvaljen de ste taki možje an der Spitze! sed laborate.« (J 2, 218.) Ali: »Dunejci habent altro v' buči quam l'ennui de vous autres curés de campagne!« (J 2, 258.) Take, v besedju večjezične, a skladenjsko in oblikoslovno čiste povedi je stilno razgibal še s

⁶³ Prim. A. Breznik, O stavi dopovednega glagola, Dom in svet XVIII, 1905, 163; isti, Besedni red v govoru, Dom in svet XXI, 1908, 267.

⁶⁴ Npr. I. Prijatelj, Duševni profili slovenskih preporoditeljev, Ljubljana 1935, 37 in 56.

⁶⁵ Prim. R. Jakobson, Lingvistika i poetika, Beograd 1966, 234.

tem, da je besede določenega jezika, npr. slovenščine, oblikoslovno vključil v sistem drugega jezika, npr. latinščine. Prim. *mladas čebelicas* J 2, 265, *staram Kurbam* J 1, 385, *snoriviti, obnoriviti* J 1, 392, *kosmatas narro* J 2, 237, *lepissime pozdravi* J 2, 260. S temi besednimi igrami je Kopitar dopisnike presenečal (J 2, 299). Dobrovskemu je nekoč celo priznal, da je makaronizem njegova slabost, in ga prosil za oprostitev, vendar se je zagovarjal, češ da mu prav ta omogoča hitra in lahkotna sporočila (J 1, 224 in 322).

Jezik je bil Kopitarju osrednji predmet znanstvenega zanimanja in pa sredstvo, ki ga je, samotnega in čudaškega človeka, povezovalo s svetom. Dodobra je obvladal jezik kot tak, in to mu je omogočalo komuniciranje na katerikoli ravnini in v kakršnikoli obliki. Izrabljal je vso njegovo izpovedovalno moč in lepoto. Zato je tudi zavestno kršil norme. Pri svojem tako rekoč nepretrganem pisanju je grmadil stavek na stavek in če se mu je miselni tok za hip ustavil, ker ni bilo pod peresom najustrežnejšega izraza za določen pojem, je preskočil v drug izpovedni vzorec ali celo v drug jezikovni sistem. Zato mu je suvereno obvladovanje jezika prinašalo tudi duševno sprostitev in estetski užitek.

Slovenščina v tem okviru nima pomembnejšega mesta, je pa angažirano navzoča. V slovensko oblikovanih pismih se razkriva pogovorni jezik naših izobražencev razsvetljencev, kakor se je ohranil v Kopitarjevi zavesti. Odlikujeta ga bogato besedje in velika obvestilnost, karakterizira pa raba mnogih, zlasti glede na njegovo Slovnico knjižno neuzakonjenih oz. variantnih jezikovnih prvin.

ZUSAMMENFASSUNG

Deutsch und Latein hielt Kopitar in erster Linie für seine Publizistik- und Korrespondenzsprache. Jedoch gebrauchte er das Slovenische regelmäßig als Beweis- und Illustrationsmaterial und bestimmte dabei für manches Wort den genauen Gebrauch, die Bedeutung oder den stilistischen Wert; er hat aber auch sechzehn Briefe geschrieben, in denen das Slovenische mehr oder weniger breit verwendet wird. Der vollständige Auszug aus diesen Briefen enthält 2870 Wörter bzw. 860 Lexeme.

Die Sprache der slovenischen Briefe Kopitars ist die leicht literarisierte Umgangssprache der Ljubljanaer Gebildeten zu Beginn des 19. Jahrhunderts; die Volkssprache von Gorenjsko bildete deren Grundlage, ihre Oberschicht jedoch war belastet mit ausländischen Interferenz. Kopitar hat die slovenischen Briefe in einer lebendigen Sprache abgefaßt und dabei viele Elemente aus Mundart und Jargon, Germanismen und verschiedene expressive Mittel gebraucht, besonders den makkaronischen Stil, obwohl er gleichzeitig von Verfassern literarischer Werke sorgfältige und reine Literatursprache forderte, wie sie in seiner Grammatik von 1808 dargestellt und kodifiziert war. Ein weiteres Charakteristikum der Briefe Kopitars ist der reiche Wortschatz, und die Tatsache, daß sie sehr informativ sind.

KAKO POJMOVATI KOPITARJEVO OPREDELITEV ZA LJUDSKO OSNOVO SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

V Kopitarjevi slovnici (1808) je izrečena ostra kritika tedanjega »mestnega« kranjskega jezika, pogojev izobrazbe in socialnih možnosti pripadnika slovenske narodnosti. z teh spoznanj so izhajali naslednji Kopitarjevi zaključki: »Mestni krajski (govorjeni in starejši knjižni) jezik«, za katerega je značilna opazna stopnja interference mednarodnih in medjezikovnih pojavov (1. glasoslovno-oblikoslovna, 2. besedno-skladenjska), že kot neenotna jezikovna zgradba (*Kauderwelsch!*) ne more biti uspešno sporazumevalno in izobrazbeno sredstvo za večinsko slovensko prebivalstvo podeželja. Nujna je njegova preobrazba tako z jezikoslovnih kot tudi narodnostno-družbeno-humanitarnih razlogov; ti so predvidevali vključitev Slovencev kot naroda v kulturno nadstavbo Evrope. Preobrazba »mestne« jezikovne osnove je potekala ob naslonitvi na jezik večinskega slovenskega kmečkega sloja. Zadevala je podrobno razčlenitev glasoslovno-oblikoslovnih narečnih pojavov ter se soočala s skladenjsko-leksikalno zgradbo slovenskega jezika nasploh. Ta se je zdela v živem govoru slovenskega podeželanca oziroma ljudski besedni umetnosti pristna, funkcionalna in zato v normativnem in stilističnem pogledu ustrežna.

Kopitar's Grammar (1808) contains a sharp criticism of the "oppidan Carniolese" of the time and of the educational and social prospects of the members of the Slovene nation. Kopitar's conclusions were these: The urban Carniolan (spoken and older literary) language, marked by a noticeable amount of interdialectal (in phonomorphology) and interlingual (in lexis and syntax) interferences, cannot be a successful means of communication and education for the Slovene population of the countryside; its non-uniform linguistic structure (*Kauderwelsch!*) alone prevents it. It needs to be reformed for reasons both linguistic and national, anticipating the inclusion of Slovenes as a nation into the European cultural superstructure. The reform of the "urban" base was being brought about by seeking support in the folk speech of the rustic Slovene majority. It involved minute analysis of phonological and morphological dialectal phenomena and a scrutiny of the lexical and syntactical structure of Slovene in general. In the living speech of the Slovene countryman and in the folk verbal art, this structure seemed authentic and functional, and therefore suitable as the normative and stylistic model.

Ko prebiramo zanimivo Kopitarjevo slovnico,¹ ki vsebuje poleg razvojno zasnovanega glasoslovno-oblikoslovnega opisa kot neke vrste enciklopedija jezikoslovne vednosti še vrsto zanimivih, širše jezikovnih kontrastivnih primerjav, narečnih opazk ter spodbudnih družbeno-zgodovinskih razlag, naletimo med njimi tudi na kritično oceno »mestnega jezika«. Ta Kopitarjeva sodba opredeljuje sicer na splošno tedanji

¹ J. Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, Ljubljana 1808.

govorjeni, a tudi pisni jezik mest na Kranjskem, zadeva pa nedvomno predvsem Ljubljano. Oprta je na Kopitarjevo mladostno izobrazbeno izkustvo, vezano na to mesto, čeprav so v njegovi sodobnosti morale biti podobne jezikovne razmere značilne tudi za mesta drugih slovenskih dežel tedanje Avstrije, o čemer, žal, vemo premalo (npr. Celovec, Kranj, Celje, ki so nedvomno bili dvojezični, ter Gorica in Trst z italijanščino na »višji ravni«). V tem kontekstu postaja vprašanje »mestnega jezika« še posebej zanimivo, saj se v določenem smislu prekriva s pojmovanjem nadnarečne zgradbe širše veljavnega knjižnega jezika oz. njegovim oblikovanjem v zgodnjem obdobju redko ohranjenih rokopisnih spomenikov. S tem pa je neposredno povezano tudi vprašanje njegovega funkcijsko-zvrstnega razpona v ožjem in širšem slovenskem jezikovnem prostoru.

Kopitar pravi: »/P/redstavimo si kranjskega pisatelja. Z osmim ali desetim letom je zapustil očetno slovansko ognjišče, da se vzgaja v nemškem mestu po Nemcih v nemškem jeziku za nemškega državnega služabnika. Sedaj mora svojo slovansko materinščino, ki je v tej starosti itak še ne obvladuje v njeni celoti, prijetno pozabljati, da mu postane naklonjena vladarica Teutona. Naj se mi ne oporeka, da se v mestih vendar tudi kranjsko govori ... / Trubarjevi nemčizmi / so cvetke iz mestne kranjščine ... Ti mestni otrobi so oni jezik, ki ga bodoči pisec čuje v letih svoje mladostne izobrazbe ...«²

Skušajmo to čustveno motivirano Kopitarjevo kritično oceno mestnega kranjskega jezika presojati in osvetljevati v skladu z znanimi zgodovinskimi dejstvi, ki so pogojevala nihajoče vzpone in zastoje slovenske narodnostne skupnosti v času in prostoru. Skušajmo na vprašanje odgovoriti tudi s sociolingvističnega zornega kota, ki notranjejezikovno jezikoslovno analizo razširja na izvenjezikovne, družbene dejavnike jezikovnega razvoja — na tiste jezikovne ravnine, ki so v času in prostoru še posebej odraz družbenega življenja in njenih sprememb in se nam razkrivajo predvsem v besedišču in skladnji.

Nakazana analiza vseh jezikovnih ravnin bo pokazala, ali so, in kje so objektivni razlogi za upravičeno ali neupravičeno Kopitarjevo nejevoljo. Kopitar nam avtobiografsko slika usodno pot vzgoje marsikaterga izobrazbe željnega vaškega otroka in mladeniča, ki je ob prehodu iz svojega vaškega družbenega okolja poleg tujega jezika moral osvojiti tudi vrsto drugačnih družbenih navad, spoznati in obvladati svoj novi »govorni položaj«, če se je hotel uvrstiti med izobražence, ali pa je usodno

² Kopitarjeva Slovnica str. 53–55. Prevod citiram po I. Prijatelju, Duševni profili naših preporoditeljev. LZ 1921, 395.

ostal na pol poti, ko ga ne eno ne drugo družbeno okolje ni več sprejelo za svojega...

Tak dolgotrajni preobrazbeni in izobrazbeni potek, povezan s prehodom v uglednejši družbeni sloj, s praviloma višjo civilizacijsko življenjsko stopnjo, je Slovincem vse zgodovinsko obdobje od pokristjanjevanja v 8. in 9. stol. do prve svetovne vojne prinašal težke narodnostne izgube. S prestopom v višji družbeni sloj so se zveze z nižjim socialnim okoljem večinoma rahljale, dokler se niso s spremenjenim odnosom do maternega jezika bodisi socialno zaznamovane mestne govorice ali pa tudi le vaškega narečja dokončno pretrgale. Njen član, novi izobraženec, vezan po svojem delu, po svoji dejavnosti na nemško narodnostno skupino, ki je v slovenskem jezikovnem prostoru tvorila in razvijala »kulturno nadstavbo« oziroma birokratsko »superstrukturo«, se ji je prej ali slej bolj ali manj zavestno priključil. Vse starejše obdobje naše narodne zgodovine do 18. stoletja je bilo raznarodovanje vseh slovenskih družbenih slojev predvsem socialno motivirano, nikakor pa ne nujno. Prav tako ni dani »jezikovni položaj« enako prizadel vseh dejavnosti v enaki meri. Duhovščina, star slovenski trgovski mestni sloj, podeželsko plemstvo — vsi tisti, ki so vzdrževali delovne stike z najnižjim slojem prebivalstva v mestih in na podeželju, ki je bilo vedno slovensko, so kot sredstvo sporazumevanja gojili in uporabljali drugi »deželni jezik«. ³ Kakšen je bil ta »deželni jezik«? Ali le ožje vaško narečje, ali »mestni«, »boljši« jezik? Domnevamo, da je bil to bolj ali manj krajevno narečno obarvani nadnarečni tip tistega (knjižnega) jezika, ki se je razvijal v območju verskih središč (starih samostanov po mestih in deželi ali drugih cerkvenih središč) ali gosposčin, kjer je iskati izvore slovenskega poslovno-uradnega jezika. Ta tip jezika je zaradi življenjskega stila njegovih uporabnikov pridobival na pomenu tudi pri širših ljudskih množicah, ki so se ga skušale naučiti. Kakšne možnosti so pri splošni nepismenosti za to imele? Vse od baroka dalje, pa tudi prej, so se razvijale slikovite skupinske bogoslužne dejavnosti, kot so bila božja pota, pasijonske in druge verske igre, bratovščine in procesije, kjer so se razvijali cerkvena pesem, pridiga, molitveni obrazci. Vse to pa je pospeševalo osvajanje tistega jezika, ki je nastal v cerkvenem okviru in se

³ Opozarjam ob tem na izdajo P. Merkuja Slovenska plemiška pisma družin Marenzi—Coraduzzi s konca 17. stoletja, Trst 1780. Pisma nas pravzaprav ne smejo presenečati; so le dragocen dokaz dvojezičnosti plemičev po mestih in deželi. Čeprav so v vsebinskem pogledu le »potrošniška«, so v jezikovnem pogledu zanimiv primer prepletanja tradicionalno-knjižne jezikovne podlage z ožjenarečnimi glasoslovno-oblikoslovnimi značilnostmi 17. stoletja.

kolikor mogoče izenačeval že zelo zgodaj, že pred dejavnostjo protestantov v 16. stoletju. Dogmatsko zasnovani janzenizem je ob koncu 18. stoletja te dejavnosti v splošno nezadovoljstvo zatiral,⁴ je pa s pospeševanjem uvajanja osnovnega šolstva vprašanje slovenskega knjižnega jezika na svoj način aktiviral in naporna iskanja pospešil. Le izjemne osebnosti naše zgodovine so ob ugodnejših osebnih ali idejno-družbenih pogojih zavest pripadnosti slovenski etnični skupnosti ohranjale. V 16. stoletju jo je predvsem Trubar gojil, razvijal in razvil do tiste zrele stopnje, da nam je (dokončno) podaril knjigo z dovolj izoblikovanim knjižnim jezikom za svoj čas, ko je šlo res za prvi knjižni poskus slovenskega jezika v tisku. Vendar ta jezik, ki ga je pisal, predpostavlja že starejši obstoj in razvoj. Je dediščina tiste obredne govorne tradicije (molitev, petje, pridiga), ki se je oblikovala v okviru cerkvene organizacije na Slovenskem. To se zdi tem bolj očitno, ker je znano, da je Trubar deloval kot pridigar v Trstu in Laškem dobrih sedem let, preden je prišel v Ljubljano. Razen tega sam imenuje ta jezik »kranjski«, ne npr. ljubljanski; torej gre za jezik, ki je moral biti v rabi tudi na tistih delovnih mestih »Kranjske«, kjer je Trubar deloval.

Ob koncu 18. stoletja pa je Kopitar ob ugodnejših, narodnostni prebui bolj naklonjenih pogojih, ob mentorju in mecenu Zoisu, ob njegovem intelektualno razgibanem omizju, ta »krajnski jezik« spoznaval, osvajal,⁵ ga s svojim rodnim gvorom soočal, ga kritično znanstveno pretresal ter se zavedel njegove pomembne družbene in kulturološke vloge. Prav ta vidik pa je narekoval temeljito prenovo knjižne osnove na vseh ravneh jezika.

Jezikovna analiza »starega krajnskega jezika« ali tudi njegove govorne različice, mlajšega »mestnega jezika«, ki ga je Kopitar predvsem odklanjal, kaže, da gre pri tem sistemu za dva nasprotujoča si dejavnika: za medsebojno učinkovanje narečno neskladno razvitih pojavov v časovnem razvoju — in za učinkovanje nesorodnega, tujega jezikovnega sistema na domači, ustaljujoči se besedno-skladenjski sistem. Gre za dve vrsti jezikovnega prepletanja ali interference: za mednarečno in medjezikovno.

⁴ J. Gruden, Pričetki našega janzenizma; Janzenizem v našem življenju 1777. Čas X, 1916.

⁵ S. Suhadolnik, Kopitarjeva (dopisovalna) slovenščina. Referat na zborovanju Slavističnega društva Slovenije, Nova Gorica — september 1980. Navedeno slovensko jezikovno gradivo dokazuje, da je Kopitar v svojih pismih rabil »rahlo poknjizen jezik ljubljanskih izobražencev iz začetka 19. stoletja, ki ima za osnovo kmečki govor, zgornje plasti pa so obremenjene z mestno, tujih interferenc polno govorico, in se razlikuje od vseh znanih jezikovnih vzorcev tistega obdobja, tudi Vodnikove in Primčeve korespondenčne slovenščine.

Slovenski govorjeni jezik Ljubljane (ali tudi drugih mest Kranjske) se je, kot vsa druga slovenska narečja, razvijal v času in prostoru; obe ti koordinati ga neprestano oblikujeta. Njegov zemljepisni prostor je zgodovinsko pogojeno stičišče treh narečnih skupin (dolenjske, gorenjske in rovtarske) z različno razvitimi glasoslovno-oblikoslovnimi, delno tudi leksikalnimi sistemi. Preplet nekaterih teh značilnosti je v mestnem govoru Ljubljane že iz zgodnje narečne glasoslovne cepitve (predvsem refleksi za *jať*, ki se kažejo v razmerju *eĭ* : *e* in *i* : *e* ter *u* : *o* za cirkumflektirani *ō* in izglasni nenaglašeni *-o*, itd.) v določeni meri soudeleženi, kar je razvidno iz najstarejše ohranjene jezikovne pisne podobe.⁶ Povezan je z dotokom prebivalstva iz neposredne okolice.⁷ Socialni sestav mesta je bil raznovrsten in v nenehnem spreminjanju. Mesto je obvladovalo nemško plemstvo; uradniški, obrtniški in trgovski sloj nemškega, delno tudi židovskega pokolenja, pa je dotekal vse od 13. stoletja.⁸ Ob teh meščanih je bil prisoten del slovenske duhovščine — po izvoru in jeziku, star slovenski trgovski sloj, pretežno pa dotekajoča slovenska fizična delovna sila — služinčad. Da ti priseljenci tujega (in tudi »domačega«) izvora niso v zadovoljivi meri osvajali že itak pogovorno neustaljenega glasoslovno-oblikoslovnega sistema, je razumljivo, obenem pa je tudi njihov tuji jezik vplival na slovensko besedišče in skladnjo v govorni in pisni jezikovni različici, v kolikor se je pred protestantizmom ta gojila. Nemške in italjanske popačenke, ki so posledica prvotne »mestne« dvojezičnosti, so že v najstarejših ohranjenih molitvenih obrazcih zastopane (npr. Rateški rokopis še malo, več Stiški rokopis in Alasijev Vocabolario

⁶ Neenotnost glasoslovnega in oblikoslovnega razvoja, ki kaže pretežno na gorenjski ali dolenjski narečni prostor, je pred tiskano knjižno tradicijo v slovenskem jeziku najbolj vidna iz Priseg mesta Kranja (J. Pajk, Izvestja gimnazije Maribor 1870) in Priseg mesta Ljubljane (V. Oblak, Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVII. stoletja, LMS 1887). Kasneje je predvsem v Škofjeloškem pasijonu (1721) zaznaven nov dotok nekaterih pojavov, značilnih za rovtarsko narečno skupino. Podobno prepletanje knjižne tradicionalne podlage z ožjenarečnimi pojavi je značilno tudi za Alasijev slovar (Vocabolario Italiano e Schiauo, Videm 1607), zlasti pa za kratek trojezični slovarček z zgledi besedil za praktične vsakdanje potrebe tujcev-popotnikov, ki je natisnjen kot dodatek v tretji izdaji Bohoričeve slovnice (Celovec 1758, priredba v nemščini).

⁷ Dotok podeželskega prebivalstva v mesta, torej tudi v Ljubljano, se je povečal posebno v času turških vpadov na Slovensko ozemlje, že pred začetkom slovenske tiskane knjige. J. Gruden pravi naslednje: »Pritisk v mesta je bil zelo živahen, zlasti odkar se je položaj kmetov proti koncu srednjega veka zelo poslabšal in so mesta nudila večjo varnost pred sovražnimi napadi. Leta 1478 je dal cesar Friderik III. Ljubljančanom pravico, da smejo sprejemati v mestno zidovje tudi s kmetov pobegle ljudi... (Zgodovina slovenskega naroda I, Celovec, 1902, 402).

⁸ O tem podrobneje M. Dolenc, Pravna zgodovina za slovensko ozemlje; poglavje Stanovi in sloji (str. 76, 96–97), Ljubljana 1935.

itd.), zlasti pa so pogoste v vseh tiskanih nabožnih delih, rokopisnih zapiskih priseg, urbarjev, patentov itd., vse od 16. do konca 18. stoletja.

Tako je nastajal mestni govor Ljubljane, kjer gre po Kopitarjevi sodbi za prvotno dolenjsko osnovo, ki so jo polagoma prekrivale gorenjske glasoslovno-oblikoslovne značilnosti. Do 16. stoletja se je verjetno v mestu že ustalil tisti glasoslovno-oblikoslovni sistem, ki je značilen za slovenske protestantske pisce. (Riglerjeva teza o izvoru slovenskega protestantskega jezika, katerega osnova je govor Ljubljane.) Vendar ne bo napak, če žarišče naddialektalnega bogoslužnega jezika pred ustanovitvijo ljubljanske škofije (1461) iščemo predvsem v območju stiške opatije (ustanovljena l. 1136), naši najstarejši srednjeveški kulturni ustanovi z imenitnim skriptorijem, bogato knjižnico, z lastno šolo za vzgojo domačega duhovniškega naraščaja in trajno uporabo treh jezikov (latinškega, nemškega, slovenskega).⁹ V območju njene posesti, ki se je raztezala od Ljubelja do Kostanjevice (z raznimi presledki seveda, o tem glej J. Grebenc, *Gospodarska ustanovitvev Stične ... Stična Samostan 1973*) po Dolenjskem in Notranjskem, je bil nedvomno v rabi isti tip bogoslužnega jezika. Stiški rokopis iz prve polovice 15. stoletja je le drobec, slučajno ohranjen dokaz te prakse. Izkazuje pa tiste glasoslovno-oblikoslovne in leksikalne stalnice, ki so nadalje značilnost Trubarjevega knjižnega jezika, le da je Trubar načrtno opuščal dvoglasnik *ej* za dolgi *jat*, kot je dokazal Rigler¹⁰ in da je njegov sestav kratkih nenaglašanih samoglasnikov že prizadela delna redukcija, v jeziku stiških obrazcev pa je ta še zelo arhaičen.¹¹ Z ustanovitvijo ljubljanske škofije se je glede na

⁹ Kulturnozgodovinska dejavnost kot tudi gospodarski pomen Stične v slovenskem prostoru vse do ukinitve samostana za Jožefa II sta kot spodbudni dejavniki za razvoj slovenskega bogoslužnega jezika premalo upoštevana. Velevažni so odnosi te versko-kulturne ustanove z oglejskim patriarhatom, kamor je vodila stara pot mimo znamenitega samostana benediktincev, Štivanja (romanja, sejmi, trgovina) pri Trstu, opozoriti pa je treba predvsem na zveze Stične z Vetrinjem na Koroškem in na zveze obeh samostanov s cistercijskim samostanom v Kostanjevici na Dolenjskem itd. Zanimiva dejstva in podatki so dostopni v knjigi J. Gregoriča *Cistercijani v Stični*, Stična 1980.

¹⁰ J. Rigler, *Začetki slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana 1968.

¹¹ Težnja po ukinitvi dvoglasnika za *jat* je opazna tudi že v stiških spovednih obrazcih. Poleg primerov z razvojno ustreznim refleksom *ej* za dolgi *jat* (npr.: *smeymi chudeymi deyli*, do *ŷeyga* mall itd.), ki se prenašajo tudi v neupravičene položaje, se pojavljajo primeri z *e* (npr. *ŷwete nedele*, *ŷweft* will, *ze yzpouem*, *ze odpouem*). Prav tako je v nekaterih položajih, kjer zasledimo pri Trubarju *u*, zapisan *o* (npr. *moyga* atiče, *moyo* pocuro, *pokorn*, *ynuo* za *inu*, itd.) Na zvezo s Koroško pravzaprav opozarja I. Grafenauer v razpravi *Poglavje iz najstarejšega slovenskega pismenstva* (III. Očitna spoved Stiškega rokopisa, ČJKŽ 8, 1951, str. 106—117). Glede na trajne, stare zveze z Vetrinjem (cistercijski samostan iz leta 1141) je domneva o kroženju predlog za molitvene obrazce z enega (samostanskega) območja v drugo območje povsem srejemljiva. Na zvezo s koroškim prostorom »namigujejo« še nekatere kasnejše knjižno-

organizacijo in vlogo te nove ustanove knjižnojezikovno žarišče pomaknilo v prostor, kjer gre, kot dokazujejo delno prisežni obrazci (Prisege mesta Kranja in Ljubljane), predvsem pa knjižni jezik protestantov¹² za prekrivanje tega arhaičnejšega sistema z nekaterimi gorenjskimi, celo rovtarskimi narečnimi pojavi (pojavljajo se različice: *ei:e* za dolgi jat, *i:e* za nenaglašeni jat, *u:o* za cirkumflektirani *ô*; *-u: -o* za izglasni nenaglašeni *-o*; *šč:š*; *dl:l* v deležnikih *padla : pala*; *-om : -am* v or. ed. m. ter daj. mn. m. itd.). Jezik kot sporazumevalno in sporočevalno celoto pa tvori še drugi pomenski oziroma poimenovalni pol, slovar, ki ima svojo zelo zanimivo oblikovno zgradbo, a je kot oblikovno-pomenski sestav neprimerno bolj odprt kot ožjeslovnični sistem jezika. Ta poimenovalček designatov, označenega, se z realijami vred bolj ali manj spreminja; v večji meri je odvisen od družbenih razmer, kulturnih in življenjskih pogojev določene etnične skupine. Izbor besed, njihov pomenski razpon, prenos itd. pa določata območje in značaj človekove dejavnosti, v tem pogledu postaja važen »govorni položaj«. Mesto in vas (če upoštevamo le to socialno nasprotje) si stojita trajno nasproti. Besedni in skladenjski sestav razvijata v skladu s potrebami in nameni sporočanja glede na dejavnosti, ki jih gojita. Te so v mesto poslovno-administrativnega in kul-

normativne značilnosti. Zadnji stiški opat pred razpustom Stične, Fr. Ksav. Taufferer, je napisal »Kratki sapopadik kershanskiga navuka sa otroke inu kmetishke ludy (Ljubljana 1770), ki naj bi bil, kot navaja A. Gspan, pisan tradicionalno v dolenskem narečju (SBL 12. zv., Ljubljana 1980, str. 18–19). Delo je napisano v vzornem knjižnem jeziku druge polovice 18. stoletja pred nastopom Pohlinovih in Japljevih jezikovnoreformnih poskusov. Zanimivo je, da ga predvsem Gutsmanovim normativnim nazorom bliža dosledno fonetična pisava deležnika na *-l* (npr. *oftou*, *po/vetiu*, *poftaviu*, *fturiu* itd.) in šibka stopnja redukcije. Jezik tega dela, ki je imel pet izdaj (1770, 1773, 1801, 1804 in 1805), je treba z ozirom na dejavnost Stične še posebej raziskati. Primerjaj še J. Gregorčič, Krščanski nauk in pridiga na Slovenskem, Bogoslovni vestnik 39, 1979, št. 4, 489–497.

¹² Po novejši tezi J. Riglerja gre pri Trubarju in protestantskih piscih za jezik Ljubljane kot največjega mestnega kulturnega središča. Pred Riglerjem se je preveč poudarjalo stališče, da je Trubar v knjigo uvedel svoje dolensko raščičansko narečje. Že Kopitar je trdil, da so Trubarjevi »nemčizmi« cvetke iz »mestne kranjščine«, pri čemer je mislil predvsem na besedišče in skladnjo, ki sta še premalo raziskani. Če bolj pozorno zasledujemo Trubarjevo izobrazbeno pot in pridigarsko dejavnost po raznih mestih »Krajske«, moramo določen pomen pripisati Trstu; prvo Trubarjevo službeno mesto, kjer je pet let deloval kot pridigar, preden je prišel v Ljubljano, pa je Laško, mestece na meji dolenske in štajerske narečne skupine. Šele od tam je leta 1535, nedvomno že kot izkušen govornik, pridigar, prišel v Ljubljano, kjer je z raznimi krajšimi ali daljšimi presledki bival deset let. Vprašanje »mestnega jezika« oziroma vprašanje oblikovanja slovenskega knjižnega jezika sploh dobiva ob novih najdbah, pa tudi ob novih osvetlitvah znanih dejstev širše in globlje razsežnosti. Zanimiv prikaz Trubarjevih nazorov in namenov, kot so razložljivi iz njegove korespondence s sodobniki, pa tudi iz njegovih samostojno napisanih uvodov, je podan v knjigi J. Humarja Primož Trubar rodoljub ilirski, Koper (Lipa), 1980.

turološkega značaja in dajejo jeziku povsem drugačne možnosti razvoja kot podeželje z ustaljeno tvarno in duhovno kulturo. Ker je »ključne govorne položaje« v obdobjih, o katerih gre beseda, obvladoval v mestih, tako tudi v Ljubljani, nemški jezik, je ob njem »deželni jezik« na besedni in skladdenjski ravni doživljal pogoste neugodne preobrazbe. S prevzemom tujega besedišča, ki se je oblikoslovno sicer podrejalo pravilom slovenskega jezika, so ostajale neizkoriščene besedotvorne možnosti slovenskega besednega sistema, opuščale so se stare domače besede (npr. *sodnik* — *rihtar*) ali spreminjale in ožile svoj pomen (npr. *život* — *življenje* : *život* — *telo*). V mestnem jeziku se je uveljavila vrsta besednopomenskih skupin tujega izvora. Prevzeti so bili številni cerkveni in upravni izrazi (*gnada*, *žegen*, *ajfer*, *joger*, *far*, *špiža*; *firšt*, *rat ratuš*, *rihtar*, *purgermajster*, *burgar*, *vahtar*, *nuc*, *mitel*, *col* itd.), imena za vršilce dejanj, za razna dejanja in stanja, imena prevzetih predmetov in civilizacijskih naprav. Priseljeni obrtniki so ohranjali tujejezična poimenovanja (npr. *bognar*, *žnidar*, *šuštar*, *furman* itd.), ki so vse do danes ohranjena v pogostih priimkih tega izvora. To besedišče se je s trgovino (potujoči sejmi in prevozništvu) širilo tudi na podeželje, zato po slovenskih narečjih delno še obstaja. Da so se v povedih mestnega govora nizale domače in tuje besede spričo dvojezičnega prebivalstva, ni presenetljivo. Posledice tega so dobro vidne zlasti v pisni različici starejšega knjižnega jezika vse od 16. do konca 18. stoletja; predvsem v prevodih, kjer je dobesedna prestava različnih skladdenjskih vzorcev zelo pogosta.

Ob teh dejstvih se je Kopitar zamislil, ko je zapisal, da izobraženec misli predvsem nemško. Te pojave je poznal iz »kranjskega knjižnega jezika« in žive mestne govorice. Jezik s takimi značilnostmi ni prijetno deloval na njegovo kritično gorenjsko uho. Iz navedenih razlogov ga je dojemal kot nepravilno, neestetsko, neprijetno zmes, ki ni imela niti enotnega glasoslovno-oblikoslovnega niti besedno-skladdenjskega izvora.

Znano je, da je bil kot razgledan jezikoslovec, poznavalec klasičnih jezikov in književnosti, občudovalec bogatega ljudskega slovstva pri Grkih, Srbih in drugih narodih, vse življenje hud nasprotnik vsakršne jezikovne mešanice; priznaval ni niti srbohrvaškega jezika kot »samostojne« tvorbe. Razlog za kritiko mestnega jezika je bil torej jezikoslovnega značaja, poudarjal pa je Kopitar ob njej še druge važnejše družbene dejavnike. Uveljavitev nove, to je govornonarečne osnove osrednjega slovenskega jezika je vsebovala pomembne družbeno-humanistične razsežnosti. Predpostavljala je možnosti narodnostnega in kulturnega razvoja naj-

širših plasti podeželskega naroda, ki ni obvladalo nemščine, s tem pa je bilo zadrževano tudi v svojem socialnem razvoju. Kopitar se je zavedal, da tak sistemsko neenoten jezik ne more postati vesplošen nosilec narodne kulturne nadstavbe rojakov (bil je spričo svoje neregularnosti tudi neprimeren za učenje), mislil pa je predvsem na izobrazbo ljudstva, kot njegovi sodobniki, prosvetljenci. Ob študiju »krajnskih bukev« in spoznavanju sodobnega mestnega jezika je iskal nove vidike, ki bi ustrezali danim razmeram in potrebam. Zato ga poskusi njegovih prosvetljenih predhodnikov in sodobnikov nikakor niso zadovoljili. Odklanjal je Pohlino poskus (približevanja k živemu mestnemu jeziku),¹³ zadovoljila pa ga ni niti Japljeva odločitev za knjižno tradicijo. Oba poskusa je namreč bremenila ista pomanjkljivost — glasovno-oblikoslovna neenotnost ter besedno-skladenjsko kalkiranje, čeprav sta oba pisca prizadevno »ukinjala« številne »grehe« preteklosti. Kako v praksi rešiti to zahtevno in zapleteno vprašanje? Tem bolj zahtevno, ker niti Kopitarju niti njegovim učencem sam pojem niti stanje »ljudskega« jezika, ki je bil razdrobljen v številna, še nikomur dovolj znana narečja, ni bilo jasno. Ljudski jezik (to je — govorjeni jezik deželanov) naj bi bil predvsem izhodišče za skladenjsko in besedno prenovo, ker ga ni v tolikšni meri bremenil vpliv tujega jezikovnega sistema. Zakonitosti slovenske skladnje je bilo treba prepoznati v živih narečjih ljudskega jezika oziroma ljudski besedni umetnosti (živ ljudski govor, ljudska pesem, ljudsko pripovedništvo). Splošna razumljivost, osvojljivost, razvojna pravilnost — to so bila nova merila za preoblikovanje jezikovne knjižne osnove.¹⁴

Pomembno pa je, da se je Kopitar skoraj tristo let za Trubarjem ponovno odločil za jezik večine. Trubar se je tako odločil spričo splošnega neznanja nemščine, ki je takrat opredeljevalo Slovenca, Kopitar pa zato, da bi bila vsem rojakom omogočena izobrazba v maternem jeziku. Šlo je za slovnično jezikovno osnovo, za normo, ne za zvrstnostno-stilistično nadstavbo knjižnega jezika. Vsak poskus v tej smeri pa je bil poln težav in neuspehov. Da sam o praktičnih rešitvah tega novega, iz ljudske govorne osnove izhajajočega knjižnega jezika, ni imel povsem jasne predstave, dokazuje njegovo nezadovoljstvo ob Primčevem delu. V Nemško-Slovenskih Branjah (1812) je Primic prvi praktično poskušal najti »združevalne možnosti« jezika vsaj na leksikalni ravni, upoštevajoč besedišče vseh, v Kopitarjevi slovnici nakazanih narečnih skupin ter navezoval

¹³ M. Orožen, Pohlino jezikoslovno delo, Jis 1970/71, št. 8, 250—254.

¹⁴ O tem, kako je neizobraženi vaščan, ali tudi meščan, osvajal in posnemal njemu tuje knjižne leksikalne in skladenjske značilnosti, poroča M. Ravnikar v uvodu Žgodb; npr. »namest lim spovd opravil reče sim spovd dölj položil«.

osebne stike s Korošci in Štajerci, o čemer je dovolj dokazov v njegovi korespondenci.¹⁵ Primic še ni uspel kot skladijski prevajalec. Pravo slovnično ravnotežje je na vseh ravneh jezika vzpostavil šele Metelko; veljalo pa je predvsem za osrednji prostor.

Prebujni narodne zavesti, s tem tudi pogojem za oblikovanje vsem Slovencem skupnega knjižnega jezika, pa so bili ob koncu 18. stoletja naklonjeni še drugi idejno-politični dogodki in vzroki.¹⁶ V Evropi so se majali temelji fevdalizma. Sicer kmalu zadušena gesla francoske revolucije — o svobodi, enakosti in bratstvu — so povzročila važne miselne premike. Zbudilo se je zanimanje za malega človeka. Spomnimo se Beaumarchais-Linhartovega Matička. Bil je služabnik, a vendar glavni junak in pozitivna oseba komedije! Pisatelj ga meri z grofom in njegovimi uradniki! V tedanji razredno razslojeni družbi je začel pozornost vzbujati tudi mali, preprosti, prirodni človek. »Samorastniki« so postali predmet opazovanja in spoznavanja, kar je moralo privedi do novega vrednotenja ljudskega jezika, ki je ohranjal svežo, elementarno poimenovalno silo. Strogo usmerjena, točno normirana klasično-tehnicistična dovršenost in enoličnost besedne umetnosti prosvetljenstva se je začela razklepati, odpirati.¹⁷ V ospredje se tudi v umetnosti nasploh prebijajo narava, človek, čustvo: življenje dobiva nove oblike. Rastoče zanimanje za naravni način življenja, smisel za eksotičnost, vse to je odkrilo tudi duhovne vrednote »malega človeka«. Ljudska duhovna kultura — ljudska pesem, ep, pripovedke, bajke — so odkritje stoletja! Posredna vzpodbuda, ki je ogrela tudi Kopitarja in vplivala na njegovo pojmovanje o vrednotah ljudskega jezika, pa je bila izdaja Herderjevih narodnih pesmi *Stimmen der Völker in Liedern* (1807) ter njegove tople misli o Slovanih. Ti motivi so poleg narodnoprporodnih misli in načrtov Zoisovega kroga delovali na Kopitarja, da je v času, ko je ljudska du-

¹⁵ F. Kidrič, *Korespondenca Janeza Nepomuka Primica 1808—1813*, Ljubljana 1934.

¹⁶ O vplivih Herderja, Macphersona, Byrona, Adelunga, Schlötzerja, Dobrovskega in drugih, ki so jih naši prosvetlenci in romantiki (dobro) poznali, je dovolj podatkov v naših literarnozgodovinskih delih, ki obravnavajo to zanimivo obdobje. S posebnim ozirom na Kopitarja pa jih razčlenjuje J. Pogačnik v svojem poljudno napisanem monografskem prikazu *Jernej Kopitar (Znameniti Slovenci)*, Ljubljana 1977.

¹⁷ Kot je razvidno iz zanimive razprave I. Bajerowe (*Wpływ techniki na ewolucję języka polskiego*, Kraków 1980), se tudi v sodobnem kritičnem odnosu do tehnicistično prenasičenega, brezosebno hladnega jezika (po svoji odtujenosti od človeka in prirode, odtrganosti od poznavanja in razumevanja realij, sveta in življenja v nekem smislu spominja na klasicistično togost), že zaznava premik k naravnosti in čustvovanju. Posebej avtorica opozarja na grozljivost tehnicističnih prisposodob kot npr. *seks-bomba* — in na njihov asociativni izvor, ki kaže na intelektualistično in poslovno-potrošniško udejstvovanje in dejavnost.

hovna kultura v vsej Evropi postajala osrednji predmet zanimanja, nova vrednota, tako odločilno posegel v razvoj slovenskega in srbohrvaškega knjižnega jezika v 19. stoletju.¹⁸

Kopitarjeva slovnica nosi zelo določen naslov — je »Slovnica slovenskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem«. Pove nam, da se je Kopitar pokrajinskega narečnega knjižnega izročila in razcepljenosti govorov dobro zavedal, ne pa vseh vprašanj, ki so bili povezani s konkretnim ubesedovanjem. Sam ni poskusil izdelati knjižne »sinteze«; podal je le metodološki vzorec za glasoslovno-oblikoslovni opis »kranjskega jezika«, pri čemer je pojave vrednotil razvojno in soočal jezikovna dejstva osrednjega narečnega prostora (gorenjščine—dolenjščine). Zanimivo, da je »ljubljanščino« občutil kot dolenjščino, o kateri je pravilno sodil, da je arhaičnejša od gorenjščine. Gorenjski dialekt mu je bil »bolj izbrušen«. Zakaj? Nedvomno zaradi enoglasniškega samoglasniškega sistema, blagozvočnosti samoglasniških kakovosti in kolikosti.¹⁹ To mnenje o »izbrušenosti« gorenjščine pa je Kopitar lahko delno opiral tudi na knjižni jezik druge polovice 18. stoletja, kjer je prisotna vse močnejša izmenjava starejših knjižnih pojavov v korist številnih glasoslovno-oblikoslovnih pa tudi besedno-skladenjskih značilnosti gorenjščine. V tiskanih delih so te smernice vidne od Basarja in Paglovca dalje, svoj vrh pa dosežejo pri Japlju (Pridige, prevod Biblije) ob koncu 18. stoletja, kjer je stopnja stilistične izdelanosti besedila (izbor besed v sobesedilu, pogovorna in pesniška frazeologija) najbolj opazna in — nova.²⁰

¹⁸ Kopitarjeva pozitivna vloga v zvezi z delom V. Karadića je v srbohrvatici vseskozi deležna prave pozornosti. Slovenci se premalo zavedamo, da je Kopitarjev znanstveni ugled in delež v razvoju evropske jezikoslovne in filološke znanosti pomenjal tudi uveljavitev in priznavanje slovenskega naroda v evropskem prostoru — in to v času, ko se je bilo treba za priznavanje narodnostnih pravic doma boriti še vse 19. stoletje! Kopitar in Miklošič sta v mednarodnem prostoru kot znanstvenika opravila tisto pomembno poslanstvo, ki ga je v mejah ožje domovine opravila Prešernova poezija. Oboje je bilo enako potrebno in pomembno.

¹⁹ Kasnejše dialektalne raziskave so sodbo glede razvojne stopnje dolenjščine in gorenjščine potrdile. Da je gorenjski enoglasniški samoglasniški sistem drugoten, je dokazal T. Logar (Dialektološke študije: I. Dialektična podoba zgornje Savske doline; II. O štajerskem substratu govorov v Tuhijski dolini in črnem grabnu; III. Karakteristika in klasifikacija gornje-savinjskih govorov; SR V—VII 1954), mlajšo razvojno stopnjo izkazuje tudi konzonantizem, potrjujejo pa jo predvsem številne spremembe soglasniških sklopov, ki so posledica močne popolne redukcije nenaglašenih samoglasnikov.

²⁰ V že navedeni razpravi J. Glonar navaja, kako hude posledice je bogoslužnemu jeziku »prispeval« janzenizem na Kranjskem. Baročna govorniška in pridigarska tradicija je bila prekinjena, stari priročniki (npr. Basar, Svetokriški) odstranjeni. Japelj se je pri priredbi Pridig (1794) oprl na janzenistične vire, zato jih preveča povsem drug, logično-racionalistični duh; v jezikovno-normativnem pogledu, zlasti na stilistični ravni, so pomemben dosežek.

Z odločitvijo o prenovi knjižne jezikovne osnove Kopitar gotovo ni nameraval rušiti zgodovinskih temeljev slovenskega knjižnega izročila — nasprotno, želel jih je vzpostaviti dosledneje. V pisni in govorni jezikovni različici je želel ustaliti le slovnčni red — izoblikovati kolikor mogoče enovit glasoslovno-oblikoslovni sistem, kar pri tolikih različicah v narečjih slovenskega jezika ni bilo tako preprosto. Zato je bilo osnovno vprašanje zanj — vprašanje pisave.²¹ Ob teh prizadevanjih pa moramo upoštevati napore, ki so jih predvsem njegovi učenci (Metelko, Danjko, Jarnik in drugi) tvegali za uspešno ustalitev glasoslovnega sistema slovenskega knjižnega jezika v začetku 19. stoletja. Šlo je za ustalitev glasov, ki bi bili etimološko združevalni, da bi nadalje v slovenskem narečno razcepljenem prostoru lahko učinkovali povezujoče. Isto pa je bilo treba doseči tudi na drugih jezikovnih ravninah: ukinjati vse ožjenarečno glasoslovno-oblikoslovno, kot tudi vse tujejezično v skladnji in besedju.

Prostorski in časovni okvirji »slovenskega« in »slovanskega« v jeziku v tem času še niso bili dovolj razmejeni, zato je Kopitarjev »puristični« nazor le enostranski. Razmejiti je želel predvsem neslovansko od slovanskega, do natančnejših razmejitev ob presoji jezikovnih pojavov je prihajalo šele kasneje v skladu v narodnostno-družbenim razvojem posameznih slovanskih narodov in njihovih jezikov. Zato v tej prvi fazi »čiščenja« knjižnega besedišča prevzem besedotvornih vzorcev ali besed iz »stare slovenščine« ali drugih slovanskih narečij, knjižnih jezikov, slovanskih narečij, pomenja le zapolnitev »primanjkljaja« ob izločanju manj razumljivih tujkov. Previdnost je bila še posebej umestna ob vprašanjih skladenjskih vzorcev, za katere so iskali ustrezne ljudske vire in potrdila v ljudski duhovni kulturi. Zato naj bi bil ljudski jezik »višje stopnje« ustrezna sistematska podlaga, nikakor pa ne nekultivirano kmečko »rovčarstvo«, kakor je to težnjo po prenovi knjižnega besedja z narečnim v Novi pisariji poantiral Prešeren... Ni naključje, da je še v prvih slovenskih Berilih za srednje šole, ki jih je od leta 1850 dalje izdajal Miklošič s sodelavci, težišče prav na slovenskem in slovanskem ljudskem slovstvu. Sam Miklošič je prispeval prevode čeških ter poljskih pripovedk in pesmi.

Izvajalci Kopitarjevih nazorov o prenovi slovenskega knjižnega jezika so bili vsi izobraženci kmečkega porekla (Jarnik, Ravnikar, Metelko, Slomšek, Cigler itd.), kot tudi Čop in Prešeren. Vsi so, vsak s svo-

²¹ O Kopitarjevih slovnčnih rešitvah glej razpravi: J. Toporišič, *Kopitar-Prešern, Čop in H. Orzechowska, Skladnia między wierszami Gramatyki B. Kopitara; Romantika, Obdobja 2, Ljubljana 1981.*

jega zornega kota, sprejemali ali odklanjali te nazore, v praksi pa so gradili na pozitivni ljudski jezikovni kulturni dediščini. V skladnji in besedju so se opirali na svoje narečne sisteme, saj v tem pogledu v osrednjem jezikovnem prostoru ni usodnejših razlik — slovar pa že po svoji funkciji ostaja vedno bolj odprt tudi za sprejem besed iz drugih slovenskih narečij — in za novotvorbo po na novo odkritih besedotvornih vzorcih.

Da je bil začetek oblikovanja slovenskega knjižnega jezika v smislu Kopitarjevih splošnih smernic težak, poln nejasnosti, kažejo vsa zgodnja poljudnovzgojna tiskana besedila. Odločitve bi bile lažje, če bi bilo jezikovno gradivo »ljudskega jezika« v celoti znano, vendar bi na drugi strani množica raznovrstnih dejstev oblikovanje knjižne norme, ki je bila nujno potrebna, nedvomno zavirala. Nova skladijska in leksikalna podoba, povzeta po ljudskem jeziku v najboljšem pomenu te besede, se je v slovenskih stvaritvah 30. let 19. stoletja že trdno zasidrala. Ta novi slovnični sistem je v celoti sprejel tudi Prešeren; prav v njegovi poeziji je ubeseden z nepričakovano lahkoto in prožnostjo, skladijsko in besedno raven jezika pa je pesnik razvil še v izvorno stilnost, ki je postala podlaga pesniškega izražanja vse 19. stoletje. S Čopom sta poskrbela za daljnosežno umetniško-jezikovno nadstavbo, rod »utilitarcev« janzenistov pa je s svojo vztrajno, zvrstno zasnovano »ljudsko jezikovno šolo« skrbel za normativno kultiviranost tedaj še skromnega slovenskega knjižnega uporabnika. Tako je spor, v naši strokovni literaturi, imenovan »abecedna vojska« — in »cenzurni« spor ob četrtem zvezku Kranjske čbelice, dal pozitivne rezultate.²¹ Ti stremljenji, katerih »spiritus movens« je bil Kopitar, sta kljub nasprotjem izoblikovali smiselno in ustrezno jezikovnoumetniško in jezikovnonormativno podlago, na obeh pa se je vse 19. stoletje dokaj uspešno razvijala slovenska jezikovna in umetniška kulturna nadstavba. Kopitar je svoj namen dosegel.

²² Glej A. Slodnjak, Spremna beseda, Faksimile prve izdaje »Krajske čbelice«, Monumenta litterarum slovenicarum 6, MK Ljubljana 1969, 3–45.

SUMMARY

1. Historical sociolinguistics provides one more viewpoint for examining the justness of Kopitar's criticism of the "oppidan Carniolese" (his Grammar of 1808) and the wider social motives which dictated a reform of the "urban" base of standard Slovene by placing the standard on the contemporary folk speech of the Slovene countryside.

2. A linguistic analysis of older standard Slovene (between the 16th and the end of the 18th c. (and even of the still older manuscripts) demonstrates that literary texts, especially translations (which predominated), were burdened with the interference of interdialectal and interlingual influences, the former being characteristic of the phonological and morphological system, the latter of the lexical and syntactical levels of the language.

3. The city of Ljubljana, geolinguistically situated at the junction of the three central dialect groups (Lower Carniolan, Upper Carniolan, and Rovte), had been receiving an influx of population from the adjacent dialectal areas, while the economic and political circumstances ever since the 15th c. had facilitated a systematic immigration from the German-speaking parts of the state in the areas of administration (the aristocracy), craftsmanship, and commerce. In a similar way as today, the immigrants partly adopted the "primary" grammatical system of the urban speech and partly influenced it with their dialectal or foreign-language traits.

4. The "urban-speech" phenomena, lexical and syntactical in particular, are the result of bilingualism, or, rather, the social and political circumstances which restricted the speech situations of Slovene speakers and subordinated them to the German (and partly Italian) "infrastructure" (bilingually motivated social stratification).

5. The change of this type of linguistic situation was necessitated by two important reasons: linguistic aspects anticipated a regularity of the standard-language structure harmonious with the developmental trends within the Slovene language in general; while the political, social, and humanitarian reasons supported the introduction and the establishment of the language of the majority, unencumbered with foreign elements and serving as a basis for the general education and the new Slovene cultural superstructure.

6. The realization of this plan was connected with detailed investigation of Slovene dialectal features pertaining to grammar and lexicon as well as with studying Slovene folk literature, which was to show, as a practical model, the "new" syntactical and stylistical starting-points to the evolving common Standard Slovene.

KOPITARJEV IN ČOVOV NAZOR O POEZIJI

Avtor poskuša v razpravi ugotoviti ne samo razločke, temveč tudi stičišča med Kopitarjevim in Čopovim pojmovanjem poezije. Slovenska literarna veda te primerjave sicer ni prezrla, posebno v novejšem času je nekajkrat tehtno razpravljala o razsvetljenstvu in romantiki. Za razliko od teh raziskav pa se pričujoče razmišljanje osredotoča izključno na primerjavo Kopitarja s Čopom ter poskuša vsestransko osvetliti njun pogled na poezijo in v tej zvezi razložiti tudi njuno razmerje do Prešerna in njegove pesniške umetnosti.

The author endeavors to establish not only the differences but also similarities between Kopitar's and Čop's conceptions of poetry. Slovene literary science has not shunned such a comparison and has lately produced a number of weighty discourses upon the Enlightenment and the Romanticism. This article differs from earlier investigations in centering exclusively on the comparison between Kopitar and Čop in order to illuminate, from all possible angles, the two men's views on poetry and thus explain also their relation to Prešeren and his poetic art.

Morda se zdi na prvi pogled nekoliko presenetljivo, da primerjamo Kopitarja in Čopa oziroma njun nazor o poeziji, saj gre za povsem različni osebnosti, ki pripadata različnim generacijam in različnim smerem v razvoju slovenske literature. Kopitar, eden vodilnih slovanskih jezikoslovcev in slovniciar, ni bil nikoli tako intimno povezan s pesniško umetnostjo kot Čop, ki mu je bila poezija močno pri srcu, hkrati pa ga je zanimala kot predmet estetskega in zgodovinskega preučevanja. Prav tako sodi Kopitar po svojih nazorih o jeziku, pobudah za zbiranje ljudskih pesmi in konkretnem filološkem delu v obdobje razsvetljenstva in predromantike, medtem ko je Čopovo mesto v romantiki. Če ju kljub temu primerjamo, delamo to iz razloga, ker sta oba z vsem svojim znanjem in ugledom zavzela stališče do Prešernove poezije. Prešeren je bil njun tertium comparationis, tretji med njima, ki pa ju ni povezal, temveč dokončno razdružil. Tak je bil končni izid merjenja njunih polemičnih moči 1833. in zaključek tako imenovane abecedne vojske na Slovenskem. Seveda nastane vprašanje, ali sta si bila Kopitar in Čop v pogledih na pesništvo res tako daleč narazen, kakor mislimo še danes, skoraj stopetdeset let od velike jezikovne in kulturne ločitve duhov pri nas. O Kopitarju je znano, da Metelkove črkopisne reforme ni v celoti sprejel,¹ čeprav jo je branil tako iz solidarnosti do svojih učencev kakor iz

¹ Slowenischer ABC-Krieg. Außerordentliche Beilage zum Illyr. Blatte, št. 15, 13. aprila 1833 (Matija Čop, Izbrano delo. Priredil dr. Avgust Pirjevec, 1935, 64, 17).

občutka za lastno znanstveno veljavo. Zastavlja se podobno vprašanje: Ali morda tudi Kopitarjev nazor o pesništvu ni bil povsem istoveten z njegovim konkretnim odnosom do Prešerna — odgovor na to vprašanje utegne bistveno vplivati na razumevanje njegove vloge v slovenskem kulturnem preporodu prve polovice 19. stoletja.

Kopitar nikoli ni izoblikoval tako sklenjenih načelnih pogledov na pesništvo ali na katero od področij pesništva, kot je to storil Čop v dodatku k Čelakovskega oceni Kranjske čbelice, v Šafařikovi *Geschichte der südslavischen Literatur* ali v pismih prijateljem. Kaj torej lahko sklepamo iz tistih Kopitarjevih izjav, ki naravnost ali posredno zadevajo umetno pa tudi ljudsko pesništvo? Kateri so tisti drobci, vključeni v raznorodno empirično razpravljanje, iz katerih lahko zgradimo Kopitarjev nazor o poeziji?

Kopitarjevo seznanjanje nemškega in evropskega kulturnega sveta z južnoslovansko ljudsko epiko, njegovo navdušenje za Vuka Karadžića in srbsko ljudsko pesem je splošno znano, čeprav še ne dovolj kritično raziskano. Srbske pesmi postavlja dunajski slavist takoj za Herderjevo zbirko *Stimmen der Völker in Liedern* in daleč pred pesniško folkloro drugih slovanskih narodov.² Kar zadeva njihovo motiviko, navadno obnavlja konkretno vsebino pesmi, manj pogosto označuje širše tematske sklope, še bolj redko nacionalne ali splošno človeške lastnosti narodovega duha. Večjo pozornost zbuja Kopitarjevo pritrtilno sprejemanje erotike srbskih ljudskih pesmi, saj jim ljubezen pomeni, kakor pravi, »prastaro, a večno mlado in neizčrpno temo«.³ To je tisto, kar si velja v zvezi z našim problemom predvsem zapomniti, sicer v Kopi-

² Wiener allgemeine Literaturzeitung 1816 (Barth. Kopitars Kleinere Schriften. Herausgegeben von Fr. Miklosich. Wien 1857, 350).

³ Jahrbücher der Literatur 1825 (Jerneja Kopitarja spisov II. del, 2. knjiga. Priredil Rajko Nahtigal. Ljubljana 1945, 18). To Kopitarjevo izjavo kakor tudi več naslednjih njegovih in Čopovih trditvev vključuje v svoje problematsko tehtne razprave o razsvetljenstvu in romantiki Boris Paternu. V poštev prihajajo zlasti te njegove raziskave: Slovenska literarna kritika pred Levstikom 1960, 5—12, France Prešeren in njegovo pesniško delo I, 1976, 147—152, Konstituiranje slovenske poezije, Književni listi — Delo 26. junija 1980. Ker tematsko sodi tudi naš prispevek v obdobje razsvetljenstva in romantike, je razumljivo, če se pri razpravljanju opiramo na isto dokazno gradivo, ki ga v opombah navajamo po prvih objavah. Razlika pa je v načinu obravnavanja gradiva, v tem, da se lotevamo primerjave Kopitarja in Čopa ob izključni osredotočenosti na razlike in stičišča v njunem odnosu do poezije. Pričujoče razmišljanje ima sploh ta namen, da celovito, kar najbolj vsestransko opozori na pesniški nazor enega in drugega. To zahteva seveda namenu ustrezno razmerje do problematike, ne nazadnje predpostavlja tudi natančno kronološko opredelitev enakih ali podobnih stališč pa tudi razhajanj v Kopitarjevem in Čopovem pojmovanju poezije.

tarjevih zapažanjih o srbski pesniški folklori ne najdemo takih izjav, ki bi bile značilne za njegov individualni pogled na stvari, kakor tudi ne takih, ki bi presegle normativno pojmovanje pesništva. Z oznakami »klasična notranja vrednost« ali »bogata poetična vsebina«⁴ si ne moremo kaj prida pomagati, prav tako ne s konvencionalno delitvijo srbskega ljudskega pesništva na ženske lirske in moške junaške pesmi.⁵

Nadalje ugotavljamo, ugotavljamo proti pričakovanju, da Kopitarjevo razmerje do srbskega sodobnega umetnega pesništva ni bilo v negativnem smislu obremenjeno s kultom pesniške folklore. Z velikim razumevanjem, celo odobravanjem je dunajski slavist spremljal tiste pojave v sodobni srbski poeziji, ki širijo njeno estetsko obzorje in ga povezujejo z evropskim literarnim izročilom. Pisal je o izvirnih, prevedenih in prirojenih verzih Jovana A. Došenovića, o njegovih sonetih, odah in anakreontskih pesmih ter naglašal predvsem njihov oblikovni pomen. Po Kopitarjevem prepričanju je Došenović dokazal presenetljive sposobnosti srbskega jezika, da se izpoveduje v različnih tujih, zlasti italijanskih pesniških oblikah.⁶ Z navdušenjem je poročal o psevdoklasicističnem pesniku Lukijanu Mušickem, o njegovih odah, napisanih v starogrški alkajski kitici, in izrazil željo, da bi se ta pesnik, »srbski Horac«, kakor ga je tudi imenoval, še naprej poskušal v starih verzih obrazcih.⁷ Te Kopitarjeve izjave, zapisane zunaj slovenske literature, v znatni meri spreminjajo poenostavljeno sliko njegovega nazora o pesništvu.

Stvari postanejo zanimivejše, ko poseže Kopitar k bralcem ljudskih pa tudi umetnih pesmi. V socialni strukturi predmarčne družbe pri nas vidi na eni strani narodno zavedno ljudstvo ali kmečki sloj, na drugi strani tuje meščanstvo. Kar zadeva nacionalni izvor meščanstva, zastopa stališče, da slovanski narodi večinoma nimajo lastne meščanske kulture ne lastnega izobraženstva,⁸ pozneje ko se nacionalna ideja v romantiki širi, pa odkriva ob tujem meščanstvu na Kranjskem še meščane, ki govorijo oba jezika, nemškega in slovenskega.⁹ V pole-

⁴ Ideja Vukove Srpske pesmarice 1824 in Oesterreichischer Beobachter 1855 (Jerneja Kopitarja spisov II. del, 2. knjiga, 131, 293).

⁵ Jahrbücher der Literatur 1825 (Jerneja Kopitarja spisov II. del, 2. knjiga, 6–7).

⁶ Vaterländische Blätter 1811 (Barth. Kopitars Kleinere Schriften 1857, 141–142).

⁷ Wiener allgemeine Literaturzeitung 1813 (Barth. Kopitars Kleinere Schriften 1857, 209–210).

⁸ Adresse der künftigen slavischen Akademie an den Verfasser des Aufsatzes: Das vormalige und das künftige Illyrien. Minerva 1809 (prav tam, 38).

⁹ Selbstbiographie 1839 (prav tam, 2).

miki s Čopom leta 1833 razlikuje bolj ali manj implicitno celo dva porabnika književnosti: ljudstvo in izobraženstvo.¹⁰

Kopitar seveda ni domislil, ni mogel ali hotel domisliti zaključka, ki se ponuja iz upoštevanja različnih bralcev slovenske književnosti in njihovega različnega socialnega položaja, očitno pa je že razlikoval pojave v naši literaturi, kar navsezadnje dokazujejo še nekatere njegove izjave o jeziku. Pri tem ne mislimo toliko na izjave, ki jih je avtoritativno delil kot jezikoslovec oziroma kot slovníčar,¹¹ kajti o pesniškem jeziku je sodil tudi drugače. Že v uvodu k njegovi slovnici iz leta 1809 postanemo pozorni na odlomek iz *Nestorjevega poročila* nemškega zgodovinarja Augusta Ludwiga Schläzerja, iz katerega sledi, da lahko samo literatura iztrga ruski narod iz zaostalosti in mu prinese razsvetljensko kulturo, da so pisatelji in pesniki, lepe umetnosti in zgodovinske vede tisti dejavniki, ki kultivirajo življenje naroda, ne matematika.¹² Kopitarjevo strinjanje s Schläzerjem o prevladujoči vlogi literature pri omikanju človeštva nas do neke mere pripravi na naslednje, naravnost osupljivo stališče dunajskega slavista, ki daleč presega siceršnje njegovo pojmovanje jezika. Kopitar je namreč brez zadržkov sprejel misel Adamantiosa Koraisa, grškega jezikoslovca in izdajatelja grške klasične književnosti, da zakonitosti jezika ne določajo slovníčarji, temveč dobri pesniki.¹³ Nikoli se dunajski slavist in cenzor ni tako nedvoumno postavil na stran estetskega jezika, na stran literature kot tokrat. Samo domnevamo lahko, kako bistveno drugačna bi bila njegova vloga v slovenski zgodovini, če bi načelo o prvenstvu estetskega jezika obdržal v svoji koncepciji kulture in se v skladu s tem načelom opredelil do naše romantične poezije, do Prešerna.

Teza, ki jo je Kopitar prevzel oziroma zapisal v zvezi z novogrško literaturo, da poezija razvija jezik in ga kultivira, pa je bila tudi osrednja misel Čopovega pesniškega programa. Medtem pa ko je Kopitar ostal brez odmeva na Slovenskem, je Čopova zahteva po literarnem kultiviranju jezika postala pri nas močno prisotna. Najprej jo zasledimo v prošnji za izdajo prvega letnika Kranjske čbelice, naslovljeni

¹⁰ Ein Wort über den Laibacher ABC-Streit, *Illyrisches Blatt*, št. 27, 6. julija 1833, 108.

¹¹ *Selbstbiographie 1839* (Barth. Kopitars Kleinere Schriften 1857, 9).

¹² *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach 1808, XVIII.

¹³ *Wiener allgemeine Literaturzeitung 1813* (Barth. Kopitars Kleinere Schriften 1857, 228).

na ljubljanski gubernij,¹⁴ še bolj naravnost pa je tezo o soodvisnosti jezika in besedne umetnosti nekajkrat formuliral Čop sam, in to na skoraj enak način: poezija Kranjske čbelice bo pospešila izoblikovanje slovenskega jezika, bo pomagala k nadaljnjemu izoblikovanju jezika, od nje bo odvisna večja jezikovna omikanost itd.¹⁵ Čop je mislil seveda na jezik umetne poezije, ne na jezik nabožnega in drugega poučnega slovstva. Tu smo zdaj pri temeljni postavki njegovega nazora o pesništvu, pri utemeljitvi posvetne poezije za izobražence.

Posvetno poezijo, namenjeno izobražencem, je Čop natančno razmejil od poučnega in nabožnega slovstva za ljudstvo, kar je storil veliko bolj radikalno v zasebni korespondenci kot v javnem nastopu v Ilirskem listu. Medtem ko je v javnosti izpostavil zlasti potrebo po višjem pojmovnem jeziku za izobražence, potrebo, ki bi jo zadovoljevala nova poezija, in je v zvezi s tem opozoril na neškodljivost ljubezenskih pesmi, napisanih v kultiviranem, ljudstvu bolj ali manj odmaknjenem jeziku, je v zasebnih pismih do kraja poglobil razliko med posvetno umetno poezijo in ljudskim slovstvom. Odločno je naglasil, da Kranjska Čbelica ni namenjena kmetu, da je treba kmeta, čeprav ga on spoštuje, pustiti pri miru z literaturo, zlasti poetično, in da je zanj še najbolj primerna ljudska pesem. Dopustil je sicer možnost, da izobraženci posežejo tudi po dobri ljudski pesmi, izključeval pa je nagnjenje v nasprotni smeri. Literatura izobražencev bo ostala razen nekaj izjem kmetu tuja.¹⁶ Kakor je Kopitar zabilisal dvojnost naših leposlovnih prizadevanj v dobi romantike, čeprav je to dvojnost opazil, ko je trdil, »kar more biti všeč v resnici izobraženim, bo trajno všeč in v pomoč tudi ljudstvu«,¹⁷ tako je Čop vztrajal pri diferenciaciji. Vztrajal je pri delitvi na dve književnosti: na literaturo za razmeroma ozek, danes bi rekli elitni sloj izobražencev in na poučno književnost z ljudsko pesmijo za kmečke ljudi.

Kot smo že omenili, je Čop novo posvetno poezijo tesno povezoval z razvojem našega jezika. Na to funkcijo pesništva je kazal s takim poudarkom, da je zbujal vtis, kot da bi bilo izoblikovanje jezika pogla-

¹⁴ Anton Slodnjak, *Krajnska Čbelica*. Spremná beseda k faksimilirani izdaji. *Monumenta literarum slovenicarum* 6, Ljubljana 1969, 9.

¹⁵ *Krajnska Čbelica*, *Illyrisches Blatt*, št. 7, 16. februarja 1833 in št. 8, 23. februarja 1833. Čop Kopitarju (Jernej Kopitar-Matija Čop, *Izbrano delo*. Izbral in uredil dr. Janko Kos. *Naša beseda* 1973, 125).

¹⁶ *Krajnska Čbelica*, *Illyrisches Blatt*, št. 7, 16. februarja 1833. 25–26. Čop Kopitarju 21. januarja in 16. maja 1830, Šafařiku 24. junija 1831 (Jernej Kopitar-Matija Čop, *Izbrano delo*, 117, 122–124).

¹⁷ Prim. opombo 10.

vitni, morda kar edini namen učenih pesnikov. Pri tem je posebej naglašal, da umetni poeziji ne gre zgolj za slovnično pravilnost, kakor tudi ne za neposredno posnemanje ljudskega jezika, ne za neposredno posnemanje ljudskih pesmi, kot je hotel Kopitar. Umetna poezija namreč ne more zamenjati svojega ustvarjalnega postopka s spontanim, razumsko nenadzorovanim ustvarjanjem, značilnim za ljudsko pesništvo, saj bi s tem ukinila svojo estetsko identiteto in v skrajni doslednosti samo sebe.¹⁸ In če so Ravnikar, Metelko in drugi zagovorniki črkopisne reforme enačili kmetski jezik s knjižnim jezikom ali celo literarnim slogom, je Čop toliko bolj dosledno ločeval med enim in drugim. Nastopil je proti neustvarjalnemu, mehničnemu prenašanju kmečke govornice v pesniško umetnost. Pod izoblikovanostjo jezika, ki naj bi bil končni cilj posvetne poezije, je razumel višji jezik, dvignjen nad pojmovni svet preprostega kmeta.¹⁹ Ravnikarju in njegovim učencem je sicer priznal zasluge za večjo slovnično pravilnost in besedno čistost novejšega poučnega slovtva, vendar je sam vztrajal pri zahtevi po višjem slogu, pri jeziku za znanost in izobražence.

Upravičenost nove poezije je Čop utemeljeval tudi z realnim stanjem, z realno potrebo po posvetnem umetnem pesništvu, z okoliščino na primer, da je prvi letnik Kranjske čbelice zbudil več zanimanja med bralci, ki jim je bil namenjen, med »dijaki, uradniki« in drugimi izobraženci, kot je bilo pričakovati.²⁰ Zlasti Prešernove pesmi so bile »izvrstno sprejete«. Navsezadnje je eksistenčno upravičenost Čbelice videl v tem, ker je omogočila izobražencem, da so se v novo poezijo vključili tudi kot njeni ustvarjalci.²²

Ko je pojasnjeval značaj in namen posvetne umetne poezije, se je Čop oprl na njeno skromno, čeprav upoštevanja vredno tradicijo, ki jo literarna veda v glavnem še danes ocenjuje v njegovem smislu. Med začetnike te literature je prišteval pesniški zbornik *Pisanice od lepih umetnosti* kot prvi znani poskus posvetnega pesništva pri nas, obe Linhartovi veseloigri *Županova Micka* in *Veseli dan ali Matiček se ženi*, predelani po tujih izvirkah z namenom, da pritegneta bolj izobraženo

¹⁸ Čop Kopitarju 16. maja 1830 (Jernej Kopitar-Matija Čop, Izbrano delo, 123 do 124).

¹⁹ Paul Joseph Šafařík's Geschichte der südslawischen Literatur, Prag 1864, 38. Krajnska Čbelica Illyrisches Blatt, št. 7, 16. februarja 1833, 25—26.

²⁰ Čop Kopitarju 16. maja 1830 (Jernej Kopitar-Matija Čop, Izbrano delo, 122—123).

²¹ Šafařík's Geschichte der südslawischen Literatur, Prag 1864, 44.

²² Prav tam, 76.

in bolj gosposko občinstvo, ne samo kmeta, Kopitarjev prevod Kotzebuejevega *Hahnenschlaga*, Vodnikove in Jarnikove pesmi ter nekaj Staničevih prevodov iz nemške poezije.²³ Tako je v svoj literarni nazor vključil zgodovinsko razsežnost. Ni pa se togo oklepal zgolj časovnega vidika, ko je razkrival predhodnike Kranjske čbelice, temveč je nastavke slovenskega pesništva presojal tudi z estetskimi merili. Ko je odkrival njihove umetniške in jezikovne, tudi slovnične nedognanosti, je ugotovil na primer, da *Pisanice* nimajo »pesniške vrednosti«, da je jezik Linhartovih komedij »nezadovoljiv«, skažèn »zaradi nepotrebnih germanizmov«.²⁴ Kritičen je bil tudi do sodobnikov, sodelavcev Kranjske čbelice, tako da so se mu Zupanove pesmi kljub nacionalno spodbudni vsebini zdele napisane v »samovoljnem jeziku« in v celoti »ne ravno poetične«.²⁵ Navedeni primeri in še drugi kažejo, kako pretehtana so bila Čopova estetska in idejnozgodovinska merila, kako ustrezna, na vse strani dosledna je bila njihova ponazoritev s stvarnim literarnim gradivom. Njegove pripombe v zvezi z jezikom pa razkrivajo stičišča s Kopitarjem celo tam, kjer naj bi bile razlike med njima največje. Vidimo namreč, da so bile jezikoslovna čistost, domačnost in komunikativnost pisane besede tudi Čopove zahteve pri ocenjevanju slovenskih literarnih prizadevanj.

Če zdaj postavimo ob Čopov literarni nazor Kopitarjeve izjave o pesništvu, tako tiste, ki so načelnega značaja, kakor njegova konkretna zapažanja, moramo priznati več stičnih točk. Pri Kopitarju smo zasledili strpnost do ljubezenske tematike srbskih ljudskih pesmi, pozitivno stališče do uvajanja tujih umetnih pesniških in verzniških oblik v nacionalne književnosti, pojmovanje pesniškega jezika kot zakonodajalca in usmerjevalca splošnega jezikovnega razvoja in ne nazadnje socialno razlikovanje bralcev literature. Razumljivo je, da ostajajo te prvine v obsežnem, pretežno filološkem Kopitarjevem delu le kot zarodki, kot nepovezani in nedorečeni drobci, zapisani skoraj izključno v njegovih zgodnjih objavah tja do leta 1825. Hkrati je očitno, da sodijo te prvine tudi k temeljem Čopovega literarnega nazora, seveda ustrezno poglobljene in dopolnjene s širšimi pogledi na poezijo. Zato se sprašujemo, kako razložiti tako različno razmerje do Prešerna pri Kopitarju in Čopu, tem bolj ker ju več načelnih misli in konkretnih dognanj postavlja v enak ali podoben izhodiščni položaj.

²³ Prav tam, 29, 75. Krajnska Čbelica, *Illyrisches Blatt*, št. 7, 16. februarja 1833, 26.

²⁴ Šafařík's *Geschichte* 1864, 75, 85–86.

²⁵ Čop Šafaříku 27. junija 1831 (*Jernej Kopitar-Matija Čop, Izbrano delo*, 119).

O prvem Kopitarjevem srečanju s Prešernovo poezijo ne moremo trditi, da je bilo za oba v celoti nespodbudno. Ko je pesnik v četrtem letniku prava, nekje med novembrom 1825 in avgustom naslednjega leta, pokazal svoje zgodnje pesmi dunajskemu slavistu, mu je Kopitar svetoval, naj počaka nekaj let z njimi, potem pa naj »vzame pilo v roko«. ²⁶ Ker je Prešeren te pesniške začetke v metričnem in slovničnem pogledu primerjal z Levičnikovim pesnjenjem, sodimo, da so bili jezikovno in metrično nedognani, da je kritična sodba zadevala prav to plast pesmi in da ni posegla v njihovo miselno niti v doživljajsko čustveno vsebino. Glede na tri ohranjene pesmi izmed njih, bi celo trdili, da za popolno zavrnitev Prešernovih prvencev, kakor domnevajo nekateri, dunajski kritik sploh ni imel razloga, saj je za te pesmi značilna tradicionalna kitična oblika ter metrično ritmični ustroj slovenskih ljudskih pesmi in Vodnikovih poskočnic. Da Kopitar takrat ni imel vnaprej odklonilnega stališča do Prešerna, kaže tudi nadaljnja usoda pesmi. Medtem ko je dunajski kritik predlagal distanciran odnos do pesniških začetkov in kasnejšo predelavo, je pesnik vse pesmi razen treh samokritično uničil. In to kljub temu, da dunajska sodba v njem ni izzvala posebne prizadetosti, čeprav se je kasneje pojavila bojazen, da ne bi Kopitar v luči prve kritike ocenjeval njegove novejšje poezije. Seveda je gledal Prešeren v začetku tridesetih let, ko je prišlo do pravega spopada s Kopitarjem, na lastno pesniško delo precej drugače kot na dunajske začetke, veliko bolj pritrnilno in samozavestno.

Slovnično-jezikovne pripombe je imel Kopitar tudi pozneje do Prešernovih pesmi. Ob tem pa je izoblikoval še drugo, poeziji veliko manj ustrezno merilo, ki ga laže razumemo, če upoštevamo njegovo izpoved, zapisano v avtobiografiji in v kateri zatrjuje, da mu je bil duhovniški poklic vedno »zelo po duši«. ²⁷ Ta okoliščina nam do neke mere približa Kopitarja, cenzorja na Dunaju, kot človeka, ki je moral biti po avstrijskem *Predpisu o vodenju cenzure in o ravnanju cenzorjev* iz leta 1810 pozoren do vsega, kar nasprotuje veri, nramnosti in vladavini, posebej do tistega, »kar ne plemeniti ne pameti ne srca, ampak hoče samo zbujati čutnost«. ²⁸ Po duhu in črki te moralistične ustave je Kopitar sodil Prešernove pesmi. Če odmislimo nekatere njegove manj bistvene opazke, je poglavitni ugovor zoper Prešerna formuliral v naslednjih pripombah: ob *Novi pisariji*, kjer je pri 43. tercini napisal, da bi

²⁶ Prešernovo Zbrano delo II, 1966, 174 (uredil in opombe napisal Janko Kos).

²⁷ Selbstbiographie 1839 (Barth. Kopitars Kleinere Schriften 1857, 7).

²⁸ Anton Slodnjak, *Krajnska Čbelica*. Spremnna beseda, 1969, 4.

se Kranjice upravičeno pritožile nad oznako njihove ljubezenske razpuščenosti, ob *Romanci od učenca*, ki ji je prav tako očital nemoralnost in ji pripisal »precej čutno naravo«, tako tudi *Romanci od Strmega grada*. To zadnje je zaradi prizora, ki predstavlja nesrečo v ljubezni ogoljufanega dekleta, zavrnil z besedami: »To bi pravi pesnik drugače opisal, da bi gospe lahko slišale.«²⁹ V takih kritičnih opazkah seveda težko prepoznamo mlajšega, drugačnega Kopitarja, nekdanjega bolj strpnega ocenjevalca slovenskega ljudskega in umetnega pesništva pa tudi poezije drugih balkanskih narodov. Ob Prešernu so se Kopitarjeva merila skrčila na strogi moralizem, tu in tam še na jezikovno-slovnico pravilnost jezika, s tem pa se je ocenjevalcu dokončno zaprla pot do poezije. V njegov prid, v prid dunajskemu cenzorju, dosmrtnemu samcu, je treba pravzaprav šteti eno samo potezo, njegovo občutljivo bojazen za žensko moralno čistost. Kopitarjevi duhovni nasledniki v slovenski književnosti — moralisti so se namreč sklicevali na otroke in mladino, ko so utemeljevali strah pred pohujšljivo literaturo.

V nasprotju s Kopitarjem je Čop obdržal literaturo v območju umetnosti, s tem pa je tvegala napeto razmerje s predstavniki utilitarnega pojmovanja književnosti, kakor za njim še vsaka generacija in vsaka pomembnejša osebnost v slovenski literaturi. Spomnimo se samo Levstika, Jenka, Gregorčiča, v moderni pa Cankarja in njegovih bojev z ideološko in moralistično nestrpno kritiko. Čop je načelo o nezdržljivosti morale in umetnosti najbolj določno izrazil, ko je razpravljal o romanu. »Roman ne sodi ne v območje zgodovine,« je zapisal, »ne v območje moralke, temveč v območje poezije.«³⁰ Kritič s takim pogledom na roman in na literaturo je nujno moral imeti bolj svobodno, bolj odprto razmerje do poezije in njenega miselnega, doživljajsko izkustvenega sporočila. Zato je v nekem pogledu presenetljivo, da se je Čop odpovedal prav taki predstavitvi Prešerna in se osredotočil izključno na oblikovno razlago pesmi. Sam je tak vidik interpretacije utemeljeval z estetsko nepoučenostjo Slovencev,³¹ pa tudi z okoliščino, da je težila Prešernova ustvarjalna ambicija v največji meri k uvajanju novih, malo znanih pesniških in metričnih oblik v slovensko pesništvo, da je to osrednja intencija pesnikovega dela. Pri tem se je Čop skliceval na samega pesnika, na njegove izjave, češ da pesnik »želi, naj imamo asonanco in drugo«, mislil je na romanske pesniške oblike, ki jih je Pre-

²⁹ Prav tam, 20, 33–34. Prešernovo Zbrano delo II, 1966, 264.

³⁰ Čop Saviu 21. marca 1828 (Jernej Kopitar-Matija Čop, Izbrano delo, 106).

³¹ Čop Čelakovskemu 14. marca 1833 (prav tam, 142).

šeren uvedel v slovensko poezijo, »za zdaj samo za vajo in poskus«. ³² Pa tudi Prešeren se je brez težav vživel v vlogo oblikovnega inovatorja slovenske poezije. Čelakovskega je npr. prosil na nekem mestu, naj *Krst pri Savici* ocenjuje kot metrično nalogo, ³³ tj. ocenjuje naj italijanski enajsterec v tercinski kitici in stanci, skratka ocenjuje naj *Krst* v skladu s Čopovo razlago poezij.

Pri interpretaciji Prešernovih pesmi je Čop izhajal iz skladnosti vsebine in oblike, ki jo je uzakonila že grška antika, po njej prevzel Horac, za njim pa poetika novega veka. Tudi nemške pesniške teorije G. F. Grotefenda, J. J. Dilschneiderja in Johanna Christiana Heyseja, na katere se je Čop izrecno skliceval, ³⁴ temeljijo na klasičnem načelu, da »vsebina in oblika v skladnosti sestavljata bistvo pesmi«. ³⁵ Iz tega sledi, da vsaka oblika ni primerna vsaki vsebini in da mora umetnik izbrati tako metrično in tako kitično obliko, ki najbolj ustrežata snovi, pesem naj predstavi »soglasje konkretno čutnega izraza in nazorne ideje«. ³⁶ V tem smislu je Čop obzirno grajal neustrezni metrum Vodnikove *Ilirije ožioljene* in neprimerno kitično obliko Gunduličeve *Osmanide*, nasprotno pa je ugotavljal skladnost verza in epske vsebine v Prešernovem *Povodnem možu*, posrečeno uporabo tercinske kitice v *Novi pisariji* ³⁷ itd. Posebno vrednost Čopove razlage Prešerna predstavlja samostojna uporaba normativne poetike na slovenskem gradivu. Prav tercina dokazuje, da Čop ni togo prenašal metričnega kanona iz nemške v našo poezijo. Tako Dilschneider kot Grotefend ugotavljata na primer, da trivrstični enajsterec »posebno ustreza pesmim z mistično vsebino«. ³⁸ Grotefend dodaja še »spominske in didaktično lirične pesmi«. ³⁹ Nasprotno Čop ni omenjal v zvezi s tercinsko kitico mističnih pesmi, naglasil pa je mogočnost tercine, primernost te kitice za satirične in poučne pesmi, njen robato zabavljivi ton. Čopovo produktivno obvladanje verzoloških vprašanj se navsezadnje kaže tudi v tem, da je za poznavatelje metričnih in kitičnih oblik navajal primere ne samo iz ro-

³² Krajnska Čbelica, *Illyrisches Blatt*, št. 7, 16. februarja 1833, 28.

³³ Prešeren Čelakovskemu 22. avgusta 1836 (Zbrano delo II, 1966, 190).

³⁴ *Illyrisches Blatt*, št. 7, 16. februarja 1833, 28. V opombi pod črto piše Čop: Ueber die italienischen und spanischen Versformen findet man in allen neuern deutschen Metriken, namentlich in denen von Dilschneider, Heyse, Grotefend u. a. ausführliche Belehrung.

³⁵ J. J. Dilschneider, *Verslehre der deutsche Sprache* 1832, 62.

³⁶ Prav tam, 5.

³⁷ Prim. opombo 34.

³⁸ J. J. Dilschneider, *Verslehre der deutsche Sprache* 1832, 188.

³⁹ Grotefend, *Anfangsgründe der deutschen Prosodie* 1815, 217—218.

manskih in germanskih, temveč tudi iz slovanskih literatur, ki jih nemške poetike in metrike niso upoštevale.

Primerjava Kopitarjevega in Čopovega nazora o pesništvu je pokazala, da je bilo med njima več stičnih točk, kot je na prvi pogled bilo mogoče pričakovati. Seveda ta stičišča niso bila niti sinhronizirana niti naravnana k istemu predmetu. Tako je Kopitar nekatere načelne poglede na pesništvo, ki jih pozneje zasledimo pri Čopu primerno poglobljene in razširjene, izpovedal zunaj slovenske literature in še pred polemiko o črkopisni reformi leta 1833. V času pa, ko sta se Kopitar in Čop hkrati opredelila do Prešernove poezije, so bili njuni načelni pogledi na pesništvo že v znamenju tako globokih nasprotij, da sta se morala raziti. Domneve o drugačnem možnem razpletu njunih medsebojnih odnosov kakor tudi o njunem drugačnem možnem razmerju do pesnikovega dela sodijo v območje ugibanj, toda logično, strogo realno predvidevanje nam bolj kot hipotetične možnosti razkriva pravo vsebino njunih pogledov na pesniško umetnost, tako da brez tveganja lahko razpravljanje sklenemo takole: Če bi Kopitar leta 1833 sodil Prešerna s svojimi prvotnimi merili, izkazanimi ob srbskih ljudskih pesmih ter ob sodobnem srbskem in grškem pesništvu, bi poezij ne mogel zavrniti. Tako pa se je ob nadvse zvestem upoštevanju *Predpisov o vodenju cenzure* obrnil proti Prešernu, ne glede na to, da mu je tudi njegovo nezgodovinsko, statično razumevanje kulture zameglilo pogled na sodobno slovensko poezijo in njene razvojne tendence. Nasprotno pa je Čop literaturo že pojmoval kot odprt, dinamičen proces in se je v njegovo diferencirano dogajanje vključil tako, da se je postavil na stran posvetne poezije za izobrazence. Če se je kot lepočutno in psihološko občutljiv poznavalec tujih književnosti⁴⁰ omejil pri interpretaciji Prešerna na oblikovno razlago pesmi, vzrokov za tako predstavitev najbrž ni iskati samo v literarni nepoučenosti slovenskih bralcev in v oblikovnih novostih Prešernove poezije, marveč tudi v nespodbudni, če ne kar zavrti družbenopolitični situaciji časa. Seveda ne gre Kopitarja in Čopa enačiti v tem smislu, da ob Prešernu nihče od obeh ni povedal tega, kar bi hotel ali mogel povedati, ker da ju je onemogočala cenzura ali samocenzura ali oboje hkrati, kajti razlika med njima je bila veliko globlja od nekaterih njunih po-

⁴⁰ O Klingemannovem Faustu poroča Čop prijatelju Ramovšu 13. novembra 1816 z Dunaja neposredno po predstavi, da je »zelo pretresljivo delo«, in nadaljuje: »... še zdaj sem ves trd od groze, ker sem ravnokar videl, kako je sam hudič odnesel živega Fausta z odra«. Nekaj dni zatem, 16. novembra, označuje opero Jožef in njegovi bratje za »očarljivo«. Klingemannovega Fausta pa ponovno kot delo, pri katerem »gredo človeku lasje pokonci« (Jernej Kopitar-Matija Čop, Izbrano delo, 91–92).

dobnosti. Medtem ko je Kopitar zožil obseg razumevanja pesništva na moralistični vidik in je Prešerna z moralistično obsodbo tako rekoč izključil iz legitimne družbene stvarnosti, je Čop napravil največ, kar je bilo v razmerah absolutistične vladavine mogoče storiti. V smislu estetskega univerzalizma je Prešerna postavil v široki svet evropske romantike in s tem odprl pot k globljemu razumevanju njegovega genialnega pesniškega dela.

ZUSAMMENFASSUNG

Ein Vergleich von Kopitars und Čops Auffassungen der Dichtkunst hat gezeigt, daß es zwischen ihnen mehr Berührungspunkte gab, als auf den ersten Blick zu erwarten gewesen war. Selbstverständlich waren diese Berührungspunkte weder synchronisiert noch auf den gleichen Gegenstand gerichtet. So hat Kopitar einige grundsätzliche Ansichten von der Dichtkunst, die sich später, angemessen erweitert und vertieft, bei Čop verfolgen lassen, außerhalb der slovenischen Literatur ausgesprochen und zwar noch vor der Polemik über die Reform der Buchstabenschrift. Zu einer Zeit jedoch, wo Kopitar und Čop gleichzeitig Stellung bezogen zur Poesie Prešerens, waren ihre grundsätzlichen Ansichten über die Dichtkunst schon im Wesen so tief entgegengesetzt, daß sie sich trennen mußten. Vermutungen über eine mögliche andere Entfaltung ihrer gegenseitigen Beziehungen, wie auch über ein möglicherweise anderes Verhältnis zum dichterischen Werk fallen in den Bereich des Rätselratens, logische, streng reale Voraussicht enthält uns jedoch den wahren Inhalt ihrer Ansichten von der Kunst der Poesie eher als hypothetische Erwägungen, so daß man ohne Wagnis die Abhandlung folgendermaßen abschließen kann: Hätte Kopitar 1833 Prešeren mit seinen ursprünglichen Maßstäben gemessen, wie er sie anhand der serbischen Volkslieder und der zeitgenössischen serbischen und griechischen Dichtkunst bewiesen hatte, dann hätte er die Poesie nicht ablehnen können. So wandte er sich in überaus treuer Berücksichtigung der *Vorschriften zur Ausübung der Zensur* gegen Prešeren, ungeachtet dessen, daß ihm auch sein unhistorisches, statisches Kulturverständnis den Blick für die zeitgenössische slovenische Poesie und ihre Entwicklungstendenzen trübte. Čop dagegen begriff Literatur schon als offenen, dynamischen Prozeß und schaltete sich in dessen differenzierten Vorgang auf die Weise ein, daß er sich auf die Seite der weltlichen Poesie für die Gebildeten stellte. Wenn er sich als ästhetisch fühlender und psychologisch empfindsamer Kenner ausländischer Literatur bei der Interpretation Prešerens auf eine formale Ausdeutung der Gedichte beschränkte, so sind die Gründe hierfür wohl nicht nur in literarischer Unwissenheit der slovenischen Leser zu suchen und in der formalen Neuartigkeit der Poesie Prešerens, sondern vielmehr auch in der wenig anregenden, um nicht zu sagen verbohrtten gesellschaftspolitischen Situation der Zeit. Natürlich geht es nicht darum, Kopitar und Čop gleichzusetzen in dem Sinne, daß keiner von beiden über Prešeren das gesagt habe, was er hätte sagen wollen oder können, den das war ihnen verwehrt durch die Zensur oder die Selbstzensur oder beides gleichzeitig; denn der Unterschied zwischen den

beiden war viel tiefer als die wenigen ihrer Ähnlichkeiten. Während Kopitar den Umkreis seines Lyrikverständnisses auf den moralischen Blickwinkel einengte und Prešeren mit moralistischen Aburteilen sozusagen aus der legitimen gesellschaftlichen Wirklichkeit ausschloß, so tat Čop doch das Äußerste, was sich unter absolutistischen Herrschaftsverhältnissen tun ließ. Im Sinne eines ästhetischen Universalismus stellte er Prešeren in den weiten Raum der europäischen Romantik und öffnete den Weg zu einem tieferen Verständnis seines genialen dichterischen Werkes.

K ČLANKU O REZIJANSKI BESEDI ZA POLENTO

Počasi, vendar vztrajno se množi število tujih slavistov, ki se začenjajo zanimati za slovenščino. Škoda le, da prihajajo tujeje v slovensko jezikoslovje čedalje bolj s prepričanjem, da prihajajo v nekakšno neobdelano divjino, na eksotično jezikovno področje, kjer ni še nič napravljenega in raziskanega, in da poskušajo odkrivati in raziskovati stvari, ki so že zdavnaj rešene, po drugi strani pa sploh ne zavzemajo stališč do stvari, za katere imamo v dosedanji literaturi čisto drugačne podatke in rešitve — kot da vsega tega enostavno ni.

Nekako take vrste je tudi npr. E. P. Hampa članek Rezijansko *jĭst* 'polenta' v SR 28, 1980, str. 487—488. Ne upošteva nobene dosedanje slovenistične literature, le za besedo *jed* citira Bezlajev ESSJ, pa še tu je pravzaprav le prepisal tiskovno napako (napačna akcentuacija).

E. P. Hampa pravi, da je v Bili slišal za 'jesti' *jĕst* in za 'polento' *jĭst*; v Osojanah pa da rečejo polenti *jit*, gen. *idä*. Jezikoslovčeva naloga da je, uskladiti te oblike in jih razložiti.

Nato razlaga vokalizem v *jĕst*, ki se premenjuje z vokalizmom v sedanjiku *in*, *i* tako kot v *vĕdĕt* ~ *vin*, *vi* ali *lĕto* ~ *litä*. Če bi upošteval dosedanje poznanje rezijanščine (npr. vsaj katero od naslednjih del: F. Ramovš, ČJKZ 6, 1927, 8—26; ČJKZ 7, 1928, 107—121; HG VII, Dialekti 30—41; KZSJ 189; J. Rigler, SR 14, 1963, 25 sl., zlasti 71—72; T. Logar, SR 14, 1963, 119—120; SSJKL VIII, 1972, 1—10), bi seveda lahko takoj povedal, da je *ĕ* v *jĕst* refleks za staroakutirani in *i* v *in* 'jem' za stalno dolgi *ĕ*.

Za oblike *jit* ~ *idä* < **jid* ~ *jĭd* pravi, da bi jih bilo mogoče primerjati s *krij* 'kri' ali *ribä* 'riba', ki vsebujeta refleks **ri*-ja, torej **ri*id-, vendar se mu zdi bolj obetavna vzporednica *zvi*zdä, rod. mn. *zvi*zdĭ -*òw* 'zvezda', ki reflektilira **ĕ*.

Tu ni prav jasno, zakaj navaja možnost razvoja prav iz *y*(*ri*)-ja. V Osojanah ni *i* refleks samo za *y*, ampak za vsak slovenski dolgi (stalno dolgi in staroakutirani v nezadnjem zlogu) *i*, naj bo iz praslovanskega *i* ali *y* (tam ni samo *riby*, ampak tudi *zĭmā*, *lĭpy*, *žĭly* in pogosto celo v tujkah, npr. *amĭk* 'prijatelj' ipd.). Ze Baudouin de Courtenay je pred več kot sto leti sponiral enako kot v vsej slovenščini in srbohrvaščini tudi v rezijanščini sovpad *i* in *y*. Ali se za tem ločevanjem *y* od *i* morda skriva misel o neslovenskem izvoru Rezijanov? Naj se že karkoli, vedeti bi bilo treba, da taka rekonstrukcija že s praslovanskega stališča ni mogoča, saj *y* ne more stati za *j*-jem (poznejša proteza pa *j* tudi ne more biti, saj je *y* dobival protetični *w*).

Glavni problem pa nastane pri pojasnitvi razlike vokalizma v *jĕst*, *jĭst*, *jit*, *idä*. Hampa se zadovolji s paralelami *lĕto* ~ *lita* in *zvi*zdä ~ *zvi*zdĭ. — Medtem ko je prvo razmerje jasno, pa je refleks *i* za *ĕ* nenormalen, znan samo v nekaj primerih. Baudouin (Opyt § 258) misli pri teh primerih na vpliv soglasnikov pri zamenjavi *i* z *ĭ*, in sicer v vseh rezijanskih govorih razen v Bili. Bila namreč po Baudouinu nima zasoplih *i*-jevskih in *u*-jevskih vokalov. Vendar ko sem bil

1962 v Reziji, sem v Bili slišal navadno zasople vokale za naglašene kratke *i* in *u* (prim. SR 14, 1963, 72) pa večkrat tudi za dolge, vendar ne pozicijsko za *i* iz dolgega *ě*; iz Bile imam le zapise *zvizda* (iz Osojan pa *zvizdy* in Njive *zvizda*), zato nebilskega refleksa ne moremo vpletati v razlago bilske oblike.

Hamp se v svoji notici ne dotakne doslej znanih podatkov o rezijanskih refleksih. Z enim izjemnim primerom (*zvizda* ~ *zvizdi*) ne moremo pojasniti razmerja *i* ~ *ī*, posebno še v akcentsko popolnoma drugačnih položajih, in to tudi tedaj ne, če bi v Bili govorili *zvizda*. Pri vsem tem pa imamo v literaturi že precej zapisov za rezijansko polento (in tudi poiskati jih vsaj v Baudouinovih Materialih ni težko, saj ima podrobna kazala). Vendar se vokalizem od Hampovega razlikuje. Tako pri rod. *jedi* dosedanji podatki ne izkazujejo zasoplega *ī*, ampak zasopli *ě*. Baudouin v Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie I navaja za Solbico *jit*, *jáde* (str. 89, št. 526), iz otroškega govora. najbrž iz Bile, pa *jédæ* (str. 369, št. 1207 iz leta 1873, v izboljšavah po potovanju v Rezijo 1892—93 pa *jédy* (→ *jáde*), str. 627). M. Matičetov, Ob zibki ljudske lirične pesmi v Reziji, VIII. seminar slov. jez., lit. in kult., Lj. 1972, str. 300, ima pa *vaše édi a na in*, in sicer iz Osojan, od koder navaja svojo obliko tudi Hamp (enako še v Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji, Špeter Slovenov—Trst 1978, str. 71).

Hampove oblike *īdā* tudi teoretično ne pričakujemo, medtem ko je oblika (*j*)*ědi* teoretično popolnoma razumljiva, nastala po rezijanskem premiku cirkumfleksa proti začetku besede iz *jědi*, podobno kot je npr. *sěno* iz *sěno* (in to iz *sěno*). Nekateri tuji jezikoslovci sicer skušajo premik cirkumfleksa v rezijansčini zanikati, vendar brez prave utemeljitve in brez zavrtnite dokazov, ki so jih navedli F. Ramovš (AfslPh 37, 1918, 154 sl., ČJKZ VII, 1928, 107—121), A. Bajec (ČJKZ III, 1921—22, 40—42) in J. Rigler (SR 20, 1972, 115—126). Pa tudi če bi premika cirkumfleksa ne bilo, bi pričakovali nezasopel *i*, kot ga imamo za dolgi *ě* — če pa bi se analogično skrajšal po tipu *noč* (do česar pa v srbohrvaščini, ki bi v primeru nepremaknjene rezijanskega cirkumfleksa imela enako akcentuacijo, ne prihaja), bi spet moral biti *ě*. Za končniški samoglasnik v (*j*)*ědi* bi teoretično lahko pričakovali *i*, *ī*, *ě* ali *e*, vendar so v Osojanah redukcije končniških samoglasnikov zelo močne in le na ta način bi še lahko razlagali pri Hampu enako *ā* v *īdā* kot *litā* (*ā* mu menda označuje polglasnik).

Če pa v rezijanski obliki za *jedi* ni zasopli *ī* ampak *ě*, potem nastane problem, kako naj ga dobimo v obliki *jest*. Toda v tej obliki ga niti ni treba razlagati, ker je tudi v njej *ě*. Za to imamo podatke že pred več kot sto leti v Baudouinovem Opytu fonetiki rez'janskih govorov, kjer navaja *jit* (Osojane, Solbica) = *jaest* (drugi govori) 'polenta' (§ 78) in *jit* (Osojane, Solbica), *jăest* (Bila, Ravanca, Njiva) 'polenta' (§ 289). V Rez'ja i Rez'jane, Slavjanskij sbornik 3, 1876, str. 278, navaja *jid* (-d pač zaradi lažje razpoznavne po ostalih sklonih) in *jaest* tudi v pomenu 'polenta'. V Materialih ima Baudouin še naslednje zapise za *jěst* v pomenu 'polenta': *jăest* (Njiva, št. 1054), *jăest* (Njiva, št. 500, 543, 547; Ravanca, št. 1147; iz otroškega govora, najbrž Bila, št. 1207). Za nedoločnik ima takih zapisov še znatno več (prim. npr. *jăest* v Opytu § 58, 119, 204, v Osojanah, kjer se izgubi začetni *j*, *ăest* l. c. § 46). M. Matičetov je marca 1981 ponovno spraševal v krajih Njiva in Bila in ugotovil, da so točni Baudouinovi podatki, po katerih je *jěst* 'polenta' in *jěst* kot nedoločnik 'jesti' popolnoma enako. Prav

tako je ponovno preveril Baudouinove in svoje zapise za roditelj *jedi* v krajih Osojane, Njiva in Bila in tudi tu našel le *ĕ*. Oboje so mu potrdili tudi domačini. Na enakost oblike *jĕst* v pomenih 'jesti' in 'polenta' kaže tudi podatek Matiĕetova, da se v Osojanah norĕujejo iz bilske govorice, ĕeš da pravijo tam *jĕst jĕst* za 'jesti polento'.

Po vseh teh navedbah gradiva iz nareĕja, zapisanega od dobrih poznavalcev rezijanšĕine, in teoretiĕnih razmišljanjih je verjetno, da Hampovi podatki niso toĕni in da ne moremo nastavlĕjati dveh razliĕnih oblik za 'jesti' in 'polento'. V rezijanšĕini je paĕ nedoloĕnik enak samostalniku, vendar se *jĕst* rabi, kot nam sporoĕa ŕe Baudouin, le v imenovalniku-toŕilniku, sicer pa se rabijo oblike od *jed* (prim. Opyt ŕ 289: >'polentu' v O. i S. nazyvajut *jĭt* (gen. *jĕdæ*...), v G. /= Bila/ ŕe, R. i N. — *jĕst* (gen. *jĕdi*...)<). Tako stanje je tudi ŕe danes. Zunaj podroĕja, ki ga Baudouin navaja za *jĕst* v pomenu 'polenta', ima v Materialih ŕt. 1179 navedeno ŕe za Osojane *lĭpĕ æst* = *öbĕt* >un buon mangiare<, za kar Matiĕetov misli, da je najbrŕ le improviziran kalk po italijanšĕini (tudi moŕki spol je izjemen, ker imajo danes v Bili in Njivi ŕenski spol).

Vprašanje je, koliko bi sploh na zamenjavo besede *jed* z *jesti* lahko delovali tuji vplivi (*mangiare*, *das Essen*); verjetneje je to domaĕe (glej ŕe spodaj). Ena moŕnost je torej, da bi se nedoloĕnik rabil samostalniŕko oz. v tem primeru postal ŕe pravi samostalnik. Druga moŕna razlaga (za katero bi nekoliko govoril ŕenski spol, ki pa je vendarle lahko prevzet po *jed*, nasprotuje pa ji deloma rezijanski naglas, ki kaŕe na kraĕino, in zlasti to, da se rabi le imenovalnik-toŕilnik), bi bila, da je to *i*-jevski samostalnik, tvorjen s pripono **-tĕ* (**-tis*) od korena **ĕd-*, kot ga navaja A. Bajec, Besedotvorje slovenskega jezika I ŕ 97 (tvorba kot *plest*, (*po*)*sest*, (*na*)*past* ali tudi *mast*, *rast*, *moĕ* itd.). Samostalnik *jĕst* -*i* ima tudi Pleterŕnik, s. v., in pri tem citira Cafu, ki bi lahko imel podatek iz rezijanšĕine glede na to, da navaja kot pomen 'die Speise (posebno polenta)'. Naglas je v Pleterŕniku verjetno, ker je kot vir naveden le Caf, narejen po podobnih primerih, ne da bi Pleterŕnik oz. Bartel besedo slišal. So pa ti samostalniki navadno res cirkumflektirani. Na enak naĕin (z isto pripono) je lahko tvorjen pomensko vzporeden samostalnik *pĭt*, znan iz Cigaleta (pod *das Trinken* in *Trunk*) in iz narodne pesmi (gl. Navratil, Kres VI, 1886, 353), ki ga Valjavec v Radu JAZU 60, 1882, str. 2, tudi naglaŕa s cirkumfleksom (*pĭt*), enako Pleterŕnik (*pĭt* -*i*). Vendar je vse to lahko umetno narejeno, kajti od nikjer nam niso znane oblike kot rod. **jestĭ*, **pitĭ* ali or. **jestjĕ*, **pitjĕ* ipd. Zato bi lahko povsod ŕlo za nedoloĕnike z reduciranim konĕnim *i*. Nedoloĕnik *jesti* se namreĕ rabi samostalniŕko tudi ŕe drugod in ne samo v rezijanšĕini. O samostalniŕki rabi nedoloĕnika (zlasti za *jesti* in *piti*) govori ŕe Mikloŕiĕ, VGSS IV Syntax, str. 849 (po izdaji iz 1926), in to tudi za druge slovanske jezike. ŕuman, SS 1884, 201, navaja npr.: >nedoloĕnik se ne veŕe nikdar s predlogom razven pri izrazu *jesti piti*, ki stojita kakor samostalnika, zato: *grem po jesti*<. Glej tudi pri Brezniku, SS 1934, 140, ki se precej naslanja na Mikloŕiĕa, nekoliko manj doloĕno v slovnici ŕtirih avtorjev, SS 1956, 228, in pri Toporiŕiĕu, SS 1976, 356. Tudi SSKJ navaja pod *jesti* pri 1. pomenu za koliĕkom: >*v nedoloĕniku* dal mu je *jesti* 'hrane', 'jedi'; *prostiti*, *vzeti* si *jesti*<. (Podobno pri *piti*.) Danaŕnje govorjene oblike so precej razliĕne, vse pa bi vendarle kazale na nedoloĕnik. Oblika (ŕ. spola) *ist/jĕst* 'jed', govorjena po sporoĕilu F. Benedikove v okolici ŕkofje Loke, bi sicer lahko

predstavljala Pleteršnikovo obliko *jěst*, vendar je enaka tudi nedoločniku (pri *jesti* imajo dolgi nedoločnik, tonemskih opozicij pa v govoru nimajo), a ker se rabi prav tako kot rezijanska oblika navadno le v imenovalniku-tožilniku, izjemoma sicer tudi v drugih sklonih, vendar sklanjana le po ničti sklanjatvi (ne po *i*-jevski), bi jo bolj kazalo povezovati z nedoločnikom. Pri obliki *jest*, ki jo piše J. Moder (glej npr. Turgenjev, ID 1951, 454: *naša kmečka jest* — po gradivu za SSKJ) in jo pozna spet samo v imenovalniku-tožilniku iz Zajelš pri Dolu blizu Ljubljane v obliki *jóst* (*já-* iz *jě-* kot *jám* 'jém', *jáza* 'jéza'), medtem ko je nedoločnik *jěst*, supin *jěst*, bi na prvi pogled kazalo, da ne gre za nedoločnik, saj se naglasno od njega razlikuje. Vendar bi zelo težko predstavljala samostalnik s pripono **-tv* zaradi neobičajnega tonema za ta tip samostalnikov in zlasti zaradi neobstojanja stranskih sklonov po *i*-jevski sklanjatvi. Naglasna razlika med nedoločnikom in samostalnikom izvira iz razlike med dolgim in kratkim nedoločnikom. Kot je znano (prim. Rigler, SR 26, 1978, 365), je bil dolgi nedoločnik nekoč bolj razširjen kot danes; kratki je pozneje analogično prodiral, kjer ni bilo pogojev za analogije, se je dolgi lahko ohranil, npr. dolenjsko *peti* (ribniško *pájt*). Ohranil se je pač tudi v J. Modru poznanem samostalniško rabljenem *jesti* (seveda z reduciranim končnim *i*), medtem ko je v normalni nedoločniški rabi analogično prodril kratki nedoločnik (z drugačnim naglasom). V Mostecu pri Brežicah po sporočilu J. Toporišiča uporabljajo nedoločnika *jesti* in *piti* samostalniško, sklanjajo po ničti sklanjatvi (brez sklonskih glasovnih končnic), spol pa bi bil najbrž srednji (*děbrega jěst in píjt*). Na to, da je treba izhajati iz nedoločnika, pa kažejo zlasti prekmurske oblike, kjer je končni *i* še ohranjen. Npr. pri Kranjcu: »Tri ženske so v velikih košarah na glavi nosile »jesti«, četrta . . . pa je nosila v rokah neke stvari (Imel sem jih rad, 1953, 70 — po gradivu za SSKJ). Prim. še iz Gomilic: *jěsti něsi sěuf* 'hrano nesi s seboj', *děbru jěsti nesě* 'dobro jed nese', *ote, jěsti je ži na stěyli* 'pojdit, jed je že na mizi'. Po sporočilu J. Ftičarja se v dolinskem delu Prekmurja pri *jesti* včasih lahko rabi tudi s končnico izraženi roditeljski: (*děbru*) *jěsti*, brez (*děbruga*) *jěstija*.

Pri besedi *jed*, *jest(i)* je končno zanimiv, vendar ni nič izjemnega, še sam prehod splošne besede za označevanje jedi v Reziji na eno konkretno, najbolj običajno jed. Ko se že obravnava ta prehod, pa bi bilo treba omeniti še to, da je vzporedno s tem preходом v Reziji beseda *žito* prevzela pomen 'koruza' (zapise imam za Solbico, Osojane, Njivo). Torej spet splošen izraz uporabljen za najobičajnejšo posameznost (podobno kot npr. v okolici Ribnice, na obkolpsko-belokranjskem področju in vzhodno od Brežic za 'proso', ali zelo razširjeno za 'rž' ipd.).

Jakob Rigler

SAZU, Ljubljana

PRVI RUSKO-SRBOHRVAŠKI FRAZEOLOSKI SLOVAR*

Izid slovarja pomeni dogodek v jezikoslovju. Vanj je vložena toliko dela, znanja in drugega, česar ni mogoče videti med platnicami knjige, da je treba na tako delo gledati z vsem spoštovanjem. In kar velja za slovarje sploh, velja toliko bolj za frazeološke slovarje. Tudi frazeologija kot veda še ni našla rešitve za mnoga svoja vprašanja, nekatera od njih so prav bistvena, vendar čakati teoretične rešitve vseh teh problemov ni mogoče: slovaropisje jih pač rešuje sproti, v praksi. Tako so morali ravnati tudi sestavljalci našega slovarja, skupina učiteljev na katedri za ruski jezik filozofske fakultete v Zagrebu, ki so delali pod okriljem Zavoda za jezikoslovje na isti fakulteti. Če povemo, da so vsi tudi aktivni prevajalci iz ruščine in v ruščino, ni nobenega dvoma, da imajo vse kvalifikacije za težko in odgovorno delo, ki so se ga lotili. Pred nami so prvi rezultati njihovih prizadevanj — prvi del velikega slovarja.

Knjiga ima uvod, navodila za rabo, seznam kratic, bibliografijo in slovarski del.

Uvod je napisala urednica Antica Menac. Najprej je skušala opredeliti osnovni predmet slovarja — frazeološko enoto. Take enote naj bi bile »besedne zveze trdno povezane strukture, nastale na različne načine in izhajajoče iz različnih izvorov, ki skupaj na specifičen način odražajo in ponazarjajo tip mišljenja, odnos do stvarnosti in še marsikaj, kar je značilno za določeno jezikovno skupnost«. Take zveze so dveh vrst. K prvim (tj. frazeologemom v ožjem pomenu) šteje stalne besedne zveze (»neslobodni skupovi riječi«), za katere je značilno, da jih pri govoru reproduciramo v obliki, ki je nastala z dolgotrajno rabo. V te vrste frazeologemih prihaja do večje ali manjše desemantizacije posameznih njihovih enot. K frazeologiji v širšem pomenu besede šteje vse tiste besedne zveze, pri katerih ne pride do desemantizacije pa tudi druge značilnosti frazeologije v ožjem pomenu so zastopane v manjši meri. To so predvsem večbesedni strokovni izrazi, zveze, ki se še frazeologirajo, ter tako imenovane »proste besedne zveze« (»slobodni izrazi«). Za slednje avtorica meni, da »nastajajo v procesu govora in ohranjajo osnovni pomen svojih sestavnih delov«. Osnovo slovarja naj bi tvorili frazeologemi v ožjem pomenu, imenovani »frazeologizmi«. Izrazje, vključeno v slovar, naj bi bilo »splošno uporabno in osnovno za posamezna področja«, »proste besedne zveze« pa se omejujejo le na najbolj pogostne in take, ki se v obeh jezikih močno razlikujejo. Slovar naj bi imel 80 000 enot, 30 000 obdelanih, druge naj bi bile opremljene s kazalkami.

Navodila za rabo nas poučijo, da so posamezne enote v slovarju navedene tolikokrat, kolikokrat polnompomenskih sestavin vsebujejo, razlagajo pa se le enkrat, praviloma pri prvem samostalniku zveze. Tako se okoli posameznih gesel oblikujejo gnezda. V njih se posamezne enote razporejajo po vrsti, kot si sledijo oblike v paradigmi. Enote so predstavljene tudi v svojih variantah ter s fakultativnimi členi. Členi, s katerimi lahko tvorimo variante, so v okroglih oklepajih, fakultativni pa v oglatih. Zvezo s sobesedilom (navadno gre za vezavo), označuje razprti tisk. S kraticami so označene stroke pri nekaterih

* Tatjana Korać, Antica Menac, Milenko Popović, Miho Skljarić, Radomir Venturin, Renata Volos: Rusko hrvatski ili srpski frazeološki rječnik, Prvi dio A—N, U redakciji Antice Menac; IRO Školska knjiga, Zagreb 1979; 746 strani.

izrazih ter stil nekaterih enot. Prevod skuša biti frazeologemski. V primerih, ko se stil in vezava v obeh jezikih razlikujeta, slovar to razliko navaja. Prav tako, če je to potrebno za razumevanje, navaja kratke, navadno nejezikovne razlage.

In kakšne misli se nam zbuja ob slovarju? Prvo je sicer staro, a še vedno ne rešeno vprašanje, kaj je frazeološka enota. Naj odgovorimo na to vprašanje kakor koli, odgovor verjetno ne bo tak, da bi podprl misel o vključitvi besednih zvez, ki jim slovar pravi »proste besedne zveze«, med frazeološke enote. Zakaj na primer navajati v slovarju zveze, kot so *ekskursija v muzej, dat' znak, vlezl' v vodu*, in po čem se take zveze razlikujejo od recimo *ekskursija v Kremľ, dat' komandu, vlezl' v dom*? Ne ene ne druge niso frazeološke enote. Edini razlog, da so jih vključili, je morda vprašanje vezave navedenih glagolov. Vendar to ne sodi v frazeološki slovar, o tem nas lahko poučijo kolokacijski slovarji, ki jih bibliografija slovarja celo navaja.

Prav tako je vprašanje, koliko sodijo v frazeološki slovar večbesedni strokovni izrazi. Pri nas jih SSKJ ne šteje k frazeologemom, Toporišič pa. Izrazje je zelo tesno vezano na posamezne stroke, zato ga po mojem ne kaže ločevati od njih. Kako nevhvaležno je vključevati izrazje v slovarje, kot je naš, naj pokaže nekaj primerov. Čeprav uvod pravi, da so v slovarju le »splošno uporabni in glavni za posamezna področja«, je marsikateri izraz, ki ni našel svojega mesta med izbranimi, a bi to zaslužil; če zaradi drugega ne, ker se po svoji zgradbi in tvorbi razlikuje od izraza v srbohrvaščini. Taki so npr.: *rentgenovskij aparat, večnyj doigatel', vagon prjamoogo soobščeniija, doigatel' Vankelja* za rentgen, perpetuum mobile, direktni vagon, vanklov motor.

Potem so tu pregovori in reki. Tudi tukaj si frazeologi niso edini, eni jim ne priznavajo frazeološkosti, drugi pa (Šanski pri Rusih, Toporišič pri nas). Vendar po mojem pregovori in reki niso frazeologemi, še več: sploh niso enote jezika, ampak samostojna besedila. Naš slovar jih navaja kot frazeološke enote (Toporišičeve »rečenice«). Rad bi ob tej priložnosti opozoril le na majhno nedoslednost. Med kraticami je navedena tudi »posl.«, kar naj bi pomenilo 'pregovor'. Pričakoval sem, da bodo s to kratico označeni vsi pregovori. Pa ni tako. Cela vrsta pregovorov in rekov, ki nedvomno zaslužijo to oznako, z njo ni opremljena. Na primer: *dolg volos, da um korotok; z glaz doloj, iz serdca von; gorbatogo mogila ispravil; bednost ne porok*.

Preden si nekoliko podrobneje ogledamo, kako so zastopani in predstavljeni v slovarju pravi frazeologemi (Toporišičeva »rekla«), bi rad opozoril na neko značilnost uvoda. Dokaj podrobno govori o vprašanih etimologije frazeologemov, o njihovem izvoru (slovanski, ruski, mednarodni) in nastanku (proste zveze, izrazje, žargon, folklor, antika, biblija), nikjer pa ni nič povedanega o notranji zgradbi frazeologemov, o stopnji povezanosti njihovih členov ter o vlogi frazeologemov v stavku. Prav tako niso razložena načela, po katerih so določali meje posameznim enotam in kako so izbirali osnovno, slovarsko enoto posameznim frazeologemom.

O teoretičnih osnovah, na katerih je zgrajen slovar, izvemo posredno iz bibliografije, ki je slovar navaja, 42 naslovov. Nista navedena dva največja slovarja: Slovar sodobnega ruskega literarnega jezika Akademije znanosti SSSR in Slovar srbohrvaškega knjižnega in narodnega jezika Srbske akademije zna-

nosti. Oba sta nedvomno najbogatejša vira ne le frazeologemov, ampak jezikovnega gradiva sploh. Prav tako ne srečamo v bibliografiji dveh velikih frazeoloških slovarjev: poljskega S. Skorupke, ki je v marsičem podoben našemu slovarju, in bolgarskega z njegovim izredno zanimivim teoretičnim uvodom. Od specialnih del, posvečenih frazeologiji, pogrešamo na primer Osnovy frazeologije ruskogo jezika A. I. Molotkova. Še posebej pa se čudim, da ni navedeno eno najpomembnejših del, ki je izšlo pri nas — Leksika i frazeologija sovremennogo ruskogo literaturnogo jezika, katerega soavtorica je urednica našega slovarja.

Po tem uvodu pa o slovarskem gradivu slovarja.

Izbira podstave frazeologema, po katerem je le-ta vključena v določeno gnezdo, je izpeljana dosledno. Za uporabnika nastanejo težave le pri zelo obširnih gnezdih, saj je nemalo takih, ki vsebujejo tudi po dvesto enot (nekaj jih je celo z več kot tristotimi). Morda bi kazalo gnezda razbiti na podgnezda, po oblikah podstave, kakor je napravil ruski frazeološki slovar.

Pri določanju meje posameznim frazeologemom je imel slovar nekaj težav. Enote niso vedno predstavljene tako, kot bi morale biti. Marsikdaj je v slovarju navedena oblika, ki poleg same enote vsebuje še nekaj sobesedila, torej besede, ki niso del frazeologema in brez katerih bi enota še vedno ohranila svoj pomen. Tako je frazeologem *po gorlo* v slovarju naveden dvakrat, v dveh ločenih zvezah: *po gorlo v dolgah in syt po gorlo*. V obeh primerih je frazeologem le zveza *po gorlo*, ostale besede tvorijo le sobesedilo. *Po gorlo* namreč srečamo razen v navedenih dveh zvezah še v mnogih drugih; *zanjat, peregružen po gorlo; raboty, suetni, del, hlopota po gorlo*. Nekaj podobnega je s frazeologemom *v losk*: navedeni so trije primeri (*v losk razorit'sja, iznosit' v losk, pjanyj v losk*), nikjer pa ni povedano, da je tudi zveza *v losk* sama po sebi že frazeologem. V podobnih primerih bi na to vsekakor kazalo opozoriti, da uporabnik ne bo ostal v prepričanju, da so frazeologemi le navedeni primeri.

Tudi vprašanje, v kateri obliki naj bo predstavljen frazeologem v slovarju, ni rešeno dosledno. V večini primerov so glagolski frazeologemi podani v nedoločniku in samostalniški v imenovalniku ednine. Vendar pa nikjer ni opozorila, da so tudi frazeologemi, ki nimajo popolne paradigme. Tako je frazeologem *i byl takov*, ki pozna le preteklik, predstavljen z nedoločnikom *i byl' takov*. Taka predstavitev navaja na misel, da ima frazeologem tudi vse druge oblike in čase, kot je to pri večini glagolskih frazeologemov. In obratno: frazeologem *duša uhodit v pjatki* je v slovarju zastopan z obliko *duša u pjatki ušla*. Ker ni naveden v nedoločniku, si lahko mislimo, da je to edina oblika tega frazeologema.

Kako so frazeologemi občutljivi glede svojih sestavin, naj pokaže naslednji primer. *Ne lykom šit* pomeni toliko kot 'ne slabši od drugih', drugi frazeologem — *lykom šit*, torej ista zveza le brez nikalnice, pa pomeni nekaj čisto drugega — 'neotesan, neveden'. Torej ne smemo izvajati enega iz drugega. In vendar ima slovar le *ne lykom šit*, drugega ne.

Najpomembnejši del vsakega slovarja je nedvomno tisti, ki predstavljene enote razlaga. Naš slovar podaja pomena: 1. s frazeologemom enake strukture (*toloč' vodu v stupe* = 'tuči vodu u avanu', *toskať kaštany iz ognja* = 'vaditi kestene iz vatre'); 2. s frazeologemom različne strukture (*nebo i zemlja* = 'bog

i šeširdžija', *opjat' doadcať pjať* = 'Jovo nanovo'); 3. zgolj z besedo (*delat' iz muhi slona* = 'preuveličavati', *položít' zuby na polku* = 'gladovati') in 4. opisno (*komar nosa ne podtičit* = 'nema prigovora', *vilamy na vode napisano* : 'malo verovatno'). Slovar v uvodu pravi, da bodo prevodi »eden ali več frazeologemov« in pričakujemo, da bosta zastopana predvsem prva dva načina, a ni tako, saj zelo pogosto srečujemo tudi enobesedne ustreznike in opise. In tudi tukaj je opaziti nedoslednost. Pričakovali bi, da bo, v primeru ko za to obstaja možnost, frazeologem vedno na prvem mestu. Tako je na primer pri frazeologemu *vody ne zamutit* na prvem mestu opisni ustreznik — 'tih, miran čovjek' in šele nato frazeologem 'ne bi ni mrava zgazio, dobar ko kruh, pitom ko jagnje'. Ali pri *tíše vody, níže travy* je zopet najprej 'skroman, tih čovjek' in šele nato 'manj od makovega zrna, ne čuje se živ'. Morda obstaja za tak vrstni red ustreznikov kaka razlaga, morda njihova pogostnost, vendar to ni nikjer povedano.

Sicer je slovar pri navajanju ustreznikov zelo bogat: praviloma jih ima po tri in tudi več, kar je nedvomno njegova dobra stran. In vendar bi si tu in tam želeli še kako dopolnilo. Tako bi pri *deneg kury ne kljujut* razen 'imati brda novaca, sjedeti na novcima' prav lahko stalo še 'imati para ko pleve', ali pri *popast' kak kur vo šči* poleg 'zapasti u neprilike, provesti se kao bos u trnju, iznenada nagrabusiti' bi lahko navedli še 'nači se u neobranom groždju'; in pri *vletet' v kopeečku* razen 'skupo platiti, stajati lepih novaca', še tudi 'koštati ko svetog Petra kajgana': ali ob 'znati kroz naskroz, znati u prste' za *znat' vdol' i poprěk* tudi še 'znati ko svoj džep', in za *sed'maja voda na kisele* razen 'deveta voda kisela, devete peči žarilo, daleki rod' recimo še 'čorbine čorbe čorba'.

Različne pomene slovar ločuje z dvopičjem, a se tega ne drži zmeraj. Pri frazeologemu *alfa i omega* prav gotovo gre za dva pomena, vendar med ustrezniki za prvega ('alfa i omega, početak i kraj, prvi i poslednji') in drugim ('bit, suština, sve') ni nobenega znamenja, da gre za dva pomena. Podobno je pri *i gorja malo*, kjer med ustrezniki za prvi pomen ('svejedno mu je, baš ga briga, sve mu je ravno do Kosova') in tistimi za drugega ('sve mu je lako, sve mu ide od ruke') ni dvopičja. — Tudi sicer pri navajanju pomenov za homonimne frazeologeme slovar ni ravno natančen. Tako bi pri *v čem mat' rodila* poleg osnovnega pomena 'go kao od majke rodjen' kazalo navesti še 'bez prebijene pare'; pri *valjať duraka* pa poleg 'praviti se glup, praviti budalaštine' še 'krasti bogu dane, prodavati zjala', skratka sinonim za znana *bit' bakluši* in *lodyrju gonjať*. Prav tako bi pri *v lob* razen 'frontalno', za katerega slovar pravi, da je le vojaški izraz, kazalo navesti še tudi splošnejšo rabo v pomenu 'bez okolišenja, direktno, u brk' in, če gre za veter in vodo, tudi 'protivno pravcu kretanja'.

Kritične pripombe nikakor ne morejo prezreti mnogih vrednot, ki jih ima ta prvi rusko-srbohrvaški kolokacijsko-frazeološki slovar. Pogumen spopad s še nerešenimi vprašanji teorije frazeologije in izredno bogato gradivo, ki bo nedvodno dragocena osnova za bodoči razlagalni srbohrvaški frazeološki slovar, sta vrednoti, ki zaslužita vse priznanje. Slovar bo prav dobro pomagalo vsem, ki si želijo poglobiti svoje poznanje ruščine.

Matej Rode

Gimnazija v Celju

NEGATIVNE SODBE O KOPITARJU

H. Orzechowska je v letu pred 200-letnico Kopitarjevega rojstva napisala članek Tipološki vidik slavizacijskih zahtevkov J. Kopitarja, ki je izšel prav v letu Kopitarjeve dvestoletnice;* problemsko sicer zanimiv, meče kot celota neobjektivno luč na Kopitarjev znanstveni obraz, in sicer v tem smislu, da ga zlasti kot t. i. zakonodajalca ali uzakonitelja slovenskega knjižnega jezika (v resnici je Kopitar samo evidencialni za normo najprimernejše prvine slovenskega knjižnega jezika svoje dobe) kaže v nekakšni njegovi arbitrarni, poljubni izbiri meril presoje, v izbiri torej, ki nekako bolj izhaja iz »uzakonjevalčeve« všččnosti ali iz njegovih postranskih, južnoslovanske jezike združevalnih, ker oddaljevalnih teženj, ne pa nemara iz upoštevanja resničnega stanja slovenskega knjižnega jezika v Kopitarjevem času in v tiskanih besedilih (deloma tudi pisanih), kot so izpričana pri nas od 16. stol. sem in ki jih je Kopitar tako vestno prebiral in analiziral ter literarnozgodovinsko zaznamoval.

Tako pisanje — večinoma oprto na površno branje Kopitarjeve slovnice, mestoma pa rastoče iz »superiornosti, ki se hrani iz površne obvešččnosti skoraj dvestoletnega nadaljnega razvoja slavistike po l. 1808—1809, ko je Kopitarjeva slovnica nastajala in se tiskala (že če bi bila avtorica upoštevala nadaljnji razvoj Kopitarjeve obvešččnosti o stari cerkveni slovanščini, bi jo minila vsakršna superiornost) — nikakor ni simpatično, najmanj pa je objektivno, pravično in potrebno ter koristno, in je toliko slabše, da je izšlo v Sloveniji, kjer so vendar tudi ljudje, ki Kopitarja poznajo. Kakor da je avtorica želela prispevati k delu slovenistične publicistike, ki se v precejšnji meri izčrpuje s tem, da v liku velikih ljudi, kot je Kopitar, išče senc in madežev, da bi jih z višine, ki so jo s svojim delom objektivno dosegli, postavila v razveseljivo povprečje, če ne celo izpostavila intelektualnemu in drugačnemu preziru.

Da bo jasno, kaj očitamo, si podrobneje oglejmo samo nekaj teh negativnih sodb in neupravičenih očitkov H. O. Jerneju Kopitarju. Za izhodišče si vzmimo avtoričin »Kopitarjev mit o nespremenljivosti slovenskega jezika« od protestantske dobe do začetka 19. stoletja. Avtorica svoje mnenje opira na Kopitarjevo opombo 1, str. 150 Slovnice, kjer beremo: »Opazno je, da se kranjski jezik od Bohoričevih časov (zgodnejših dokumentov nimamo), ni sploh nič spremenil.« Ta Kopitarjeva misel je H. Orzechowski znamenje »značilnega razsvetljenjskega nerazvojnega obravnavanja sveta«, poleg tega pa vidi v njej »izvor številnih nedoslednosti in poljubnih predpisovalnih rešitev« J. Kopitarja (str. 158).

V resnici Kopitar seveda ni mislil, da se naš jezik ne bi bil nič razvijal (ali da bi se jeziki sploh ne razvijali), saj bi to bilo absurdno. Od H. O. navedeni citat se namreč nanaša na naslednjo Kopitarjevo misel: »Tebi, vrli Bohorič, in tvojim prijateljem se ima naš knjižni jezik zahvaliti, da je takoj, ko se je pojavil, prinesel s seboj ono slovnično korektnost in doslednost, ki je drugi jeziki šele postopoma, po mnogih oblikovanjih in spremembah — ne dosežejo.« Na to sledi inkriminirana poved. Da je Kopitar pri tem mislil na relativno majhne

* Typologiczny aspekt postulatów slawizacyjnych B. Kopitara, Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, 137—153.

spremembe, ne pa na absolutno nespremenljivost, ve vsak, ki je Kopitarjevo slovnico kolikor toliko pazljivo bral in ni vsega sproti pozabil. Z nekega drugega mesta (Kop., str. 59) namreč zveemo tole: »/J/ezik Dalmatinove Biblije še po 200 letih sploh ni zastarel: pa primerjajte z njim Lutrovo nemščino ali Montagnevo francoščino z današnjim stanjem teh jezikov!«

Torej ni pri Kopitarju nobenega mita o nespremenljivosti slovenskega ali katerega koli jezika. To nam potrjujejo tudi vsi tisti njegovi predlogi za novodobni predpis, ki jih kritično obravnava H. O.: to so končnica *-o* (nam. starejšega ali dolenjskega *-u*) v im. ed. s. sp. in v prislovu iz pridevniške besede, *-a* v končnicah *-am(a)* pri sam. m. in s. spola, *-e* za im./tož. mn. pridevniških besed za srednji spol, stopnjevalni *-ši* za vse tri spole v im. ed., za vse sklone oblike ženskega spola v ednini in za prislov, kar naj bi vse potrjevalo H. O. tezo o Kopitarjevem mitu.

Za *-o* Kopitar navaja Krelj-Jurčiča 1578 (in pozneje Krelja, 1567 — prim. njegovo Slovnico, str. 418 in nasl., kjer se navajajo oblike z *-o*: *posneto, tolmačeno, na to naše pismo, gdo, zato, gospod, leto* (kaz. zaimek), *Bog, pohlevno /poleg inu, taku*), zatem pa Vodnika že s konca 18. stol. in iz svojega vedenja govorico Gorenjske. Šele ko tako upraviči *-o*, kliče za razsodnika med gorenjskim *-o* in dolenjskim *-u* preostale slovanske jezike, ki seveda dajejo prednost gorenjskemu *-o*-ju. Nobenega mita torej, tudi nikakršnega bega od srbohrvaščine (kot se mestoma izraža H. O., ne glede na to, da srbohrvaščine v tistem času še bilo ni).

Isto velja za končnice *-am(a)*. Kopitar je res mislil, da je Dalmatin rabil *-om(a)* »zaradi približevanja /drugim jezikom okoli nas, kot bi rekel Krelj/, ne pa zato, ker bi bili tedanji Kranjci tako govorili«. Pri tem se je Kopitar skliceval na mesto iz Dalmatinovega uvoda v Biblijo, na mislih pa so mu bile tudi Trubarjeve končnice tipa *ženom, nogom*, kar ga je pač spomnilo na take oblike vzhodno od Slovenije (kar pa pri H. O. ni navedeno, ker bi motilo njeno tezo). Sicer se ta *a* v končnicah, kot se vidi iz Ramovša in že davno prej iz Škrabca (H. O. naj bi citirala ta dva, ne pa da točno navaja dela in avtorje, ki te stvari prikazujejo pri Rusih, Poljaki in Ukrajincih): prvi primeri z *a* so že iz 16. stol. (Recelj), in postopoma preko oblik srednjega spola ta *a* prevlada tudi pri samostalnikih moškega spola v vsej osrednji Sloveniji, tako da ga je Kopitar v svojem času enostavno moral predvideti za predpis; pa nič zaradi tega, da bi se bil oddaljeval od hrvaščine, še zlasti pa ne zaradi tega, da bi bil blizu tistim slovanskim jezikom, ki so izpeljali podobno poenotenje.

Enako je z *-e* v im./tož. mn. pridevniških besed s. sp. Tako se je govorilo (Kopitar tako in tako navaja tudi *-a*); sam pripominja, da imajo »nekatera področja, posebno na Dolenjskem, tudi po pravilu *-a*, toda večina dežele je za *-e*« (str. 260). Da je pri Dalmatinovem *-a* v teh primerih mislil na njegovo »slovnično ljubezen do sistema«, za to je imel oporo v Krelj-Jurčičevi postili (v uvodu Slovnice jo je, kot znano, pripisoval Dalmatinu), kjer je na enem mestu bral »Nebesa so se jim odprle«, čemur je dostavil, razumljivo do, neke mere, da bi »verjetno take stvari našli tudi v Bibliji, če bi šli za tem« (str. 261).

Kopitar je res mislil, da je Dalmatin primernik pregibal po spolu in sklonu neskladno z ljudskim jezikom in ga zato ni imel za »absolutno slovanskega slovničarja«, to pa tudi zaradi tega, ker je vedel za mesto v Bohoriču, ki

glede tega pravi: »P/regibajo nekateri /Kopitar dostavlja Trubar, Dalmatin/ primernike in presežnike v imenovalniku, toda ne po rabi (inusitate)«, torej spet čisto dokumentirano. Spričo tega pisati o Kopitarju (z dostavljenim klicajem začudenja!) kot o preparatorju paradigem, kakor dela H. O. na več mestih, je skrajno neresno: prim. H. O., n. m., str. 150: »Končnica *-mi* (o kateri sicer Kopitar domneva, da je nastala po strnitvi iz prejšnje *-ami*!) in končnica *-i* (očitno stara in iz psl. *-y*, vendar ne komentirana od Kopitarja).« V resnici je *-ami* Kopitarju od vsega začetka le analogna izpeljava (Kop.: »pravzaprav samo sledi iz analogije«, misel o nastanku *-mi* (in *-i*, za katero H. O. pravi, da je Kopitar ni komentiral) po kontrakciji pa je imel za vprašljivo, kot vidi vsak, ki ve, kaj pomeni vprašaj (Kop.: »zares n a v a d n a je le kontrakcija (?) *-mi* ali *-i*«, vse str. 220 Kopitarjeve slovnice.

Da je Kopitar dvomil o Dalmatinovem je za naslonsko *ga* (za s. spol ed.), je razumeti izključno tako, da sam tega (in še česa) ni poznal iz slovenščine, hkrati pa *ga* je na to misel navedlo neljudsko (neslovensko) prevajanje nemškega *es* (str. 286 Kop. slovnice), kjer navaja iz Dalmatina (Rid., XII, 20–21): O n u je rejs vse čistu, ali o n u nej dobru timu, kateri je jej s opotaknenjem svoje vesti«, kjer besedama *onu* in *je* (v zvezi je *jej*) v nemščini ustreza isti *es*.

Podobne nesmisle, netočnosti, nekontrolirane in neutemeljene asociacije je pri H. Orzechowski mogoče najti tudi pri njeni graji Kopitarja kot preparatorja paradigem za dovršne in nedovršne glagole, kjer da mu je šlo predvsem za samostnost obsega in oddaljevanje od »srbohrvaščine«; enako je s površnim pisanjem o Kopitarjevem ločevanju oblike in pomena tipa *delam* (tj. sedanjika) ipd. — Na koncu se ustavimo le še ob očitku, da je Kopitar nedosleden pri obravnavi spola. Tu H. O. enkrat vendarle svojo misel podkrepljuje vsaj z navedbo mest, kjer naj bi bile te nedoslednosti (navedene so strani, kot sledi). V resnici seveda ni nobenih nedoslednosti, ki bi jih bil Kopitar prezrl, opazila pa natančno H. O.: Na str. 216 Kopitar govori o tem, da imajo samostalniki v im. ed. končnico *-a*, če so ženskega, *-e/-o*, če srednjega, in *-ø*, če moškega spola, čemur pa seveda takoj sledijo natančna izvzemalna pravila (pri prvih imena moških oseb, pri drugih tipa *oče* in *Jenko* in pri tretjih vsi samostalniki 2. ženske sklanjatve); na str. 237–238 Kopitar razpravlja o prednosti končnice *-o* oz. *-u* v im./tož. ed. samostalnikov srednjega spola, na str. 254 o enakosti pridevniških in samostalniških končnic v smislu pravila s str. 216 (*lep-o -a -o*; spet z izjemnim *-i* za moško določno obliko in za določne pridevnike tipa *-ski*), v opombi 2 k tej strani pa o variantah *-o* in *-ó*; na str. 258–259 v opombi 9 najprej o nanašalnem tožilniku pri pridevniških besedah (to je Hanne Orzechowske navezni tožilnik, ki da *ga* slovenski jezikoslovci slovničarji slabo poznajo, kakor se H. O. ne utruje pripovedovati še in še in si nasproti slovenskemu slovničarju v objavi Slovenske akademije znanosti in umetnosti dovoljuje smešno ironijo), v 10. opombi pa se obravnava varianti *-e* (poleg *-a*) v im./tož. mn. pridevniških besed s. spola; na str. 262, op. 13, Kopitar končno ugotavlja maskulinizacijo nevtr. — Kdo, ki ima kaj spomina in čuta za korektnost, tu lahko govori o Kopitarjevi nedoslednosti?

Tako bi lahko zavrnilo tudi vse preostale očitke H. O. Jerneju Kopitarju, pa nima smisla, saj je tako slab prispevek in slovenicis le težko kje še najti celo pri tujcih. Taki nesmiselni očitki so npr. še: da je Kopitar vzdrževal mit

(še en mit) »o čistosti, lepoti, bogastvu jezika ljudi z vasi« (str. 138); da je s primerjavami slovenščine z grščino podpiral le svoj prvi mit (str. 139); da je, kakor mu je pač ustrezalo, poljubno upošteval enkrat sodobno stanje jezika, drugič isto iz 16. stol. (str. 140); da so razlike med Kopitarjevimi teoretičnimi razmišljanji in odločanju v predlagani normi (str. 141); da je bil neveden glede oblik na *-oši* (str. 146); da je z normiranjem hotel popraviti »jezyk narodu« (str. 148—149); da se je skliceval na zlato dobo slovenskega knjižnega jezika (str. 149); da se je želel oddaljovati v knjižnem jeziku od srbohrvaščine, tj. od ene ali od druge ali od obeh (str. 151, op. 8, in še kje). *Id.*, *itn.*

Kam plovemo, kam vendar plovemo v tujski slovenistiki?!

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

SODOBNA POLJSKA VEDA O KNJIŽEVNOSTI V ZAGREBSKI ANTOLOGIJI*

Lotiti se izbora besedil s področja književnoteoretične misli tujega naroda je v enaki meri ambiciozno in koristno kot tvegano dejanje. Urednik zagrebške antologije poljske vede o književnosti je po vsej priliki izbral najbolj razsodno rešitev. Predstavil je razprave, ki sodijo v krog enotne raziskovalne koncepcije, v katere središču je proces književne komunikacije, ki zagotavlja govorečemu in naslovniku enakopravne medsebojne funkcionalne vezi. Gradivo je omejeno tudi časovno. Prevedena dela so namreč nastajala v desetletju med 1967. in 1976. letom, torej v času, ko je odnos med notranjo strukturo dela kot sporočila in sporočevalnim in bralskim položajem, kakršen se vpisuje v dinamiko književne kulture, že do potankosti izoblikovan.

Ustrezno izoblikovani izbor del in avtorjev izpostavlja temeljno izhodišče antologije: v glavnem gre za razprave varšavskega Inštituta za književne raziskave, vendar so zastopana tudi druga središča: Poznań (E. Balcerzan), Krakov (H. Markiewicz), Lodz (S. Skwarczyńska) in Lublin (C. Zgorzelski). Vendar med temi nedvomno reprezentativnimi imeni na žalost ni Czesława Hernasa (Vroclav), Marie Janion (Varšava) in že pokojnega Kazimierza Wyke (Krakov), katerih delo je glede na problematiko, ki jo prinaša antologija, zelo pomembno, če že ne odločilno. Razprave M. Janion in K. Wyke se sicer neposredno ne lotevajo problemov književne komunikacije, temveč jih odkrivajo v predmetih raziskav, delo C. Hernasa pa neposredno izhaja iz sociologije književnosti, posebno v obravnavah ljudskega književnega blaga. Izbor besedil v antologiji je naravnani na dokaj elitarno koncepcijo literature kot izraza najvišjih ustvarjalnih zmožnosti in hkrati pisateljskih namer ter strategije, ki naj ustreza estetiki, ki velja za dominantno. Na ta način ostaja neopaženo vse, kar je zgodovina velikih del zanemarila in obsodila na pozabljenje ali odrinila na področje ne-umetnosti, kiča, ki ni vreden trajnega spomina. Književno vedo pa obvezujejo pogledi na vse pojave, ki tvorijo književno zgodovino, in če bi izbor upošteval Hernasovo razpravo *O položaju obravnavanja ljudske knji-*

* Književna komunikacija. Antologija poljske znanosti o književnosti. Ur. W. Kroll. Umjetnost riječi, Zagreb 1974, št. 1—2, 464 str.

ževnosti, ki je izšla v zborniku »Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa« (Metodološki problemi sodobne vede o književnosti) in ki je bibliografiji v zagrebški antologiji podobno kot knjige »W kalinowym lesie« (V kalinovem gozdu) ne navaja, bi bila dopolnjena koncepcija visoke književnosti s koncepcijo nižjih književnih dogajanj, kar ni brez pomena pri raziskovanju književne komunikacije.

Antologija prinaša pomembno razpravo S. Żółkiewskega *Problemi sociologii književnosti*. Ne moti me izbor avtorja in razumem vzroke, ki so W. Krolla privedli k izboru prav tega besedila: je namreč sistematizacija dosedanjega književnosociološkega raziskovanja in prinaša pomembna metodološka izhodišča, ki povezujejo sociologijo književnosti s književno semiotiko. Vendar pa je S. Żółkiewski predvsem tvorec teorije dinamike književne kulture, ki med drugim temelji na funkcioniranju književnosti v različnih obtokih. Prav zato bi iz istega razloga kot v Hernasovem primeru videla potrebo po objavi njegove razprave *O dinamiki književne kulture*, ki jo bibliografija v zagrebškem izboru navaja.

Navedene ugotovitve korespondirajo z ureditvijo besedil, natančneje: z notranjo problematiko obravnavanja književne komunikacije, ki je — vsaj tako je treba razumeti — nadredna v odnosu do sociologije književnosti. Članki so zbrani v tri problemske sklope:

1. določanje notranjih odnosov v književnem delu iz perspektive komunikacijskega procesa;

2. pojmovanje zgodovinskega procesa in tipoloških pojmov, ki funkcionirajo v njegovem opisu, v kategorijah poetike branja;

3. posplošitev in sistematizacija problematike sociologije književnosti.

Zaradi notranje raznovrstnosti se mi zdi vprašljiv zlasti prvi problemski krog (razprave E. Balcerzana, A. Okopień-Sławińska, K. Bartoszyńskiego, M. R. Mayenowe, J. Sławińskiego o semantiki pripovedi, S. Skwarczyńska in L. Pszczołowska. Usmerjen je v obravnavo komunikacijskih vezi in skušenj pri branju, ki so prisotne v uresničitvah različnih estetskih kategorij: lirskega, epskega in dramskega, ki jim ustreza tradicionalna zvrstna klasifikacija (prim. M. R. Mayenowa, *Teoria tekstu a tradycyjne pojęcia poetyki* v zborniku »Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa«). Glede na notranje sosledje besedil imamo vtis, da drama in gledališče sodita v besedno umetnost. Vendar pa je že leta 1953 postulirala S. Skwarczyńska posebno pojmovanje in obravnavanje drame (ali vsaj dela dramskega ustvarjanja) kot besedila, ki prestopa v področje umetnosti, ki ni več književnost, ampak gledališče. V istem času je v razpravi *Vprašanje drame* (Zagadnienie dramatu) predstavila osnovno specifično gledališkega dela, v katerem omejujejo besedo snovni elementi, kot so prostor, čas, gibanje, igralec. Rezultat takega izhodišča je tudi razprava *Zapamiętanie o semantiki teatralnej gesty* (Uwagi o semantyce gestyki teatralnej), ki jo prinaša antologija.

Zdi se mi zelo verjetno, da je avtor izbora želel podati zelo širok vpogled v problematiko komunikacijskih položajev in je zato na tradicionalni način sprejel gledališko besedilo kot sestavni del književnosti. Ob tem se poraja vprašanje, zakaj ni upošteval filma, ki so mu nekaj časa tudi priznavali pri-književni status. Pa tudi dejstvo, da vsebuje bibliografija razdelek o filmu, navaja bralca k marsikakemu tehtnemu premisleku.

Raziskovanje družbenih funkcij književnosti in književne komunikacije ima interdisciplinarni značaj, ker se zavedamo zapletenosti odnosov med njimi in problematičnosti meje med književnostjo in umetnostmi, ki jim kot izrazilo služi jezik (gledališče, film), hkrati pa književnost vstopa v semiotične sisteme, ki so bistveni za kulturne modele, ki jih raziskuje veda o književnosti. Polemika torej teži k ugotovitvi, da bi bila potrebna dodatna problemska enota antologije, ki bi obsegala poglede Irene Sławińskiej, Zbigniewa Osińskiego in Eleonore Udalske na gledališko problematiko in dosežke Alicje Hartman na področju filmske semantike. Med književnoteoretičnimi deli pa pogrešam odlomek iz knjige Jacka Trzynałowskega *Male knjiżewne oblike* (Male formy literackie), ki bi odkril vezi med »visokim« književnostjo in uporabnimi knjižnimi oblikami. (Na žalost je knjiga izšla prepozno, šele leta 1977.)

Da bi antologija tega tipa ustrezno funkcionirala, je potreben uvod. Med vsemi možnostmi uvajanja v tujo literarnoteoretično misel se mi zdita najbolj bistveni dve:

1. predstaviti zgodovinski razvoj te misli in opozoriti na vire in vzroke dominantne metodologije;

2. osredotočiti se na izbrana besedila: razložiti raziskovalne težnje in jih preveriti s širšim kontekstom.

W. Kroll si je prizadeval združiti obe uvajalni možnosti. Vendar bi bilo težko pričakovati izčrpn prikaz problematike in zgodovine, ker bi že samo gradivo zahtevalo vsaj nekaj zajetnih knjig. Avtor se je moral že zaradi prostorske omejenosti odločiti za princip izbora, vendar si je kljub temu ob množici izvrstnih opažanj dovolil miselne skoke, ki so sicer čitljivi poljskemu bralcu, za jugoslovanskega pa niso zmeraj jasni (npr. odlomek o Sarbiewskem). V tem okviru je najbolj jasna predstavitev »varšavske šole« in njenih metodoloških kontekstov, kar je v razvoju sodobne poljske književnoteoretične misli nedvomno pomembno dejstvo.

Druga možnost bi vodila v jasen prikaz prisotnosti metodoloških inspiracij, ki izhajajo iz najrazličnejših estetskih in filozofskih koncepcij (fenomenologija, formalizem, strukturalizem, marksizem, semiotika), v sodobni poljski vedi o književnosti. Zadnji štirje inspiracijski viri so razmeroma dobro predstavljeni (moti le dejstvo, da ni upoštevano delo M. Janion), nadaljevanje Ingardnovega izločila, čeprav je danes že zelo tvorno, pa iz perspektive sociologije književnosti ne doživlja dovolj funkcionalne obravnave. (O tem piše M. Głowiński v razpravi *O konkretizacji*.) Važno dopolnilo v tej smeri je Markiewiczov članek *Problemi nepopolne določenosti v knjiżewnem delu* (Problemy niedookreślenia w dziele literackim), ki se iz drugačnega nazorskega in raziskovalnega stališča loteva Ingardnovega mesta v poljski vedi o književnosti. Uvod ne govori tudi o knjigi S. Skwarczyńskiej *Teorija pisma* (Teoria listu) iz leta 1937, ki prinaša novatorsko koncepcijo zvrstne teorije uporabne književnosti in je do danes ohranila svojo vrednost in pomen.

Vse moje pripombe imajo diskusijski značaj, torej ne vrednotijo. Krollova antologija je namreč pomembna in dragocena knjiga o poljski književni metodološki misli. Nobena razprava v nji ni odveč. Številka *Umjetnosti riječi* prinaša zaokroženo podobo raziskovanj književne komunikacije, uvod pa se loteva težke naloge lociranja teh teoretičnih prizadevanj v razvojnem loku poljske književnoteoretične misli. Uporabna je tudi obširna in skrbno priprav-

ljena bibliografija. V celoti je torej obravnavana publikacija pomembno sporočilo o poljski vedi o književnosti. Bogati jo premislek in sistematizacija raziskovalnih postopkov, ki ju prinaša uvod. Posamezne enote antologije: izbor besedil z navedkom prve objave, uvod in bibliografija se med seboj dopolnjujejo, tako da pozorni bralec, ki mu ni tuja poljska književna teorija, lahko prebere tudi to, kar ni eksplicitno razloženo v uvodu in ne izhaja iz sosledja izbranih besedil. Lahko celo domnevamo, da je izrazita korespondenca med posameznimi enotami antologije zavesten urednikov poseg, s katerim se je učinkovito uprli pričenu gradiva.

Božena Tokarz,
Šlezajska univerza v Katovicah
Prevedel Tone Pretnar,
Jagelonska univerza v Krakovu

Poljska in mednarodna slavistika je s smrtjo Zdzisława Stiebra izgubila izvirnega učenjaka, nenavadno delavno in plemenito osebnost, priljubljenega pedagoga in znanstvenega mentorja. V svojih številnih knjigah in razpravah je obravnaval predvsem vprašanja poljske in širše slovanske dialektologije, teoretične in poljske fonologije, imenoslovja in primerjalne slovanske slovnice. Najraje se je poglobljal v slovanska narečja, ki so blizu ali se dotikajo poljskega jezikovnega ozemlja, v ukrajinska, slovaška, češka in lužiškosrbska. Čeprav je večina Stiebrovih jezikoslovnih spisov posvečena poljskemu in drugim zahodnoslovanskim jezikom, niso nič manj pomembna njegova dela, ki segajo na slovanski Vzhod in v primerjalni slovnici tudi na Jug.

Svoje univerzitetne študije je Stieber začel na oddelku za kemijo Jagelonske univerze v Krakovu. Da je petletni študij naravoslovja zapustil v poznejšem jezikoslovcu vidne sledove, lahko sklepamo po izjavi v predgovoru slovanske primerjalne slovnice (*Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*. Varšava 1969, str. 8): »Jeśli chodzi o mój stosunek do różnych hipotez, odbija się na nim moje pierwotnie przyrodnicze (chemiczne) wykształcenie. W chemii np. jest rzeczą oczywistą, że każda hipoteza aby się stała ogólnie przyjętą teorią, musi być sprawdzona empirycznie«. V začetku leta 1926 se je prepisal na jezikoslovni študij, poslušal Rozwadowskega, Loša in Nitscha, in že čez dve leti končal polonistiko. Naslednjega leta (1929) je z razpravo *Ze studiów nad gwarami słowackimi południowego Spisza* dosegel doktorski naslov iz slovanske filologije, čez pet let pa se je s spisom *Stosunki pokrewieństwa języków lużyckich* habilitiral. Poučeval je v srednji šoli, bil lektor in asistent v Krakovu, leta 1937 pa je dobil mesto profesorja pri katedri za slavistiko Lvovske univerze. Tu je ostal do leta 1945; od leta 1939 do 1941 in v letih 1944—45 je bil profesor poljskega jezika na ukrajinski univerzi, v času nemške okupacije pa je predaval v ilegali. Na novi univerzi v Lodžu je leta 1945 ustanovil katedro za poljski jezik in jo vodil do leta 1952, ko je bil imenovan za profesorja slovanskega jezikoslovja na varšavski univerzi; to funkcijo je opravljal do leta 1966, v naslednjih letih pa je delal v slovanskem in jezikoslovnem inštitutu PAN. V njenem okviru je že kmalu po prihodu v Varšavo (1954) organiziral kašubsko in bohemistično delavnico, pa tudi druge slavistične raziskovalne skupine. Leta 1954 je bil izvoljen za dopisnega in leta 1961 za rednega člana Poljske akademije znanosti. Bibliografija Stiebrovih del je bila objavljena v *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 5, Varšava 1965 (do leta 1963); dopolnjena do 1971 v knjigi izbranih spisov, *Świat językowy Słowian*, Varšava 1974 (uredili A. Obrębska-Jabłońska, H. Popowska-Taborska, J. Siatkowski); dopolnjena do 1977 v 27. letniku časopisa *Slavia Orientalis*, 2, 1978.

Po zaslugi Stiebra (in Stefana Hrabca) je v slavistiki ohranjena podoba vzhodnoslovanskih (ukrajinskih) narečij Lemkov in Bojkov, ki so živel v stičišču poljskih, slovaških, madžarskih in romunskih narečij (nosilci lemkovskih in bojkovskih narečij so se po drugi vojni razselili in nikjer ne živijo strnjeno). Stieber je pred vojno nekaj let zbiral to narečno gradivo in objavil o nekaterih

glasovnih posebnostih Lemkov več razprav; monografija o narečju Lemkov je bila uničena v tiskarni ob začetku vojne 1939. Iz ohranjenih zapisov je po vojni Stieber izdal o jeziku Lemkov dve pomembni deli: v letih 1948/49 je v Lodžu izšla njegova *Toponomastyka Lemkowszczyzny*, 1. *Nazwy miejscowości*, 2. *Nazwy terenowe*, pozneje pa še *Atlas językowy dawnej Lemkowszczyzny* v osmih zvezkih (1956—1964). Stieber je tudi poskrbel, da je delavnica za ukrajinski jezik PAN izdelala po ohranjenih zapiskih Stefana Hrabca *Atlas gwar bojkowskich* (1980, red. J. Rieger).

Stiebrova načela jezikoslovnega zemljepisa so se uveljavila še v dveh osrednjih polonističnih publikacijah; pripravil je vprašalnik in izdelal nadrobni načrt za dialektološke raziskave, iz katerih je nastal *Mały atlas gwar polskich* (1957—1970), s posebno vneto pa je organiziral in vodil akademijino kašubsko jezikoslovno delavnico. V njegovi redakciji je začel izhajati *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (1964); delo je vodil do šestega zvezka, s katerim se končajo leksikalni zemljevidi (300), vendar je tudi pozneje, ko je vodstvo kašubske delavnice prevzela njegova učenka Hanna Popowska-Tabor-ska, skrbno spremljal uresničevanje svoje nekdanje zamisli do konca (kašubski atlas je bil končan leta 1978 s 15. zvezkom; 7.—12. zvezek obsega besedotvorje in fleksijo, 13. in 14. fonetiko, 15. je namenjen pregledu rezultatov, ima nekaj dodatkov in 38 zaključnih zemljevidov). Stieber je bil tudi eden glavnih pobudnikov in organizatorjev velikega mednarodnega podjetja — Splošnoslovanskega jezikovnega atlasa (prim. njegov referat na moskovskem mednarodnem slavističnem kongresu (1958): *O projekcie ogólnosłowiańskiego atlasu dialektologicznego*).

Trajno se je Stieber zapisal v zgodovino splošnega in slovanskega jezikoslovja s svojimi fonološkimi prispevki. Po Jakobsonovem poskusu diahronične osvetlitve ruskega fonološkega sistema iz tridesetih let pomeni Stiebrov *Rozwój fonologiczny języka polskiego* (1952) v slavistiki temeljno metodološko novost, saj so se po njem zgedovali in se nanj opirali številni raziskovalci posameznih slovanskih glasovnih sistemov. Delo je doživelo več izdaj, leta 1966 pa je *Razwoju* pridružil še oris današnje knjižne poljščine (*Historyczna i współczesna fonologia języka polskiego*). Na enakih načelih je Stieber predstavil tudi fonološki razvoj češčine v knjigi *Gramatyka historyczna języka czeskiego* (1957), ki jo je izdal skupaj z Lehrom-Splawińskim. Svoj fonološki nazor je Stieber v zelo čisti obliki izpričal tudi v oceni ruske fonetike R. I. Avanesova iz leta 1956 (*Rocznik Slawistyczny*, XX, 1958, 85—90).

V šestdesetih letih se je Stieber začel čedalje intenzivneje ukvarjati z nekaterimi pojavi, ki zadevajo vse slovanske jezike. Kot izkušen univerzitetni pedagog je spoznal, da je poljska primerjalna slovanska slovnica za več desetletij v zaostanku; zato se je odločil napisati delo, ki bo zapolnilo praktične potrebe po univerzitetnem priročniku, a bo obenem tudi sinteza njegovih osebnih jezikoslovnih spoznanj, ki temeljijo na globoki analizi zahodnoslovanskega jezikovnega gradiva in zanesljivem vrednotenju jezikovnih dejstev južnih in vzhodnih Slovanov. Zgoščeno napisani trije deli Stiebrove slovanske slovnice *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich* (*Fonologija* — 1969; *Fleksja imienna* — 1971; *Fleksja mierzalna* — 1973) ne segajo v praindoevropsko in baltoslovansko obdobje, začenjajo šele s praslovansko najmlajšega stadija, ko po-

datki najstarejših slovanskih besedil že omogočajo razmeroma trdne rekonstrukcije.

Ne gre pozabiti tudi Stiebrovega deleža pri preučevanju poljskega knjižnega jezika; nadrobno poznavanje poljskega narečnega gradiva mu je omogočilo, da je na novo osvetlil izvor knjižne poljščine; ovrednotil je pomen češkega knjižnega jezika pri oblikovanju poljščine (npr. v razpravi *Wpływ czeszczyzny na kształtowanie się polskiego języka literackiego*). Več razprav je Stieber posvetil tudi narečnim prvinam v jeziku poljskih pisateljev 17. stoletja.

Stiebrova jezikoslovna zapuščina v polonistiki in slavistiki je bogata in izvirna; veliko ima neposrednih in posrednih učencev, vsi pa bodo še dolgo, doma in na tujem, cenili in se spominjali njegove nenavadno umirjene in plemenite osebnosti.

Franc Jakopin

Filozofska fakulteta v Ljubljani

AVTORJEM

Prispevki za Slavistično revijo naj bodo pisani v slovenščini (izjemoma tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (30 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list naj ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtasto črto; navadna + črtasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z »...«, prevodi, pomeni itd. pa z '...'.

V sestavkih, pisanih z latinico, naj se lastna imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo prečrkujejo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	г h	Ruski	х х
Makedonski	ѓ ĝ	Srbohrvatski	х h
Srbohrvatski	ђ d	Srbohrvatski	ц dž
Ruski	е e	Ruski	щ šč
Ruski	ё ě	Bolgarski	щ št
Ukrajinski	є je	Ruski	ъ '
Ukrajinski	и y	Bolgarski	ъ ä
Ukrajinski	і i	Ruski	ы y
Ukrajinski	ї ji	Ruski	ь "
Ruski	й j	Ruski	ѣ ě
Makedonski	ќ Ķ	Ruski	э è
Srbohrvatski	љ lj	Ruski	ю ju
Srbohrvatski	њ nj	Ruski	я ja
Srbohrvatski	ћ é		

Rokopis razprave naj ne presega 25 avtorskih strani, kritike 12, poročila 2—4. Jezikovno in tehnično nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo (v dvojniku) za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic, informira pa naj o rezultatih razprave, ne o metodi in/ali tematiki.

Avtorji ob prvi objavi v SRL pošljejo odgovornemu uredniku svoj točni naslov (navesti je treba tudi občino) in številko žiroračuna (vse tudi ob morebitnih spremembah). Če jim žiroračuna ni treba odpirati/imeti, pošljejo uredništvu ustrezno izjavo. Nejugoslovanski sodelavci morajo za izplačilo honorarja odpreti poseben žiroračun v Jugoslaviji (ustrezne informacije daje in prejema Založba Obzorja, ne uredništvo).

Če prispevki tem določilom ne ustrezajo, jih uredništvo ne sprejema oz. njihoyim avtorjem ne izplačuje honorarja.

Korekture je treba vrniti v 3 dneh.

Prispevke za Slavistično revijo pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede (Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana). Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

V OCENO SMO PREJELI

Meddelelser, Universitetet i Oslo, Slavisk-baltisk institut, Oslo 1980, Nr. 22, 23, 24; 62 + 31 + 39 str.

Praha-Vilnius, sborník prací k 400. výročí založení univerzity ve Vilniusu, Univerzita Karlova, Praha 1981, 125 str.

Säpostavitelno ezikoznanie, izdanie na sofijskija universitet »Kliment Ohridski«, V (1980)/1-4, Sofia, 84 + 88 + 96 + 104 str.